

TURUN
YLIOPISTO

YRITTÄJYYS AKATEEMISENA MENTALITEETTINA

Yrittäjämien normalisointi ja neuvottelu
koulutuspoliittisessa kielenkäytössä ja
yliopistokoulutuksen käytännöissä

Hanna Laalo

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA

SARJA - SER. C OSA - TOM. 495 | SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA | TURKU 2020

TURUN
YLIOPISTO

YRITTÄJYYS AKATEEMISENA MENTALITEETTINA

Yrittäjämien normalisointi ja neuvottelu
koulutuspoliittisessa kielenkäytössä ja
yliopistokoulutuksen käytännöissä

Hanna Laalo

Turun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos
Kasvatustiede
Koulutuspolitiikan, elinikäisen oppimisen ja vertailevan koulutustutkimuksen
tohtoriohjelma (KEVEKO)

Työn ohjaajat

Professori Arto Jauhiainen
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos
Turun yliopisto

Professori Risto Rinne
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos
Turun yliopisto

Dosentti Päivi Siivonen
Filosofinen tiedekunta
Kasvatustieteiden ja psykologian
osasto
Itä-Suomen yliopisto

Tarkastajat

Professori Miikka Pyykkönen
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

Professori Leena Koski
Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden
tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden laitos
Itä-Suomen yliopisto

Vastaväittäjä

Professori Miikka Pyykkönen
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Kansikuva: Carita Lähteenmäki, "HLRandom" (2020)

ISBN 978-951-29-8128-1 PDF
ISBN 978-951-29-8129-8 Print
ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu/Online)
Painosalama Oy, Turku, Suomi 2020

TURUN YLIOPISTO

Kasvatustieteiden tiedekunta

Kasvatustieteiden laitos

Kasvatustiede

HANNA LAALO: Yrittäjyys akateemisena mentaliteettina. Yrittäjämien normalisointi ja neuvottelu koulutuspoliittisessa kielenkäytössä ja yliopistokoulutuksen käytännöissä.

Väitöskirja, 218 s.

Koulutuspolitiikan, elinikäisen oppimisen ja vertailevan koulutustutkimuksen tohtoriohjelma (KEVEKO)

Elokuu 2020

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkastellaan yrittäjyyden muotoutumista yliopistokoulutuksen periaatteeksi, päämääräksi ja opetussisällöksi 2000- ja 2010-luvuilla. Tutkimus muodostuu yhteenveto-osuudesta ja neljästä tieteellisestä artikkelista. Niissä analysoidaan, miten yrittäjyys korkeakoulupoliittisena diskurssina asettuu osaksi yliopistokoulutusta säätelemään koulutettavien subjektien itseymmärrystä sekä tuottamaan tulkin-toja akateemisen koulutuksen tarkoituksesta. Ytimessä on sen ymmärtäminen, miten yliopisto-opiskelijoiden yrittäjämäistä subjektiviteettia tuotetaan, normalisoidaan ja neuvotellaan koulutuspoliittisessa kielenkäytössä ja yliopistokoulutuksen käytännöissä. Tutkimuksen tarkoituksena on lisätä ymmärrystä yrittäjyyttä edistävän diskurssin seurauksista yliopistokoulutuksessa sekä jäsentää ja monipuolistaa yrittäjyydestä käytävää korkeakoulupoliittista keskustelua.

Tutkimuksen kasvatussociologinen näkökulma nojaa hallinnan analytiikkaan. Akateemista yrittäjyyttä analysoidaan yliopistokoulutusta uudistavana hallinnan rationaliteettina ja yrittäjyyskasvatusta yrittäjämienä muotoilevana hallinnan teknologiana. Tarkasteluissa liikutaan niin ylikansallisella, kansallisella kuin paikallisella tasolla, ja edelleen sekä rationaliteettien, käytännön toimenpiteiden että yksilöiden itsensä työstämisen tasoilla. Tutkimusaineisto koostuu Euroopan komission ja opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenteista, yrittäjyysyliopistona profiloituneen Turun yliopiston verkko- ja viestintämateriaaleista, Suomen Yrittäjien korkeakouluille luomasta yrittäjyysvisiosta, korkeakoulujen organisoiman startup-kurssin opinto-opaskuvauksista ja tehtävänannoista sekä yrittäjyyskoulutukseen osallistuneiden opiskelijoiden kirjoitelmista ja ryhmähaastatteluilta. Kielenkäytön ja käytäntöjen analyysit paikantuvat kriittiseen diskurssintutkimukseen. Tekstiaineistoa analysoidaan foucault'laisittain valtasuhteiden, tiedon tuotannon ja muotoutuvan subjektin kannalta. Huomio kohdistuu siihen, miten ja mihin tarkoituksiin kieltä käytetään.

Tutkimus osoittaa, kuinka yrittäjyyden edistämistä oikeutetaan Euroopan unionin agendalla vetoamalla tietotalouden tarpeisiin. Akateemisesti koulutetuilta odotetaan yritteliäisyyttä niin työssä, yhteiskunnallisten asioiden hoitamisessa kuin henkilökohtaisessa elämässä. Kansallisesti yrittäjyys näyttäytyy suomalaisessa yliopistokoulutuksessa ratkaisuna kolmeen ”ongelmaan”; yrittäjyyspuhe pyrkii uudista-

maan yliopistolaitosta vetoamalla yliopistojen koulutustehtävän väärienlaisiin painoituksiin ja aikansa eläneisiin rakenteisiin, yliopistoväen vinoutuneisiin asenteisiin yrittäjyyttä kohtaan sekä passivoivaan ja tarpeettoman teoreettiseen pedagogiikkaan. Lisäksi tutkimus osoittaa yrittäjyyskoulutukseen osallistuneiden opiskelijoiden omaksuneen yrittäjyyttä ihannoivan puhutavan ja löytävän siitä samaistumispintaa. Opiskelijat kuitenkin myös haastavat yrittäjyydelle yksinomaan myönteisiä tulkin-toja saadessaan tilaa kriittiselle ilmaisulle.

Kaikkiaan yrittäjyys artikuloituu tutkimusaineistoissa vaihtoehdottomana ja välttämättömänä ajattelun ja käyttäytymisen kehyksenä. Yrittäjämäinen subjekti määrittyy laajassa ja epämääräisessä kielenkäytössä paitsi yrittäjänä myös työhön ja elämään yleisemmin yrittäjämäisesti suhtautuvana yksilönä. Yrittäjyyskasvatus hallinnan teknologiana pyrkii muotoilemaan tiedoiltaan ja kyvyiltään optimoituja, taloudellista hyötyarvoa tuottavia ja markkinoilla taidokkaasti toimivia akateemisia yrittäjäsubjekteja. Subjektia normalisoidaan niin vaihtoehdottomassa kielenkäytössä kuin yrittäjyyskoulutuksen pedagogisissa käytännöissä, jotka pyrkivät voimaannuttamaan subjekteja kannustamalla ottamaan elämässä menestyminen omiin käsiin. Eri tahot neuvottelevat yrittäjyyden edistämisen päämääristä ja keinoista omista positioistaan ja intresseistään käsin. Akateemisen koulutuksen tarkoitus määrittyy näissä neuvotteluissa painokkaasti talouden ja työelämän tarpeiden ehdoilla.

ASIASANAT: akateeminen yrittäjyys, yrittäjyyskasvatus, hallinta, diskurssi, yrittäjäminä

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Education

Department of Education

Educational Sciences

HANNA LAALO: Entrepreneurship as an Academic Mindset: Normalisation and Negotiation of the Entrepreneurial Self in the Education Policy Language and in the Practices of University Education.

Doctoral Dissertation, 218 pp.

Doctoral Programme on Educational Policy, Lifelong Learning and Comparative Education Research (KEVEKO)

August 2020

ABSTRACT

This dissertation examines how entrepreneurship has taken shape as a principle, a goal and a part of the curriculum of university education in the 2000s and 2010s. The thesis consists of four scientific articles and a summary part. The study analyses how entrepreneurship as a higher education policy discourse has become a part of university education that regulates the self-understanding of the educated subjects and produces interpretations of the purpose of academic education. At the core of the study is to understand how the entrepreneurial subjectivity of university students is produced, normalised and negotiated in the education policy language and in the practices of university education. The study aims at increasing understanding about the entrepreneurial discourse in university education as well as parsing and diversifying the discussion on entrepreneurship in higher education policy.

The perspective of sociology of education adopted in the study is based on the analytics of government. Academic entrepreneurship is analysed as a rationality of government that reforms university education, while entrepreneurship education is perceived as a technology of government shaping entrepreneurial selves. The examination moves on supranational, national and local levels, as well as on the levels of rationalities, practices and self-techniques. The data consists of documents of the European Commission and the Finnish Ministry of Education and Culture; materials of the University of Turku, which has profiled itself as an entrepreneurial university; entrepreneurship vision for higher education institutions created by the Federation of Finnish Enterprises; study guide descriptions and assignments of a start up course organised by Finnish higher education institutions; and writings and group interviews of students participating in entrepreneurship education. The analysis of language and practices is positioned in critical discourse studies. The textual data is analysed in a Foucauldian sense from the perspectives of power, knowledge and subject. Attention is paid to how and for which purposes language is being used.

The study shows how the promotion of entrepreneurship on the European Union agenda is justified by appealing to the needs of the knowledge economy. The academically educated are expected to be entrepreneurial both at work, in taking care of the society, and in their personal lives. Nationally, entrepreneurship in the Finnish university education appears as a solution to three “problems”: the entrepreneurial

discourse aims to reform the universities by appealing to wrong emphasis of education and old-fashioned structures, academics' reluctant attitudes towards entrepreneurship, and passive and overly theoretical pedagogy. Further, the study shows that students have adopted and identified with the discourse that idolises entrepreneurship. However, students also challenge the solely positive interpretations when they are given space for critical expression.

Altogether, entrepreneurship in the research materials is articulated as an imperative and necessary frame of thinking and behaviour. In the broad and vague entrepreneurial language, the entrepreneurial subject is defined both as an entrepreneur and as a person with an entrepreneurial attitude towards all aspects of life. Entrepreneurship as a technology of government aims at shaping academic entrepreneurial selves whose knowledge and skills are optimal, who produce economic benefits, and who are capable actors on the markets. The subject is being normalised in the persuasive language as well as in the pedagogical practices that aim to empower subjects by encouraging them to take responsibility of their own success in life. Different stakeholders negotiate the goals and means of promoting entrepreneurship depending on their positions and interests. In these negotiations, the purpose of academic education is defined according to the needs of the economy and work life.

KEYWORDS: academic entrepreneurship, entrepreneurship education, governmentality, discourse, entrepreneurial self

Kiitokset

On tullut aika kirjoittaa väitöskirjan viimeiset ja ehkä tärkeimmät rivit. Kirjoitan näitä haikeana ja hämmästyneenä siitä, miten nopeasti aika onkaan kulunut, mutta myös helpottuneena siitä, että toisinaan loputtomalta tuntunut uuvuttava urakka vihdoin valmistuu. Olen kiitollinen kaikille teille, jotka tavalla tai toisella olette vaikuttaneet tämän tutkimuksen toteutumiseen ja kannustaneet minua tutkijaksi.

Kiitän väitöskirjani ohjaajia, professori Arto Jauhiaista, professori Risto Rinnettä ja dosentti Päivi Siivosta saamastani avusta, rohkaisusta ja luottamuksesta. Olen saanut tehdä työtäni itsenäisesti, mutta voinut aina kääntyä osaavien ohjaajien puoleen, kun työ on ajautunut umpikujiin. Artoa kiitän horjumattomasta uskosta tämän tutkimuksen valmistumiseen sekä innoittamisesta koulutuspolitiikan kriittiseen tutkimiseen. Ristolle kiitos saamistani tarkkaavaisista huomioista etenkin tutkimuksen alkua ja loppuvaiheissa. Päivi, oli lottovoitto saada sinut ohjaajaksi. Kiitos kaikista vinkeistäsi ja tarttuvasta innostuksestasi.

Lämmin kiitos väitöskirjani esitarkastajille, professori Leena Koskelle ja professori Miikka Pyykköselle, joiden perusteelliset ja rakentavat lausunnot antoivat erinomaiset lähtökohdat käsikirjoituksen viimeistelyyn. Kosken syvälinen yliopistotuntemus ja Pyykkösen perehtyneisyys niin hallinnan analytiikkaan kuin kriittiseen yrittäjyystutkimukseen olivat mitä parhain yhdistelmä. Miikka Pyykköstä kiitän myös suostumisesta vastaväittäjäkseni.

Kiitos Turun yliopiston tutkijakoululle, KEVEKO-tohtoriohjelmalle ja kasvatustieteiden laitokselle mainioista puitteista, joissa olen saanut työskennellä. Tutkimukseni rahoittamisesta kuuluu kiitos myös Emil Aaltosen Säätiölle ja TOP-Säätiölle – apurahat ovat olleet suunnattoman tärkeitä niin taloudellisesti kuin henkisesti.

Väitöskirjan tekeminen on itsenäistä ja usein yksinäistäkin työtä. Kaikkein opettavaisinta ja antoisinta on kuitenkin ollut yhdessä kirjoittaminen taitavien tutkijoiden kanssa. Kiitos professori Jarna Heinoselle sujuvasta yhteistyöstä ensimmäisen artikkelini parissa. Kiitos myös siitä, että kahdeksan vuotta sitten uskoit mahdollisuuksiini vastavalmistuneena maisterina ja palkkasit nuoren kasvatustieteilijän yrittäjyyden tutkijaksi kauppatieteilijöiden joukkoon – se oli tämän tutkimuksen kannalta käänteentekevää. Professori Heikki Silvennoista kiitän nerokkaista havainnoista ja mustan huumorin sävyttämistä palaverista. Asiantuntijuutesi kasvatussosiologian

saralla on ollut väitöskirjani kannalta äärimmäisen arvokasta. Heikki Kinnaria kiitän ystävyystyöväydestä, kannustuksesta ja korvaamattomasta avusta hallinnan analytiikan syövereissä. Kiitos käsikirjoituksen kommentoinnista, lukuvinkeistä, keskusteluista, haastamisesta, typeristä YouTube-videoista ja rohkaisevista halauksista ennen esiintymisiä. Henri Koskiselle kiitos hauskoista tutkimusretkistä Aalto yliopistoon, Tampereelle ja startup-kurssille. Kiitos myös avustasi englanninkielisen tiivistelmän kääntämisessä tähän kirjaan. Erikoistutkija Pekka Stenholmia kiitän terävistä huomioista sekä avusta startup-kurssin tutkimusaineiston keräämisessä. Tuhannet kiitokset myös tutkimukseeni osallistuneille opiskelijoille!

Entisiä ja nykyisiä työkavereita kiitän vertaistuesta, keskusteluista, konferenssimatkoista, lounaista, kirjoitusretriiteistä, juhlista ja bänditouhuista. Erityiskiitos Raakel Plamperille ja Sanna Iloselle. Raakel, kiitos tärkeiden ja vähemmän tärkeiden asioiden kärsivällisestä puimisesta Educariumin kopperoissa. Mikä onni, että olet olemassa! Sannalle kiitos kiinnostavista ja joskus kiivaistakin keskusteluista. Kiitos myös kaikesta käytännön avusta ja sparrauksesta väitöskirjan loppumetreillä. Seuraaville loistaville kollegoilleni kiitos yhteisistä vuosista: Anna-Kaisa Berisha, Elizabeth Eta, Kalypso Filippou, Sevcan Hakyemez-Paul, Taina Heinonen, Suvi Jokila, Yoojin Kim, Reeta Lehto, Sonia Lempinen, Outi Lietzén, Marko Lähteenmäki, Marja-Liisa Mäkelä, Aino Nevalainen, Marja Peura, Olli Suominen, Jenni Tikkanen, Susanna Valkama, Zhou Xingguo ja Junghyun Yoon. Thank you all for sharing the ups and downs on the path towards the doctoral degree!

Kun viimeistelee väitöskirjaa koronapandemian jyllätessä ja tukevasti raskaana, tajuaa, kuinka kipeästi tarvitsekaan muiden tukea. Ystäväilleni ja perheelleni kiitos siitä, että olette tehneet kaikesta kepeämpää ja antaneet viime vuosina muutakin ajateltavaa kuin väitöskirja. Kiitos Elinalle ihmeellisestä kyvystä nähdä asioiden valoisat puolet. Juhalle kiitos lounaista ja säännöllisistä muistutuksista ottaa työ vähemmän vakavasti, koska ”ketään ei hei oikeesti kiinnosta”. Petterille kiitos hupaisista väittelyistä ja yllättävistä näkökulmista. Carita, kiitos ikimuistoisista yhteisistä seikkailuista. Kiitos myös tämän kirjan huikasta kansikuvasta. Parhaista parhaimpia Kesämäen kingejä Peppiä, Pauliinaa ja Marjaanaa kiitän vuosien ystävyystyöväydestä. Onneksi olette elämässäni! Äitiäni Eijaa ja isääni Perttiä puolisoineen, tätiäni Riittaa ja siskoani Minnaa perheineen kiitän tukiverkostosta. Erityinen kiitos vanhemmilleni siitä, että olette kannustaneet opiskelemaan ja harrastamaan itselleni mieluisia asioita. Lopuksi kiitos rakkaille ryökäleille Heikille ja Kaarlolle pienistä hetkistä ja suurista tunteista. Kanssanne ei ole koskaan tylsää.

Turussa 1. elokuuta 2020
Hanna Laalo

Sisällys

Kiitokset	7
Osajulkaisuluettelo	12
1 Johdanto	13
2 Yrittäjyys yliopistokoulutuksessa	20
2.1 Yrittäjyysyliopiston aikakausi	21
2.2 Yrittäjyys koulutuspolitiikassa	27
2.3 Yliopistot ja yrittäjyyskasvatus	33
2.4 Yrittäjyysajattelun kritiikki yliopistossa	38
2.4.1 Yrittäjyys ja kysymys yliopiston olemuksesta	39
2.4.2 Akateeminen yrittäjäsubjekti tietotaloudessa	43
2.4.3 Yrittäjyyskasvatuksen yksipuoliset ja epätasa- arvoistavat käytännöt.....	48
3 Akateeminen yrittäjyys hallintana	51
3.1 Hallinnan analytiikka lähestymistapana	52
3.2 Tiedon, vallan ja etiikan äärellä	56
3.3 Yrittäjyyden eetos ja alistava itsen ylistys kasvatuksessa	61
4 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	65
5 Aineistot ja analyysit	67
5.1 Tutkimusaineistot	67
5.1.1 Koulutuspoliittiset dokumentit	68
5.1.2 Yrittäjyyskurssit: kirjoitelmat, raportit, ryhmähaastattelut ja kurssimateriaalit.....	71
5.1.3 Yrittäjyysyliopiston materiaalit.....	74
5.1.4 Suomen Yrittäjien visio	74
5.2 Kielenkäytön ja käytäntöjen analyysit	74
5.2.1 Diskurssianalyysi.....	75
5.2.2 Problematisointien analyysi	76
5.2.3 Analyysit käytännössä	78
5.3 Tutkijaposition pohdinta ja eettinen reflektio	81
6 Osatutkimukset ja tulokset	84
6.1 Yrittäjähenkiset yliopistokoulutetut EU:n agendalla.....	86

6.2	Yrittäjyysajattelu ja suomalaisen yliopistokoulutuksen "ongelmat"	88
6.3	Yrittäjyyskoulutus opiskelijoiden mielenlaatua muovaamassa.....	89
6.4	Markkinat yliopistopedagogiikan mallina	90
6.5	Yrittäjyyden edistäminen yliopistokoulutuksessa: perustelut, keinot ja seuraukset	91
7	Pohdinta.....	96
7.1	Johtopäätökset ja pohdinta	96
7.2	Tutkimuksen arviointia	101
	Lähteet.....	105
	Liitteet.....	117
	Alkuperäisjulkaisut.....	131

Taulukkoluetelo

Taulukko 1.	Artikkelien tutkimuskysymykset, aineistot ja analyysien kohteet.....	85
-------------	--	----

Kuvioluettelo

Kuvio 1.	"Totuuksia" akateemisesta yrittäjäsubjektista (Heikkistä, Silvosta & Simolaa [1999] soveltaen).	94
----------	---	----

Osajulkaisuluettelo

Väitöskirjan yhteenveto-osa perustuu seuraaviin alkuperäisjulkaisuihin, joihin viitataan tekstissä roomalaisilla numeroilla I–IV.

- I Laalo, H., Kinnari, H. & Silvennoinen, H. (2019). Setting new standards for homo academicus: Entrepreneurial university graduates on the EU agenda. *European Education* 51 (2), 93–110.
- II Laalo, H. & Jauhiainen, A. (2019). Yrittäjyyttä akatemiaan! Suomalaisen yliopistokoulutuksen problematisoituminen yrittäjyysdiskurssissa. *Aikuiskasvatus* 39 (2), 92–107.
- III Laalo, H. & Heinonen, J. (2016). Governing the entrepreneurial mindset: Business students' constructions of entrepreneurial subjectivity. *European Educational Research Journal* 15 (6), 696–713.
- IV Laalo, H., Koskinen, H., Stenholm, P. & Siivonen, P. Learning through and for markets in academic entrepreneurship education. (Under review)

Artikkelien käyttöön väitöskirjan osajulkaisuina on saatu kustantajien lupa.

1 Johdanto

Yrittäjyys kiinnostaa yliopisto-opiskelijoita, mutta yliopistot eivät näytä antavan siihen riittäviä valmiuksia. Näin kertoo Suomen Yrittäjien (SY) ja Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö Otuksen tutkimusraportti, jonka mukaan kolmannes opiskelijoista on kiinnostunut yrittäjyydestä, mutta vain 19 prosenttia pitää todennäköisenä yrittäjänä toimimista valmistumisen jälkeen. Selvä vähemmistö kokee opintojen antavan hyvät valmiudet yrittäjänä toimimiseen. (Suomen Yrittäjät 2019a.) Korkeakoulutettujen työmarkkinakeskusjärjestö Akavan muutama vuosi aiemmin julkaissama selvitys kertoo hieman toisenlaista totuutta opiskelijoiden yrittäjyysinnostuksesta. Sen mukaan vain kahdeksan prosenttia korkeakoulutetuista nuorista Suomessa haluaisi työskennellä mieluiten yrittäjänä. Selvityksen valossa nuoret toivovat työelämältä ennen kaikkea työsuhteiden ja toimeentulon vakautta. (Akava 2016.)

Suomen Yrittäjien sivuillaan julkaiseman blogikirjoituksen mukaan korkeakoulujen on joka tapauksessa aika havahtua yrittäjyyden läpimurtoon, sillä se on ”tosiasia, jota korkeakoulut eivät voi enää toiminnassaan sivuuttaa” (Suomen Yrittäjät 2019b). Yrittäjien etujärjestö ei ole ajatuksineen yksin. Suomessa esimerkiksi Elinkeinoelämän keskusliitto EK ja Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etlä ovat patistaneet yliopistoja lämmittämään suhteitaan yritysmaailmaan (EK 2016; Etlä 2018). Korkeakoulujen rehtorineuvostot Unifi ja Arene ovat aktivoituneet asiassa laatimalla yhteistyössä Suomen Yrittäjien kanssa yhteiset suositukset ja niitä tukevan pelikirjan yrittäjyyden edistämiseksi korkeakouluissa. Suosituksissa ja pelikirjassa kerrotaan esimerkiksi, miten korkeakoulut voivat edesauttaa opiskelijoiden, opettajien, tutkijoiden ja muun henkilökunnan yrittäjyysasenteen ja -valmiuksien rakentumista. Näiden julkaisujen valossa on selvää, että yrittäjyys merkitsee korkeakouluissa muuta kuin bisnestä, nimittäin kokonaista kulttuurin ja ajattelutavan muutosta. (Unifi, Arene & Suomen Yrittäjät 2018a, 2018b.)

Yliopistot ovat vain yksi esimerkki yrittäjyyden läpimurrosta yhteiskunnan eri alueilla. Yrittäjyyden sanasto näyttää tällä vuosituhanella tulleen osaksi yhteiskunta- ja koulutuspoliittista kielenkäyttöä mitä erilaisimmissa yhteyksissä työelämästä tieteen ja kulttuurin kentille. Se herättää mielikuvia uudistumisesta, dynaamisuudesta, päättäväisyydestä ja aktiivisuudesta. Yrittäjyyden kielellä argumentointi

on levinnyt myös kasvatukseen, joka on tunnistettu keinoksi koulia tulevia yrittäjiä ja yrittäjähenkisiä kansalaisia. (Holborow 2015, 71–77; Pyykkönen 2014.)

Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n ja Euroopan unionin kaltaisten ylikansallisten toimijoiden, samoin kuin Suomen hallitusohjelmien ja opetus- ja kulttuuriministeriön retoriikassa yrittäjyys artikuloituu merkittävänä korkea-koulutuksen, ja muidenkin koulutustasojen, teemana. Yrittäjyyden edistämisen tärkeydestä vallitsee yksimielisyys, mutta sitä mitä tarkalleen edistetään ja millä perusteella, on mutkikkaampaa tulkita.

Yrittäjyys on alun perin taloudellinen käsite,¹ jota kasvatuksen kontekstissa sovelletaan pedagogisiin ilmiöihin ja liitetään inhimillisiin ominaisuuksiin (Dal, Elo, Leffler, Svedberg & Westerberg 2016, 161). Koulutuksesta puhuttaessa yrittäjyyttä jäsennetään tyypillisesti erottelemalla toisistaan yrittäjyys liiketoimintana, jolloin koulutus pyrkii antamaan valmiuksia yrittäjänä toimimiseen, sekä yksilön ominaisuuksiin ja kompetensseihin palautuva yrittäjämäisyys, jolloin koulutuksen nähdään valmistavan menestyksekkääseen työelämään ja tukevan henkilökohtaista hyvinvointia (Dahlstedt & Hetzberg 2012; Ikonen 2006, 49–55; Lackéus 2015; OPM 2005, 21–22).

Yrittäjyyden sanastolla ja metaforilla järkeily osuu oivallisesti prekarisaation ja tietokykykapitalismin kehyksiin. Tuotannossa ja työssä tapahtuneen perustavanlaatuisen yhteiskunnallisen murroksen on nähty merkinneen kasvavaa epävakautta sekä yksilön potentiaalien korostumista taloudellisen arvon lähteenä (Boltanski & Chiapello 2005; Jakonen 2015; Jokinen 2019, 83–89; Pyykkönen 2014; Vähämäki 2009). Työelämässä noin kolmenkymmenen vuoden aikana tapahtunut kehitys on johtanut vastuun sysäämiseen yksilöille. Uuden postfordistisen työelämän piirteiksi

¹ Perinteisessä määritelmässä yrittäjä kuvataan yksilönä, joka luo ja kehittää liiketoimintaa, tai joka innovatiivisella toiminnallaan vaikuttaa talouteen. Termin uudemmassa määrittelyssä korostuvat yksilölliset ominaisuudet ja asenteet. (Holborow 2015, 72; Komulainen 2006, 213, 216.) Tilastokeskus määrittelee yrittäjäksi henkilön, joka harjoittaa taloudellista toimintaa omaan laskuun ja omalla vastuulla (Tilastokeskus 2020). Tutkimuskirjallisuudessa, saati yhteiskunta- ja koulutuspoliittisessa retoriikassa, yrittäjyydelle tai yrittäjälle ei ole olemassa yhtä yleispätevää määritelmää tai teoriaa (ks. Ogbor 2000; Lackéus 2015). Yrittäjyystutkimuksessa suhteellisen vakiintuneita ovat käsitteet yrittäjyydestä prosessina, jossa vakaus katoaa (Bygrave 1989), ja jossa tunnisteitaan ja hyödynnetään mahdollisuuksia toimimalla vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa (Shook, Priem & McGee 2003). Osa määritelmistä korostaa yrittäjän roolia riskin ja epävarmuuden kantajana. Muita yrittäjään ja yrittäjyyteen liitettyjä ominaisuuksia ovat esimerkiksi kunnianhimo, periksi antamattomuus, itsevarmuus ja sisäinen kontrolli. Tyypillisessä kulttuurisessa narratiivissa yrittäjä konstruoituu maskuliinisena sankarihahmona, poikkeusyksilönä joka voittaa vaikeudet ja menestyy. Sen sijaan esimerkiksi kärsivällisyyden, ymmärtäväsyyden ja armeliaisuuden piirteet liitetään harvoin yrittäjään. (Ogbor 2000.)

ovat muotoutuneet työsuhteiden epävarmuus, aivotyö, henkilökohtaisen kehittymisen vaatimukset, työ- ja vapaa-ajan hämärtyminen, uudet informaatioteknologiat sekä työn suoran kontrollin väheneminen. (Pyykkönen 2014, 36–37.) Itsen toteuttaminen, joustavuus ja autonomia ovat korostuneet (Boltanski & Chiapello 2005, 217–219), ja ruumista ja mieltä kontrolloivista affekteista on tullut työtä, taloutta ja toimijuutta sääteleviä prosesseja (Jokinen 2019; Mannevuola 2015). Talouden ja työn murroksessa myös koulutus, tieto ja oppiminen on valjastettu palvelemaan kapitalismia (Peters & Bulut 2011), sitä mukaa kun talous, työ ja markkinatapainen toiminta ovat levinneet kaikille elämänalueille (Jokinen 2019).

Mikko Jakosen (2015, 96) mukaan prekaarin talouden muodostumiseen ovat johdaneet 1970-luvulta alkaen tapahtuneet kehityskulut: uusklassisen taloustieteen ja uusliberaalin politiikan vahvistuminen, tietotekninen vallankumous, ammattiyhdistysliikkeen ja vasemmistopuolueiden kriisi, sekä hyvinvointivaltion muutoksia jouduttanut kolmannen tien sosiaalidemokratia. Suomessa yrittäjyyden eetoksen taustojen on katsottu löytyvän 1990-luvun lamasta sekä työmarkkinoiden ja elinkeinorakenteen muutoksista. Laman jälkeisessä Suomessa kilpailukykypuhe yleistyi, julkisen sektorin menokuri tiukentui ja kansalaisilta alettiin vaatia uudenlaista aktiivisuutta ja vastuuta. Uusliberalismi² ja kiihtyvä globalisaatio vauhdittivat muutosta. (Pyykkönen 2014, 30–36.) 2000-luvun edetessä uusliberalistinen poliittinen rationaliteetti on alkanut voimakkaasti määritellä poliittista päätöksentekoa myös Suomen kaltaisissa pohjoismaisissa, yhteiskunnallisen tasa-arvon periaatteelle nojaneissa hyvinvointivaltioissa (Korhonen 2012, 17–19). Suomessa erityisesti 2000-luvun hallitusohjelmat ovat kannustaneet kansalaisia aktiivisuuteen ja vastuullisuuteen (Saarinen, Salmenniemi & Keränen 2014).

² Uusliberalismi on poliittisen taloustieteen teoria, joka luottaa yksilön yritteliäisyyteen ja vapaisiin markkinoihin hyvinvoinnin lähteenä. Se on heijastunut poliittis-taloudelliseen toimintaan sääntelyn purkamisena, yksityistämisenä ja valtion roolin rajoittamisena. Uusliberalismin vaikutukset ovat olleet globaalisti niin merkittäviä, että sen on katsottu muodostuneen hegemoniseksi ajattelutavaksi. (Harvey 2005.) Uusliberalismin tärkeimpinä ideologeina pidetään Friedrich Hayekia (1899–1992) ja Milton Friedmania (1912–2006), joiden talusteoreettiset ja -filosofiset näkemykset syntyivät vastareaktiona keynesiläiselle, vasemmistolaiselle ja sosialistiselle ajattelulle. 1980-luvulla Yhdysvaltain presidentti Ronald Reagan ja Britannian pääministeri Margaret Thatcher alkoivat soveltaa näitä talousliberaaleja oppeja paitsi käytännöllisiin myös ideologisiin tarkoituksiin. (Patomäki 2007, 50.) Ajattelumallien leviäminen käynnisti länsimaissa siirtymän keynesiläisestä hyvinvointivaltiomallista uusliberaaliin malliin, joka korvasi riippuvuuden ja holhoamisen kulttuurin yksilöllisen vapauden, vastuun ja valinnan painotuksilla (Peters 2001).

Myös siirtymisen opiskelusta työelämään on nähty muuttuneen etenkin viime vuosikymmenen aikana monissa Euroopan maissa. Urapolkuja määrittelevät aiempaa enemmän joustavuus, liikkuvuus, epävarmuus, riski ja itsensä työllistäminen. (Räty, Kozlinska, Kasanen, Siivonen, Komulainen, & Hytti 2019b.) Hyvä koulutus ei enää takaa turvattua tai vakaata asemaa työmarkkinoilla, vaan sen sijaan yksilöt joutuvat kamppailemaan päästäkseen kiinni työelämään ja pysyäkseen siellä (Jakonen 2015, 112). Vakituinen ja kokoaikainen palkkatyö elämälle vakautta antavana instituutiona on ajautunut kriisiin (Jokinen, Könönen, Venäläinen & Vähämäki 2011), samalla kun yrittäjämäiset työnteon tavat ovat lisääntyneet (Jakonen 2015, 104, 111). Epävarmuudesta on työnantajan vahvistuneen vallan myötä nähty tulleen pysyvää, ja pätkä-, projekti- ja osa-aikatyöt ovat yhä yleisempiä (Jakonen 2015, 92–93).³ Samalla kilpailu työmarkkinoilla on kiristynyt, työn intensiteetti kasvanut ja työntekijöiden paineet koventuneet (Boltanski & Chiapello 2005, 241–243). Nuorten ihmisten on kehitettävä itseään ja muovattava subjektiviteettiaan postfordistisen työn vaatimusten mukaan (Farrugia 2019).

Kiinnostava ja tärkeä huomio on, että vaikka epävarmuuden kokeminen on lisääntynyt, tilastoaineistot eivät tue väitettä epävarmuuden radikaalista kasvusta. Kontrastina edellä kuvatulle keskustelulle työn rakenteiden ja olosuhteiden muutoksesta, suomalainen työelämäntutkimus osoittaa, että tilastollisesti empiirisiä todisteita työn merkittävästä prekarioitumisesta on vähän. Näyttääkin siltä, että ennen kaikkea yksilöiden kokemaa työmarkkinariskin pelko on kasvanut. (Pyöriä & Ojala 2016.)

Epävarmuuden kokemus sävyttää myös yliopisto-opiskelijoiden tulevaisuuden näkymiä (Komulainen, Hirvonen, Kaskes, Kasanen & Siivonen 2019). Yrittäjyyskasvatuksessa juuri epävarmuuden sietämistä on pidetty yhtenä keskeisenä kompetenssina, jonka opiskelijoiden toivotaan sisäistävän (Gibb 2002). Ratkaisua lisääntyneeseen epävarmuuteen etsitään yrittäjyyskasvatuksessa siis yksilöiden sopeutumiskyvystä olosuhteiden muuttamisen sijaan (ks. Pyykkönen 2014, 37–38).

Samaa logiikkaa ilmentää yrittäjyyskasvatuksen tavoitteisiin nivoutuva puhe työllistettävyydestä. Siinä työllistyminen nähdään ennen muuta yksilön ominaisuuksiin, taitoihin ja potentiaaliin palautuvana ongelmana. Työllistettävyyden parantaminen esitetään tavallisesti yrittäjyyskasvatuksen keskeisenä tavoitteena etenkin korkeakoulutuksessa (Rae 2007), mutta tilastojen valossa ainakaan suomalaisten kor-

³ Suomessa yksinyrittäjien, ammatinharjoittajien, freelancereiden ja apurahansaajien määrä on kasvussa, vaikkakin jatkuva kokoaikainen palkkatyö on yhä yleisin työnteon muoto (Tilastokeskus 2018).

keakoulutettujen työllistymisestä ei ole syytä ole erityisen huolissaan. Suomessa korkeasti koulutetut ovat viime vuosina työllistyneet tilastojen mukaan hyvin, ja vaikka korkeasti koulutettujen työttömyys on hiljattain kääntynyt nousuun, korkeakoulutus on edelleen tehokas suoja työttömyyttä vastaan. Vuonna 2018 työttömien työnhakijoiden osuus korkeakoulutetusta työvoimasta oli vajaa 5 prosenttia, kun koko työvoiman osalta työttömien osuus oli 9,4 prosenttia. (Akava Works 2020.) Hyvistä työllisyystilastoista huolimatta opiskelijat erityisesti generalistialoilla kokevat epävarmuutta omasta työllistettävyydestään (Komulainen ym. 2019; Rätty ym. 2019b).

Tässä väitöskirjassa analysoin yrittäjyyden edistämistä yliopistokoulutuksessa. Pureudun näennäisesti neutraalin yrittäjyysajattelun⁴ poliittisuuteen ja pyrin ymmärtämään sen seurauksia akateemisen koulutuksen tarkoituksen ja koulutettavien subjektien kannalta. Lähestyn yrittäjyyttä hallinnan rationaliteettina ja yrittäjyyskasvatusta hallinnan teknologiana (Miller & Rose 2010), joka ajattelu- ja toimintatapoihin puuttumalla pyrkii muokkaamaan koulutettavasta subjektista oman elämänsä yrityksenä mieltävää yrittäjämäistä (Bröckling 2016; Peters 2001; Rose 1998, 154). Yrittäjämäisen käsitteellä viitataan tutkimuksessa yrittäjyyskasvatuksen eetokseen, jossa yrittäjyys liitetään yksilön kykyihin ja ominaisuuksiin, mukaan lukien asenteisiin, taitoihin ja tietoihin (Komulainen 2006, 217).

Väitöskirja poikkeaa yrittäjyyskasvatustutkimuksen valtavirrasta ottamalla etäisyyttä asetelmiin, jotka lähtökohtaisesti olettavat yrittäjyyden edistämisen tärkeäksi hyvinvointia luovaksi talous- ja koulutuspoliittiseksi tavoitteeksi, ja jotka keskittyvät koulutuksen vaikutusten määrälliseen mittaamiseen. Tutkimus osallistuu yrittäjyysajattelun yhteiskunnallisia, kulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia lähtökohtia koskevaan keskusteluun. Se jättää vähemmälle huomiolle yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikan kehittämisen kaltaiset soveltavan tutkimuksen intressit sekä yksilöpsykologiset tarkastelut. Tutkimus edustaa yrittäjyyskasvatustutkimuksen kriittistä suuntausta (esim. Dahlstedt & Fejes 2019; Komulainen, Keskitalo-Foley, Korhonen & Lappalainen 2010) kyseenalaistaessaan tulkinnan yrittäjyyskasvatuksen yksinomaan voimaannuttavista ja vain hyvää tekevästä vaikutuksista. Nojautumalla hallinnan analytiikkaan (Kaisto & Pyykkönen 2010; Miller & Rose 2010) tutkimus pyrkii tuottamaan laadullista tietoa yrittäjämäisen ajattelutavan kehittämisestä yliopistokoulutuksessa. Väitöskirjan lähestymistapaan ovat innoittaneet yrittäjyyskulttuurin ja -kasvatuksen moraalialia, normeja, valtasuhteita ja ideologisuutta kriittisesti tarkastelleet analyysit (esim. Dahlstedt & Fejes 2019; Dahlstedt & Hertzberg 2012, 2013; Harni 2015a, 2015b; Ikonen 2006; Komulainen 2006; Komulainen ym. 2010; Korhonen

⁴ Tekstin varioimiseksi käytän rinnakkain termejä yrittäjyysajattelu, yrittäjyyspuhe ja yrittäjyysdiskurssi.

2012). Kriittistä tutkimusta yrittäjyyden edistämisestä on tehty verraten vähän yliopistokoulutuksen kontekstissa tarkastelujen keskittyessä pääosin peruskouluun ja toiseen asteeseen.

Väitöstutkimus tarkentuu analysoimaan yliopisto-opiskelijoiden yrittäjämäisen subjektiviteetin määrittelyä, normalisointia ja neuvottelua korkeakoulupoliittisessa⁵ kielenkäytössä ja yliopistokoulutuksen käytännöissä. Tarkastelut liikkuvat niin ylikansallisessa, kansallisessa kuin paikallisessa kontekstissa, ja edelleen sekä poliittisen argumentoinnin (hallinnan rationaliteetti), käytännön toimenpiteiden (hallinnan teknologia ja tekniikat) että yksilöiden itsensä työstämisen (subjektivaatio) tasoilla.

Tutkimusaineisto koostuu korkeakoulutusta ohjaavien, sitä kommentoivien ja siihen osallistuvien tahojen vuosina 2004–2018 tuottamista teksteistä, jotka käsittelevät yrittäjyyden ja yliopistokoulutuksen suhdetta. Mosaiikkimaisella, eri genrejä edustavalla aineistolla pyritään valottamaan yrittäjyysdiskurssin⁶ muotoutumista ja neuvottelua eri tasoilla ja useasta suunnasta. Aineistoon lukeutuu Euroopan komission ja opetus- ja kulttuuriministeriön dokumentteja, yrittäjyysyliopistoksi profiloituneen Turun yliopiston verkko- ja viestintämateriaaleja, Suomen Yrittäjien Yrittäjyysyhteinen korkeakoulutus 2025 -visio, korkeakouluopiskelijoille suunnatun start-up-kurssin opinto-opaskuvauksia ja tehtävänantoja, sekä yrittäjyyskoulutukseen osallistuneiden opiskelijoiden kirjoitelmia, raportteja ja ryhmähaastatteluita.

Tekstien kielenkäyttöä analysoidaan valtasuhteiden, tiedon tuotannon ja muotoutuvan subjektin kannalta. Huomio kohdistuu siihen, miten ja mihin tarkoituksiin kieltä käytetään. Diskurssi hahmottuu säännönmukaisena mutta jatkuvasti neuvoteltavana ja muotoaan muuttavana, kontekstisidonnaisena ja kohteitaan muotoilevana kielenkäyttönä. (Foucault 2005a; Jäger & Maier 2016.)

⁵ Puhuessani korkeakoulupoliitikasta tarkoitan pyrkimyksiä ja ohjelmia, joilla yhteiskunnan eri tahot ja intressiryhmät valtiosta elinkeinoelämään vaikuttavat korkeakoulutuksen rooliin, rakenteisiin, tavoitteisiin, sisältöihin, toimintatapoihin ja resursseihin. Poliittikka ilmenee eksplisiittisimmillään linjauksina, ohjelmina ja suosituksina, jotka normittavat toimintaa, mutta poliittisia merkityksiä ja pyrkimyksiä saattaa piillä myös yhteyksissä, joita ei ole totuttu mieltämään poliittisina. Tutkimuksessa käyttämäni hallinnan analytiikan lähestymistapa soveltuu erityisen hyvin jälkimmäisenä mainittujen tilanteiden tarkasteluun. Väitöskirjani osatutkimuksissa koulutuspolitiikkaa lähestytään valtaa, tietoa ja totuutta organisoivana diskurssina (policy as discourse). Diskurssi määrittelee, kuka voi puhua, mitä ja miten, ja näin tehdessään se arvottaa ja järjestää todellisuutta. Diskurssia ilmentävät tietyt näkökulmat, osapuolet ja asemat, usein myös jokin institutionaalinen muoto. (Ks. Kauko, Silvennoinen & Varjo 2020.)

⁶ ”Diskurssilla” viitataan toimintaa kehystävään rationaliteettiin, historiallisesti määrittävään järjestyksen tapaan, joka rakentaa todellisuutta ja säätelee ihmisen suhdetta itseensä, maailmaan ja muihin ihmisiin (Foucault 1980, 117; Jäger & Maier 2016, 117).

Väitöskirja muodostuu yhteenveto-osuudesta ja neljästä tieteellisestä artikkelista. Yhteenveto-osuus etenee yrittäjyyden edistämistä yliopistokoulutuksessa taustoittavasta luvusta (luku 2) tutkimuksen teoreettis-metodologisten lähtökohtien kuvaukseen (luku 3). Tämän jälkeen kuvaan tutkimusasetelman tutkimuskysymyksiin, aineistoineen ja analyysimenetelmineen (luvut 4 & 5) sekä esittelen osatutkimukset ja tulokset (luku 6). Lopuksi (luku 7) esitän johtopäätökset ja pohdin tutkimustuloksia vasten aiempaa tutkimusta sekä laajempaa yhteiskunnallista, taloudellista ja koulutuspoliittista kehitystä.

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa yrittäjyyden edistämisestä ja yrittäjämäisen ajattelutavan kehittamisestä yliopistokoulutuksessa. Se pyrkii valottamaan tutkimusaihetta tuoreista kulmista ja tekemään ymmärrettäväksi yrittäjyyspuheen monitulkintaisuutta. Lisäksi väitöskirjan tarkoituksena on jäsentää ja monipuolistaa yrittäjyydestä käytävää koulutuspoliittista keskustelua.

2 Yrittäjyys yliopistokoulutuksessa

Yrittäjyyden artikuloituminen yliopistojen toimintaa suuntaavaksi periaatteeksi ja päämääräksi on osa globaalia korkeakoulupoliittista ilmastoja 2000-luvun alun vuosikymmeninä. Yhteiskunnan eri alueilla, myös kasvatuksessa ja koulutuksessa, yleistynyt markkinaorientaatio, tietoon ja osaamiseen perustuva talous sekä korkeakoulutuksen globaali yhdenmukaistuminen ovat luoneet otolliset olosuhteet yrittäjyysideoiden kasvamiselle ja leviämislle yliopistoissa (Etzkowitz, Webster, Gebhardt & Cantisano Terra 2000; Kankaanpää 2013; Rinne & Koivula 2005).

Yrittäjyysajattelun on katsottu uudistavan yliopistojen organisaatiokulttuuria ja tehtäväkenttää sekä rajaavan ja mahdollistavan uudenlaisia toimijuuden muotoja ja tiloja (Komulainen ym. 2019). Koulutuksessa yrittäjyyden on tietotalouden aikakaudella tulkittu merkitsevän liiketoiminnan luomisen ja siihen liittyvän osaamisen kehittämisen rinnalla yritteliäiden työntekijöiden ja kansalaisten kasvattamista, jolloin yrittäjyys on laajentunut koskemaan kaikkia opiskelijoita koulutuksen tasosta ja alasta riippumatta (EC 2004, 2008, 2012; OPM 2009a). Yrittäjyysajattelun on koulutuksessa tulkittu ilmentävän laajalti levittäytynyttä, yhteiskunnan ja yksityiselämän eri alueet läpäisevää moraalista argumentointia, jonka ehdot sanelee vapaan markkinatalouden vahvaan yksilöön ja kilpailuun luottava logiikka (Dahlstedt & Hertzberg 2012; Holmgren & From 2005; Peters 2001).

Kuvaan tässä luvussa yrittäjyyttä edistävää diskurssia kontekstin mukaan muovautuvana ylikansallisena koulutuspoliittisena virtauksena ja kansallisena sovelluksena. Yrittäjyysyliopistoa ja yliopistojen yrittäjyyskasvatusta käsittelevän tutkimuskirjallisuuden ja politiikkadokumenttien valossa jäsenän yrittäjyyttä yliopistoinstituution tehtävänä erittelemällä sille määriteltyjä sisältöjä ja tarkoituksia. Ylikansallisella tasolla keskityn kuvaamaan erityisesti yrittäjyyden huomioimista EU:n koulutuspoliittisella agendalla, sillä tutkimukseni kysymyksenasettelulla rajaan yrittäjyysjärjestelmien tarkastelun eurooppalaisen tietotalouden rakentamisen ja korkeakoulutuksen eurooppalaistumisen konteksteihin. EU:n kommunikaatiopolitiikkaa lähestyn rationaliteettien ja hallintatekniikoiden tilana, jossa eurooppalainen yhteiskunta ja eurooppalaisten kansalaisten identiteetit muotoutuvat (ks. Palola 2010). Koulutuspolitiikan kansallisella tasolla kartoitan yrittäjyyden ja yliopistokoulutuksen yhteen kietoutumista Suomen hallitusohjelmissa 2000- ja 2010-luvuilla, ja käyn

läpi tematiikan käsittelyä opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisemissa asiakirjoissa. Tarkastelu osoittaa yrittäjämäisten yksilöiden kasvattamisen olleen niin ylikansallinen kuin kansallinen projekti (ks. myös Komulainen 2006).

Jäsennän luvussa lisäksi yrittäjyyttä kasvatuksellisenä ja pedagogisena käsitteenä sekä hahmotan akateemisen subjektin muotoutumisen ehtoja yrittäjyysyliopistossa. Akateemisen työn ja toimijuuden tarkastelussa nojaan huomioihin tietokykykapitalismista ja akateemisesta kapitalismista sekä niiden seurauksista yliopistopöytäkirjojen ja opetus- ja tutkimushenkilökunnan ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksille. Yrittäjyys hahmottuu akateemista koulutusta kehystävänä, ajattelua, toimintaa ja moraalista ohjaavana järjestyksen tapana.

2.1 Yrittäjyysyliopiston aikakausi

Yliopistojen yritysmäistymisestä Suomessa väitellyt Jenni Kankaanpää (2013) tiivistää korkeakoulupolitiikan ja yliopistojen viime vuosikymmenten muutokset kahdeksan keskeiseen kehitystrendiin: 1980-luvulla virinneeseen tulosohjausajatteluun sekä 1990-luvulta alkaen voimistuneeseen tietotalousajatteluun. Nämä trendit ovat liittyneet uusliberalismin esiinmarssiin julkisella sektorilla sekä johtaneet hyödyn, tuloksellisuuden ja tehokkuuden muodostumiseen keskeisiksi korkeakoulupoliittista keskustelua ohjaaviksi arvoiksi (Kankaanpää 2013; Vanttaja 2010).

Käyn seuraavaksi tiiviisti läpi yrittäjyysyliopiston muodostumiseen johtaneita kehityskulkuja. Pyrin siten kytkemään tutkimuskohteen laajempiin yhteyksiinsä ja tekemään ymmärrettäväksi sitä, millaisin reunaehdoin yrittäjämäistä subjektiviteettia yliopistokoulutuksessa muotoillaan.

Uusliberalismin inspiroimien hallitusten myötä korkeakoulutus on monissa maissa avautunut markkinoille ja yksityisille toimijoille. Ajatus globaalista tietotaloudesta on oikeuttanut näitä muutoksia. (Shore & Wright 2016.) Yksityiseltä sektorilta omaksuttujen managerialististen hallinnon ja johtamisen periaatteiden ja toimintatapojen avulla yliopistoissa eri puolilla maailmaa on 1970-luvulta lähtien viety käytäntöön uusliberalistista politiikkaa (Jauhiainen, Jauhiainen & Laiho 2015, 129). Uusien ajattelu- ja toimintamallien taustalla vaikuttaa globaali talous- ja yhteiskuntapoliittinen markkinaliberalistinen käänne, josta on puhuttu managerialistisena valankumouksena ja siirtymänä hallinnosta johtamiseen (Kankaanpää 2013, 70). Uudesta julkisjohtamisesta (*new public management*) ja (uus-)managerialismista on etsitty vastausta yliopistojen kohtaamiin kasvaviin paineisiin tuottaa niin taloudellisia, sosiaalisia kuin kulttuurisia hyötyjä ja innovaatioita (Deem & Brehony 2005; Tapanila, Siivonen & Filander 2020). Uusliberalismin ja uuden julkisjohtamisen myötä suorituskeskeisyys, kilpailu, laatu, joustavuus, hyöty ja yrittäjyys ovat nousseet yliopistojen toimintaa jäsentäviksi hallinnon ja johtamisen periaatteiksi (Vanttaja

2010). Managerialismi yliopistoissa on muuttanut akateemisen työn ehtoja, kun päätösvaltaa ja kontrollia on siirretty akateemiselta yhteisöltä johdolle (Tapanila ym. 2020).

Globalisaatio on erityisesti 1990-luvulta lähtien vauhdittanut uusliberalistisen ajattelun omaksumista suomalaisessa tiede- ja koulutuspolitiikassa.⁷ Suomalaisissa yliopistoissa yksityiseltä sektorilta omaksuttujen managerialististen hallintatapojen sisäänajo käynnistyi jo 1980-luvun lopulla (Rinne, Jauhiainen, Simola, Lehto, Jauhiainen & Laiho 2012), ja etenkin vuonna 2010 voimaan tulleen yliopistolain (Yliopistolaki 558/2009) on katsottu merkinneen siirtymää kohti managerialistisesti hallintoa ja markkinoihin reagoivaa yritysyliopiston mallia (Rinne, Jauhiainen & Kankaanpää 2014). Yliopiston ja valtion suhteessa tapahtunut muutos on ilmennyt juuri siirtymisenä yritysmäisiin muotoihin organisoinnissa sekä ehdollisena sopimisena valtion ja yliopistojen välillä (Kankaanpää 2013, 33).

Kasvatavat paineet erinomaisen tuloksen tuottamisesta niin tutkimuksen, opetuksen kuin kaupallistettavien innovaatioiden saralla ovat ajaneet yliopistot etsimään uusia tulovirtoja (Shore & Wright 2016, 48). Valtion rahoituksen niukentuessa yliopistojen on ollut välttämätöntä toimintansa turvaamiseksi kääntyä myös markkinoiden puoleen (Kankaanpää 2013, 38). Tämän päivän yliopistot toimivatkin markkinoiden vahvassa vaikutuspiirissä. Varsinaisen markkinatoiminnan rinnalla yliopistojen harjoittama markkinatyypinen toiminta on yleistynyt (Slaughter & Leslie 1997). Markkinoiden vaikutus korkeakoulujärjestelmiin näkyy esimerkiksi kilpailuna opiskelijoista ja tutkimusrahoituksesta sekä paineina palvella yhä enemmän työmarkkinoiden tarpeita. Valtio osallistuu markkinatoimintaan säätelyllä ja ohjailulla. Esimerkiksi Pohjoismaissa valtio pyrkii lisäämään yliopistojen keskinäistä kilpailua laadun ja tehokkuuden nimissä. (Kankaanpää 2013, 38, 75.)

Tulosohjauksessa tilivelvollisten yliopistojen autonomia korostuu ja niiltä edellytetään itsearviointia ja sisäisiä rankaisemisen ja palkitsemisen mekanismeja. Tällaisessa suorituskeskeisyyden kulttuurissa tarvitaan tulosten maksimoimisen ja vertailemisen mahdollistavia teknologioita, kuten ranking-listauksia ja benchmarkingia. (Rinne ym. 2012.) Suomalaisessa yliopistolaitoksessa autonomian vaatimus ja tulosindikaattorien tarve on kansainvälisesti vertaillen sisäistetty poikkeuksellisen tunnollisesti (Seuri & Vartiainen 2018).

⁷ Uusliberalismin ideat ovat saapuneet Suomeen ylikansallisten järjestöjen, kuten OECD:n, IMF:n ja EU:n välityksellä, ja suomalaista yhteiskuntaa ja julkishallintoa on uudistettu niiden pohjalta 1980-luvun lopulta lähtien. Suomea 1990-luvun alussa koetellut lama vauhditti markkinoita jäljittelevän hallinnon oppien omaksumista ja käytäntöön panoa. (Kantola 2002; Patomäki 2007, 11–12.)

Kun vielä 1800-luvulla yliopistojen merkitys kansallisidentiteetin muotoutumisessa oli keskeinen, palautuu se nykyään lähinnä kansalliseen kilpailukykyyn. Nokkalan (2007, 217) mukaan niin kansallisessa kuin eurooppalaisessa korkeakoulupolitiikassa yliopistojen toimintaa oikeutetaan tänä päivänä ensisijaisesti nimenomaan kilpailukykyyn vetoamalla. Tieteestä, teknologiasta ja innovaatioista muodostui keskeisiä kilpailutekijöitä 1970–1990 -luvuilla (Kankaanpää 2013, 45), ja jatkumona 2000-luvun tietoyhteiskunnassa taloudellisen kilpailukyvyn tavoittelu on nojannut tietoon ja osaamiseen. Tiedepolitiikka on jäänyt alisteiseksi innovaatiopolitiikalle (Kauppinen & Kaidesoja 2014, 36).

Korkeakoulutuksen maailmanmarkkinoilla taloudelliset haasteet ovat yhteisiä ja kilpailukykyä ammennetaan tiedosta. Tiedon muotoutuminen pääomaksi on osa globaalia uusliberalistista aaltoa, joka yhdenmukaistaa eri maiden politiikkoja ja koulutusjärjestelmiä (Olssen & Peters 2005, 330). Esimerkiksi Euroopan yhdentymisen ja sen osana eurooppalaisen korkeakoulualan (EHEA) muodostumisen taustalla on pyrkimys maanosan taloudellisen kilpailukyvyn vahvistamiseen (Bologna Declaration 1999; EC 2010). EU:n koulutuspolitiikassa koulutukseen panostamista onkin 2000-luvulla perusteltu etenkin talouskasvun ja kilpailukyvyn tavoitteilla (Alexiadou 2016; Kinnari 2020; Nokkala 2007). Yliopistojen on tiedon ja osaavan työvoiman tuottajina kuvailtu olevan eurooppalaisen tietotalouden sydämessä (EC 2004, 7; Simons, Haverhals & Biesta 2007, 396). Myös yrittäjyyden edistämisen yliopistoissa sekä niin kutsutun yrittäjyysyliopistoparadigman omaksumisen on katsottu kiinnittyvän taloudellisesti vahvemman Euroopan rakentamiseen ja eurooppalaisen korkeakoulualan kehittämiseen (Rinne & Koivula 2005, 95).

Korkeakoulutuksen eurooppalaistuminen ja siihen nivoutuva paine Euroopan taloudellisen kilpailukyvyn parantamisesta lähentää eri maiden yliopistomalleja ja häivyttää kirjavia kansallisia järjestelyjä (esim. Zgaga 2009, 176). Eroja on silti yhä tunnistettavissa etenkin suhteessa valtion kontrolliin ja markkinasuuntautuneisuuteen (Kankaanpää 2013, 76–77). Esimerkiksi Suomessa yliopistokoulutuksen maksuttomuus on säilynyt tärkeänä periaatteena, vaikkakin vuodesta 2016 yliopistojen on ollut mahdollista periä lukukausimaksuja EU:n ja Euroopan talousalueen ulkopuolisilta opiskelijoilta.

Vetoaminen tietotalouteen, jonka kehyksessä yliopistojen rooli tiedon ja kilpailukyvyn tuottajina on keskeinen, on luonut otolliset olosuhteet yrittäjyysparadigman nousulle. Tiedon markkinoilla yliopistojen on edellytetty omaksuvan ajattelu- ja toimintamalleja yritysmaailmasta. Tätä yrittäjyyskulttuurin nousua ja ilmenemistä yliopistoissa on analysoitu runsaasti (esim. Clark 1998; Etzkowitz ym. 2000; Heinonen & Hytti 2010; Kankaanpää 2013; Olssen & Peters 2005; Rinne & Koivula 2005). Tietotalouden tarpeisiin ja markkinaliberalismiin vetoavassa poliittisessa argumentoinnissa yrittäjyys on tunnistettu yliopistojen toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi sekä sovitettu osaksi niiden tehtäväkenttää.

Voimistuneen markkinaorientaation myötä yrittäjyydestä näyttää tulleen yliopistojen toimintaa ja akateemista työtä säätelevä ajattelu- ja toimintatapa. On alettu puhua akateemisesta yrittäjyydestä, joka on määritelmiä pakeneva mutta käyttöön vakiintunut käsitepari. Sillä voidaan viitata esimerkiksi korkeakoulutetun henkilön yrittäjänä toimimiseen ja yrittäjämäiseen toimintaan, tutkimuksen kaupallistamiseen tai yrittäjyyden edistämiseen yliopistossa (OPM 2005). Termillä voidaan viitata myös yliopistojen yrittäjyyskasvatukseen ja -koulutukseen (Siivonen 2019). Yliopistojen kohdalla niin tutkimuskirjallisuudessa kuin politiikkateksteissä on 2000-luvun alkuvuosikymmeninä puhuttu yhtäältä kapeasti yrittäjyydestä liiketoimintana (*entrepreneurship, enterprise*) ja toisaalta laajasti yritysmäisyydestä tai yrittäjyyshengestä (*entrepreneurialism, entrepreneurial spirit*) hallintoa, kulttuuria ja yksilöitä uudistavana ajattelun ja toiminnan mallina. Yliopistot luovat yhteyksiä yrityksiin ja yliopistoissa myös tehdään bisnestä. Markkinasuuntautuneisuus näkyy yliopistoissa esimerkiksi tiedon yksityisomistuksen mahdollistamien patenttien, lisenssien ja spinoffien muodossa (Kankaanpää 2013, 56; Shore & Wright 2016, 48).

Yrittäjyyttä pyritään edistämään kannustamalla yliopistoja yrittäjyydelle myönteisen ja sitä ruokkivan kulttuurin omaksumiseen, yritys yhteistyön lisäämiseen, tutkimuksen kaupallistamiseen sekä yrittäjyysopintojen tarjoamiseen eri aloilla (esim. EC 2008, 2015; EC & OECD 2012; Lackéus 2015; Potter 2008). Yrittäjyys hengen parantamisen on todettu koskevan yliopistoissa niin organisaatiokulttuuria, rakenteita kuin opetus suunnitelmia, ja edellyttävän yrittäjyysmentaliteettia sekä henkilökunnalta että opiskelijoilta (Kyrö & Carrier 2005, 15–16; Naskali 2010, 72). Tämä koko organisaation läpäisevä puhetapa osoittaa, kuinka schumpeteriläinen malli taloudellista menestystä tavoittelevasta innovatiivisesta yrittäjästä on levinnyt liiketoiminnan alueelta koulutukseen ja hallintoon sekä yleistynyt yksilöstä yhteisöihin (Etzkowitz ym. 2000, 325–326). Yritysmäisyys voikin yliopistossa olla sekä yksilöllinen että institutionaalinen tavoite (Kankaanpää 2013, 61). Lisäksi yrittäjyys voidaan ymmärtää yliopistoissa monin eri tavoin, esimerkiksi opintojen sisältönä, liiketoimintana tai yritysten palvelemisena (Heinonen 2004, 137; Suomalainen & Laalo 2016).

Yrittäjyysyliopiston voi nähdä yhtenä mahdollisena, joskin monitulkintaisena, yliopiston idean konstruktiona. Se pitää sisällään monenlaisia toimintatapoja ja malleja, ja on siksi epämääräinen muodostelma. Yrittäjyysyliopiston määritelmiä näyttää yhdistävän taloudellisen roolin ja markkinaorientaation painottuminen, joskin markkinasuuntautuneiden tulkintojen rinnalla yrittäjyys saa myös pehmeitä, sivistäviä ja julkisia muotoja (Barnett 2011, 33–44).

Monitulkintaisuus näkyy käsitteellistyksissä, joilla yrittäjyyttä ja yrittäjyyden lähtökohdakseen ottavaa yliopistoa määritellään. Burton Clark määritteli vuonna 1998 yrittäjyysyliopiston (*entrepreneurial university*) tunnuspiirteitä. Sellaisia ovat hänen mukaansa joustavuuden ja organisaation kiinteyden mahdollistavat sisäiset

ohjausjärjestelmät, yliopistojen reuna-alueilla tapahtuva elinkeinoelämäyhteistyö, monipuolinen rahoitusperusta ja yrittäjyyskulttuuria luovat toimintatavat ja arvot (Clark 1998, 5–8, 137–144).

Etzkowitzin ym. (2000) mukaan yrittäjyysyliopiston aika siirtää yliopistot pois norsunluutornista yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen. Etzkowitz tutkimusryhmiin käyttäen niin kutsuttua triple helix -mallia kuvaamaan akateemisen maailman, elinkeinoelämän ja valtion tiiviitä keskinäisiä tiedon tuotannon ja vaihdon yhteyksiä akateemisen yrittäjyysparadigman aikakaudella. Tietoon pohjautuvassa taloudessa tämä malli liittyy yliopistot osaksi innovaatioympäristöä, joka käsittää niin yliopistot, tutkimuslaitokset, suuryritykset kuin startupit. Etzkowitz kollegoineen korostaa yrittäjyysyliopiston keskeistä roolia teknologisessa innovoinnissa ja taloudellisen kehityksen tukemisessa. (Etzkowitz ym. 2000.)

Kankaanpää (2013) käyttää väitöskirjassaan yritysmäisen yliopiston nimitystä kuvaamaan yliopiston muutosta 1990-luvulta lähtien ja etenkin 2000-luvulla. Koska yliopistojen toimintaehdot ovat muuttuneet yksityistä sektoria mukaileviksi, ja koska yliopistoihin kohdistuu yritysälämälle ominaisia hyöty- ja tuottavuusodotuksia, on Kankaanpään mukaan osuvaa nimittää nykyaikaista yliopistoa yritysmäiseksi yliopistoksi. (Kankaanpää 2013, 62.)

Yrittäjyyden professori Jarna Heinonen (2004) on puhunut yrittävästä yliopistosta viitattaessaan yliopistoilta edellytettävään kulttuurin muutokseen. Tällöin yrittäjyys näyttäytyy kokonaisvaltaisesti yliopistojen toimintaan vaikuttavana teemana. Yrittäjyyden edistäminen yliopistoissa ja yliopistojen toimesta edellyttää Heinosen mukaan muutoksia niin opetussuunnitelmissa, työskentelyssä ja opetuksessa kuin myös tutkimusstrategioissa, henkilöstöpolitiikassa ja elinkeinoelämäyhteistyössä. Heinonen kuvaa yrittäjyyttä yliopiston mahdollisuutena toimia yhteiskunnan muutosagenttina. Kyse on hänen mukaansa ”yliopistojen kyvystä palvella elinkeinoelämää sekä omassa toiminnassaan edistää yrittäjyyttä” (Heinonen 2004, 136). Heinonen nojaa Clarkiin esittäessään yrittävän yliopiston piirteinä sitoutumisen yhteiskunnan kannalta relevanttiin tieteseen, läheiseen yhteistyöhön elinkeinoelämän kanssa sekä oman kilpailukykyä vahvistamiseen. Elinkeinoelämäyhteyksien vahvistaminen yliopistoissa tarkoittaa käytännössä sellaisia asioita kuin liiketoimintaosaamisen kehittäminen, innovaatiopalveluiden tarjoaminen, tutkimustulosten ja muun yliopistollisen osaamisen kaupallinen hyödyntäminen sekä koulutusprojektien ja opinnäytetöiden kytkeminen yrityksiin. (Heinonen 2004, 135–144.) Esimerkkejä yliopistolaisen osaamisen kaupallistamisesta ovat konsultointi (Etzkowitz ym. 2000, 314) ja koulutusvienti (Shore & Wright 2016, 48).

Heinonen (2004, 137) visioi innovaatioketjua, jossa liike-elämä pystyy tehokkaasti hyödyntämään ja kaupallistamaan tutkimusta vaarantamatta tieteen ja yliopistojen autonomista asemaa. Vastaavasti Etzkowitzin ym. (2000) mukaan yrittäjyys-

yliopistossa akateemiset missiot säilyvät, mutta niiden toteutustapa muuttuu. Etzkowitz kollegoineen puhuu ”tieteeseen perustuvasta taloudellisesta kehityksestä” (Etzkowitz 2000, 314).

Tietotalouden realiteetteihin vetoavassa ajattelussa yliopistoilta odotetaan aiempaa aktiivisempaa, vahvempaa ja suurempaa vaikuttavuutta yhteiskunnassa, ja juuri tähän tarpeeseen yrittäjyyden on luotettu vastaavan. Yhteiskunnallisen hyödyn ja käytännön relevanssin painotuksillaan yrittäjyys nivoutuukin yliopistojen kolmanteen tehtävään. Perinteiset tehtävät tutkimus ja opetus ovat saaneet rinnalleen kaupalliset aktiviteetit, yritysyehtistyön, alueellisen kehittämisen ja yhteiskunnallisen palvelutehtävän (EC 2004; Olssen & Peters 2005).

Yrittäjyyden voi myös nähdä linkkinä, joka nivoo kolmannen tehtävän tutkimukseen ja opetukseen. Akateemisen yrittäjyysparadigman vaikutus koulutuksen ja tutkimuksen tehtäviin näkyy esimerkiksi opetuksen toteuttamisena autenttisissa tosielämän tilanteissa, yliopistojen harjoittamana yritystoimintana sekä akateemiseen tutkimukseen perustuvien yritysten syntymisenä (Etzkowitz ym. 2000, 315–317). Esimerkiksi yrittäjyyskasvatuksen pragmaattinen, kompetensseja korostava ja luokkahuoneympäristöstä etäännyvä lähestymistapa tulee ymmärrettäväksi yhteiskunnallisen vuorovaikutustehtävän valossa. Etzkowitzin (2003) mukaan yrittäjyys yliopiston tehtävänä merkitsee akateemista vallankumousta, jossa opetus ja tutkimus nivoutuvat yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin funktioihin ja tiedon kaupallistamiseen.

Etzkowitz ym. (2000, 326) hahmottavat yrittäjyysyliopiston globaalina, yhdenmukaistavana mallina, johon ollaan siirtymässä eri puolilla maailmaa, vaikkakin erilaisista lähtökohdista. Kankaanpää (2013, 73–74) huomauttaa ajan ja paikan vaikuttavan yritysmäisen yliopiston kehitykseen organisaatioissa. Toisin sanoen korkeakoulumallien alkuperä ja historia vaikuttavat yrittäjyysideoiden soveltamiseen. Esimerkiksi Pohjoismaissa korkeakoulutus jakautuu kahteen sektoriin, tieteelliseen ja ammatilliseen korkeakoulutukseen. Suomessa korkeakoulutuksen duaalimalli erottaa toisistaan yliopistot ja ammattikorkeakoulut, mutta käytännössä sektorit ovat lähentyneet toisiaan. Yliopistoja kannustetaan yrittäjyysaktiviteetteihin, työelämälähtöisyyteen ja muuhun yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen, samalla kun ammattikorkeakouluissa toteutetaan tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoimintaa. (Kankaanpää 2013, 50.) 2000- ja 2010-luvuilla yrittäjyys on tullut yhä näkyvämmiin osaksi myös yliopistojen strategisia linjauksia ja toimintaa, joskin OKM (2015) on arvioinut yliopistojen olevan yhä ammattikorkeakouluista jäljessä yrittäjyyden huomioimisessa. Yliopistojen akateeminen johto näyttää suhtautuvan suopeasti yrittäjämäisen asenteen edistämiseen, mutta tutkimuksen ja osaamisen kaupallistamista pidetään ongelmallisempänä (Eriksson, Henttonen & Montonen 2020). Tutkimukseni näkökulmasta havainto on osuva, sillä kuten myöhemmin kuvaan, yrittäjyysystematiikkaa jä-

sentävän kielenkäytön monitulkintaisuus tekee yrittäjyydestä houkuttelevaa sumentamalla puhtaasti taloudelliset ja kaupalliset intressit ja vetoamalla yliopiston etua palvelemaan asennemuutokseen.

2.2 Yrittäjyys koulutuspolitiikassa

Koulutusdiskurssit määrittelevät koulutetun ihmisen identiteettiä suhteessa aikaan ja tilaan (Beech 2009). Koska akateemisesti koulutetun kansalaisen kasvattaminen yrittäjyyden kehityksessä on tämän tutkimuksen keskiössä, on tarpeen tarkastella niitä poliittisia, taloudellisia ja yhteiskunnallisia olosuhteita, joista ylikansallisissa, kansallisissa ja paikallisissa konteksteissa liikkuva yrittäjyysdiskurssi viriää. Yrittäjyysdiskurssin osana yrittäjyyskasvatus hahmottuu sekä globaalina, eurooppalaisena että kansallisena projektina (Korhonen 2012, 19). Yrittäjyyskasvatukseen investoimisen puolesta ovat puhuneet esimerkiksi Euroopan unioni, talousjärjestö OECD, kasvatustiede- ja kulttuurijärjestö Unesco ja kansainvälinen valuuttarahasto IMF (Dal ym. 2016, 159; EC 2010; Lackéus 2015; Leffler, Svedberg & Botha 2010; Lisbon European Council 2000; Potter 2008).

Yhteiskunta-, talous- ja koulutuspoliittisilla agendoilla yrittäjyys artikuloituu paitsi liiketoimintana myös kansalaisuuteen ja ihmisyyteen kajoavana käsitteenä. Kansalaisten yrittäjämäisten ajattelutapojen ja kompetenssien, kuten luovuuden, ongelmanratkaisun ja aloitteellisuuden, kehittämisestä on inhimillisiin kykyihin nojautuvan tietotalouden rakentamisen kontekstissa muodostunut ylikansallisesti tärkeäksi tunnustettu talous- ja koulutuspoliittinen missio. (Dahlstedt & Fejes 2019; Koskinen & Saarinen 2019; Pyykkönen 2014.) Koulutuksessa yrittäjyysdiskurssin on nähty muotoilevan autonomisia, omaa etuaan tavoittelevia yrittäjäsubjekteja, oman elämänsä yrittäjiä, jotka ovat itsenäisiä, vastuullisia, aloitteellisia, ahkeria, joustavia ja riskinottokykyisiä (Dahlstedt & Hertzberg 2012; Komulainen 2006, 218; Korhonen 2012, 23; Peters 2001). Yrittäjyyteen ja vapaan markkinatalouden ihanteisiin luottavissa puheenvuoroissa yrittäjyydestä on yhteiskunnan ja kansalaisten hyvinvointiin vetoamalla rakennettu menestyksekkään tulevaisuuden peruspilaria niin koko maailman, Euroopan kuin Suomen tasolla (Pyykkönen 2014, 10). Suomalaisessa yhteiskunnassa yrittäjyyden edistämisen tarpeellisuutta on perusteltu myönteisillä vaikutuksilla talouteen sekä yhteiskunnan rakenteissa ja organisoitumisessa tapahtuvilla muutoksilla, kuten väestön ikärakenteella ja julkisen sektorin roolin vaihtumisella palvelujen tarjoajasta niiden järjestäjäksi (Heinonen 2004).

Keskityn tässä luvussa kuvaamaan ylikansallisia koulutuspoliittisia linjauksia sekä kansallisia tavoitteita ja toimia yrittäjyyden edistämiseksi suomalaisessa korkeakoulutuksessa. Yrittäjyyden edistämisen ylikansallisiin koulutuspoliittisiin perusteluihin ja suomalaiseen yliopistokoulutukseen tarkentuvien tutkimuskysymysten kannalta ne ovat keskeisimpiä. Vaikka tutkimukseni rajaus ei jätä tilaa kansallisille

ja alueellisille vertailuille, ei ole syytä olettaa, etteikö yhtäläisyyksien ohella myös eroja esiintyisi. Vaikka ylikansallisten koulutuspoliittisten dokumenttien valossa yrittäjyys näyttäytyy yhdenmukaistavana diskurssina, kulttuurin ja olosuhteiden on todettu vaikuttavan yrittäjyyskasvatuksen huomioimiseen ja pedagogisiin ratkaisuihin (Blenker, Hedeboe Frederiksen, Korsgaard, Muller, Neergaard & Thrane 2012).

Yrittäjyysdiskurssia voidaan ajatella ylikansallisena koulutuspoliittisena virtauksena, abstraktina ideana, joka muuttuu liikkueessaan kontekstista toiseen ja tullessaan sovelletuksi kansallisesti ja paikallisesti (Beech 2009). Globaalissa maailmassa aloitteet koulutusuudistuksille tulevat valtioille ja koulutusinstituutioille usein ulkopäin, jolloin niiden käytäntöön soveltaminen eri konteksteissa edellyttää neuvottelua, tulkintaa ja intressien yhteensovittamista. Kontekstista toiseen liikkuvat virtaukset eivät siirry tyhjiöön vaan osaksi olemassa olevia taloudellisia, poliittisia ja kulttuurisia olosuhteita sekä muita virtauksia, joita vasten poliitikot ja sidosryhmät näitä tulkitsevat, sovittavat ja soveltavat. (Verger 2014.) Kohdatessaan kansallisia, alueellisia ja paikallisia käytäntöjä globaalit koulutuspoliittiset reformit saavat uusia ilmenemismuotoja (Ozga & Jones 2006). Koulutusdiskurssit ja -reformit siis muotoutuvat globaaleissa politiikan tiloissa ylikansallisten toimijoiden katalysoimina, mutta muuttuvat ja mukautuvat kohdatessaan paikalliset valtioiden ja koulutusinstituutioiden käytännöt. Kun globaalisti virtaavia, verkostojen muotoilemia ja ylläpitämiä koulutusdiskursseja suhteutetaan ja sovelletaan kansallisiin ja paikallisiin tarkeoituksiin, niillä on siis taipumus jonkin verran muuttaa merkitystään ja siksi niiden seurauksia on vaikea ennakoida (Beech 2009).

Kuitenkin, vaikka ylikansallisten toimijoiden, kuten EU:n, vaikutusvalta kansalliseen päätöksentekoon on viime vuosikymmeninä vahvistunut, on huomioitava, että myös jäsenvaltiot ja sidosryhmät hakevat vahvistusta omille intresseilleen ajamalla tärkeiksi katsomiaan tavoitteita globaalille agendalle. Koulutusdiskurssit muotoutuvat näin ollen eri toimijatahojen vuorovaikutuksen ja neuvottelun tuloksena, eikä uusien ideoiden päätyminen globaalille tai lokaalille poliittiselle agendalle siten ole yksiselitteistä, saati yksisuuntaista. Kyse on pikemminkin vuorovaikutuksen, vallan ja vaikuttamisen verkostoista kuin ainoastaan ylhäältä alas suuntautuvasta vallankäytöstä. (Beech 2009; Lange & Alexiadou 2010; Moio 2014.)

Ylikansallisten toimijoiden, kuten EU:n koulutuspoliittinen valta on pehmeää ja suostuttelevaa ja perustuu esimerkiksi suosituksiin ja arvioinnein luotaviin normittaviin paineisiin (Alexiadou 2014; Lange & Alexiadou 2010). Tämä koskee myös yrittäjyyden edistämistä koulutuksessa. Valtaosa EU:n jäsenmaista on 2000-luvulla sisällyttänyt yrittäjyyden osaksi politiikkaohjelmiaan ja koulutusjärjestelmiään (Korhonen 2012, 1). Suomea on pidetty paitsi unionin ”mallioppilaana” koulutuspolitiikassa (Rinne 2002) myös yrittäjyyskasvatuksen edelläkävijämaana EU:ssa (Korhonen 2012, 1). EU-politiikan on myös havaittu vaikuttaneen Suomessa erityisen vahvasti korkeakoulupolitiikkaan (Ollikainen 1999, 19). EU:n ohella muun muassa

OECD on arviointien ja suositusten kaltaisine ”pehmeine lakeineen” ollut vaikutusvaltainen ylikansallinen toimija (Kallo 2009).

Esko Harni (2019) on tutkinut yrittäjyyskasvatuksen episteemistä hallintaa eli ajattelua, tietoa ja totuuksia, joihin nojautumalla ylikansalliset ja kansalliset koulutuspoliittiset toimijat muotoilivat 2000-luvulla yrittäjyyskasvatuksesta vaikutusvaltaisen koulutusreformin. Vuosina 2003–2009 julkaistujen koulutus- ja yhteiskuntapoliittisten dokumenttien valossa yrittäjyyskasvatuksen episteemis-ontologiset oletukset perustuvat Harnin mukaan näkemyksille maailman jatkuvasta muutoksesta, subjektien aktiivisuudesta ja sopeutuvuudesta sekä uskosta yrittäjyyskasvatuksen normeihin ja ideaaleihin, kuten itsensä toteuttamiseen ja elinikäiseen oppimiseen.

Yrittäjyyttä ja yrittäjyyskasvatusta ajavassa koulutuspoliittisessa argumentoinnissa vedotaan niin yksilöiden, yritysten, valtioiden kuin maanosien kilpailukykyyn ja hyvinvointiin (esim. EC 2004, 2010, 2015; OPM 2009a). Kilpailukyky on yritys-elämästä omaksuttu termi, joka politiikassa toimii tehokkaana valtastrategiana (Kantola 2010; Silvennoinen & Kinnari 2015). Hyvinvoinnin kasvattaminen niveltyy yrittäjyysdiskurssissa sekä talouskasvuun että inhimilliseen kasvuun. Yrittäjyyden tärkeys tunnistettiin talouskasvua, työllisyyttä ja sosiaalista koheesiota tavoitelleessa, vuonna 2000 hyväksytyssä Lissabonin strategiassa. Strategian myötä EU alettiin Suomessa noteerata hyvinvointivaltion tukena ja turvana, kun se aiemmin oli mielletty päinvastoin hyvinvointivaltiollisena uhkana (Savio 2010). Suomessakin yrittäjyyden edistämistä on perusteltu hyvinvointiyhteiskunnan edulla ja kansalaisten hyvinvoinnin turvaamisella (OPM 2004a, 7).

Edellä kuvatun havainnollistamiseksi käyn seuraavaksi läpi esimerkkejä yrittäjyyden käsittelemisestä OECD:n, EU:n, Suomen hallitusohjelmien ja OKM:n koulutuspoliittisilla agendoilla. Osa kuvatuista komission ja ministeriön dokumenteista sisältyy myös tutkimuksen aineistoon.

OECD julkaisi vuonna 1989 asiakirjan *Towards an Entreprising Culture: a Challenge for Education and Training*, jossa muuttuvan maailman kuvattiin edellyttävän uudenlaisen, aktiivisen, omatoimisen ja itsenäisen ihmisen kasvattamista (OECD 1989). Dokumentin myötä OECD nosti yrittäjyyden koulutusta koskevalle agendalleen, jolla se myös näyttää pysyneen. Pari vuosikymmentä dokumentin julkaisemisen jälkeen, aikana johon käsillä oleva tutkimus keskittyy, järjestö julkaisi laajan raportin *Entrepreneurship and Higher Education* (Potter 2008). Siinä yrittäjyyden kuvataan limittyvän korkeakoulujen kolmeen tehtävään: tutkimukseen, opetukseen ja yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen. Raportin keskeisiä viestejä ovat vaatimus korkeakoulujen muutoksesta osana tietoon ja innovaatioihin perustuvaa taloutta, tarve yrittäjyyden opetuksen kehittämisestä, tarve lisätä yhteistyötä korkeakoulujen, hallitusten ja yritysten välillä yrittäjyyden tukemiseksi sekä tahto huomioida korkeakoulujen alueelliset olosuhteet. Raportti *Universities, innovation and*

entrepreneurship - criteria and examples of good practice vuodelta 2009 esittelee esimerkkejä yliopistoissa omaksutuista yrittäjyyden tukemisen hyvistä käytännöistä (OECD 2009). Taloudelliseen kehitykseen vetoava raportti on suunnattu akateemisen yrittäjyyden tukemiseen tähtäävien strategioiden ja infrastruktuurin suunnittelun tueksi sekä yrittäjyyskasvatuksen toteuttajille. Samojen kysymysten ja pyrkimysten äärellä jatkoi julkaisu *University entrepreneurship support: policy issues, good practices and recommendations* (OECD 2010). Se pyrki tarjoamaan käytännön neuvoja politiikan tekijöille yrittäjyyden stimuloimiseksi talouskriisistä toipumisen aikana. Kattava katsaus yrittäjyyskasvatukseen luodaan OECD:n julkaisemassa, Martin Lackéuksen laatimassa, selvityksessä *Entrepreneurship in Education. What, why, when, how* (Lackéus 2015). Analyyttinen, tutkimukseen pohjaava katsaus pureutuu etujen ja hyötyjen rinnalla myös yrittäjyyskasvatuksen haasteisiin ja sitä kohtaan osoitettuun kritiikkiin, mutta lähtökohtana säilyy yhä oletus yrittäjyyskasvatuksen edistämisen tärkeydestä.

Vastaavasti EU:n politiikanteossa koulutus on valjastettu tiukasti taloudelliseen kehitykseen ja kilpailukyvyyn edistämiseen, etenkin kolmen viime vuosikymmenen aikana (Alexiadou 2016). Talusstrategioissaan unioni ilmaisee tukensa yrittäjyyden edistämiseksi koulutuksessa. Lissabonin strategiassa koulutuksen tehtäväksi lausuttiin EU:n tekeminen maailman kilpailukykyisimmäksi ja dynaamisimmaksi tietotaloudeksi. Strategia pyrki luomaan liiketoiminnalle otollista ympäristöä ja määritteli yrittäjyyden perustaidoksi. (Lisbon European Council 2000.) Yrittäjyyden vihreä kirja *Yrittäjyys Euroopassa* suuntasi koulutukselle odotuksia oikeanlaisen ajattelutavan ja yrittäjyystaitojen kehittämisestä sekä yrittäjyyden edistämisestä uravaihtoehdona. Korkeakoulutuksen toivottiin stimuloivan yrittäjyyshenkisyttä. (EC 2003, 12, 23.) Kestävää, inklusiivista kasvua tavoitellut Eurooppa 2020 strategia jatkoi yrittäjyyskäsittelyn kasvattamista kannustamalla yliopistoja yhteistyöhön yrityselämän kanssa sekä ohjeistamalla suuntaamaan opetussuunnitelmia luovuutta, innovatiivisuutta ja yrittäjyyttä ruokkiviksi (EC 2010). Näissä globaalin tietotalouden rakentamispyrkimyksissä korostuu panostaminen yksilöiden kykyihin ja kompetenssiin kilpailukyvyyn lisäämiseksi.

Vuonna 2006 EU määritteli aloitekyvyn ja yrittäjyyden kaikkien kansalaisten tarvitsemiksi elinikäisen oppimisen avaintaidoksi, mikä osoittaa unionin tunnistanneen yrittäjyyden hyödylliseksi kompetenssiksi koko väestölle ja kaikilla kansalaisten elämänalueilla. Avainkompetenssien artikuloidaan olevan kaikille tietoyhteiskunnan jäsenille välttämättömiä ”henkilökohtaisen kasvun, sosiaalisen inklusion, aktiivisen kansalaisuuden ja työllistymisen” kannalta. Ne on omaksuttava ”henkilökohtaisen onnistumisen tunnetta ja kehitystä, aktiivista kansalaisuutta, sosiaalista osallisuutta ja työtä varten”. (EU 2006.) Yrittäjyys avaintaitona pitää sisällään joukon hyödyllisiä tietoja, taitoja ja asenteita, kuten luovuus, innovatiivisuus, riskinotto

ja kyky suunnitella ja hallita projekteja. Elinikäisen oppimisen avaintaidot muotoilevat osaltaan autonomista ja aktiivista eurooppalaista kansalaista (Kinnari 2020, 325–326).

EU on 2000 ja 2010 -luvuilla julkaissut runsaasti muitakin yrittäjyyden ja koulutuksen suhdetta jäsentäviä katsauksia, raportteja ja oppaita. Yrittäjyyskasvatuksen Oslon agendassa (EC 2006b) sekä tiedonannossaan *Implementing the Community Lisbon Programme: Fostering entrepreneurial mindsets through education and learning* (EC 2006a) komissio ilmaisee pyrkivänsä määrätietoisesti edistämään yrittäjyyskasvatusta ja yrittäjämäistä asennoitumista kaikilla koulutustasoilla ja -aloilla. Tämä nähdään tarpeelliseksi tilanteessa, jossa arvioidaan, ettei EU vielä ole hyödyntänyt ”yrittäjämäistä potentiaaliaan” riittävästi (EC 2006b). Yrittäjyyttä kuvataan avainkompetenssina kasvulle, työllistettävyydelle ja itsensä toteuttamiselle (EC 2006a). Asiantuntijaryhmän raportti *Entrepreneurship in higher education, especially within non-business studies* keskittyi korkeakoulutukseen ja tähtäsi yrittäjyyden levittämiseen myös muille aloille kuin kauppatieteisiin (EC 2008). Vuonna 2012 Euroopan komissio ja OECD julkaisivat eurooppalaisille yliopistoille laatimansa arviointityökalun, jonka avulla ne voivat kehittää toimintojaan yrittäjämäisemmiksi (EC & OECD 2012). Edelleen vuonna 2014 komissio julisti olevansa sitoutunut tukemaan yrittäjyyskasvatusta aktiivisten, kilpailukykyyn kontribuoivien EU-kansalaisten kasvattamisen nimissä (EC 2014). Tutkimusraportti *Entrepreneurship education: A road to success* (EC 2015) vakuutti niin yksilöiden, instituutioiden, talouden kuin yhteiskuntien hyötyvän yrittäjyydestä.

Suomen hallitusohjelmissa 1970-luvulta 2010-luvulle viljelty yrittäjyyspuhe kiinnittyy Henri Koskisen ja Arttu Saarisen (2019) mukaan vastaavasti talouskasvuun ja työllisyyteen, mutta osin ristiriitaisin tavoin. Talouskasvun tavoittelun retoriikassa korostuvat innovatiiviset kasvuyritykset, jotka kuitenkin kuvastavat huonosti yrittäjyyden todellisuutta suomalaisilla työmarkkinoilla. Työllisyyden edistämiseen yrittäjyys puolestaan nivoutuu pikemmin aktiivisen yrittäjäkansalaisen ihanomisena kuin kehotuksena ryhtyä yrittäjäksi. (Koskinen & Saarinen 2019.)

Tällä vuosituhanella yrittäjyys on hallitusohjelmissa noteerattu koko koulujärjestelmän läpäisevänä ja sitä uudistavana ilmiönä. Matti Vanhasen ensimmäisen hallituksen tahtona oli edistää yrittäjyyttä eri koulutusaloilla sekä huomioida koulutuspolitiikassa pk-yritysten tarpeet (VNK 2003). Yrittäjyyskasvatuksen ja yritysneuvonnan kehittäminen oli myös yksi hallituksen Yrittäjyyden politiikkaohjelman (KTM 2007) osa-alueista. Vanhasen toinen hallitus peräänkuulutti erityisesti yrittäjyyden huomioimista eri tieteenaloilla (VNK 2007). Jyrki Kataisen hallitus pyrki vahvistamaan yrittäjyyskasvatusta ja työelämärelevanssia kaikilla koulutusasteilla sekä kasvattamaan yrittäjyyden suosiota uravaihtoehtona (VNK 2011). Yrittäjyyden, yritystoiminnan ja kilpailukykyyn vahvistamisen pyrkimykset heijastuivat myös Juha Sipilän uudistushenkisen hallituksen koulutuspoliittisiin linjauksiin (Tervasmäki &

Tomperi 2018). Korkeakoulujen ja yritysten välisen innovaatioyhteistyön vahvistaminen oli Sipilän hallituksen kärkihanke (VNK 2015).

Opetusministeriö (OPM), vuodesta 2010 opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM), on hallituksen avustajana ja politiikan ohjaajana huomionut yrittäjyyden hallinnon-alansa kehittämissuunnitelmissa (OPM 2004b, 2008a) ja toiminta- ja taloussuunnitelmissa (OPM 2007, 2008b) sekä teetättänyt etenkin 2000-luvun alusta alkaen säännöllisesti teemaa käsitteleviä julkaisuja. Dokumenteissa on viittauksia sekä hallitusohjelmiin että Euroopan komission linjauksiin. Ministeriö on peräänkuuluttanut julkaisuissaan korkeakoulujen roolin vahvistamista yrittäjyyden edistämässä. *Yrittäjyyskasvatuksen linjauksissa ja toimenpideohjelmassa* (OPM 2004a) yrittäjyyden edistäminen koulujärjestelmän painopisteenä liitetään Lissabonin strategian tavoitteeseen maailman kilpailukykyisimmän ja dynaamisimman tietopohjaisen talouden rakentamisesta. Linjauksissa peräänkuulutetaan yrittäjyydelle myönteistä asennetta koko koulutusjärjestelmässä ja ehdotetaan yrittäjyyden tukemisen keinoja koulutuksen ja työelämän välisen vuorovaikutuksen vahvistamisesta opetusmenetelmien kehittämiseen. Yliopistojen ja tieteen osalta toimenpiteiksi ehdotetaan esimerkiksi liiketoimintaosaamisen kehittämistä, akateemisen yrittäjyyden edistämistä, tutkimustulosten parempaa hyödyntämistä, työelämäyhteistyötä ja opettajankoulutuksen kehittämistä. (OPM 2004a.) Vuonna 2009 julkaistujen *Yrittäjyyskasvatuksen suunta- viivojen* näkökulma yrittäjyyteen on laaja ja linkittyy myös elinikäisen oppimisen ja elämänhallinnan tavoitteisiin. Yrittäjyyskasvatukselta odotetaan paitsi uutta yritystoimintaa myös kokonaisvaltaista yritteliäisyyttä. (OPM 2009a.)

Raportissa *Yrittäjyys yliopistojen tehtävänä* (OPM 2005) yliopistojen rooli yrittäjyyden edistämässä nivotaan opintoihin, yritysten kehittämiseen, tutkimus- ja kehitystoimintaan sekä yrittäjämäiseen toimintaan. Asiantuntijaryhmän laatimassa raportissa *Korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistäminen* yliopistoja asetellaan ”innovaatiojärjestelmän keskiöön” (OPM 2009b, 10). Raportin ytimessä ovat kasvu-yrittäjyyden tukeminen ja yritys yhteistyön lisääminen, minkä ohella todetaan, että ”kyse on uudesta ajattelutavasta ja suhtautumisesta oppimiseen, työntekoon ja näkemykseen oppimisympäristöistä” (OPM 2009b, 12). Ministeriön yrittäjyyttä edistävää ohjausta kuvastaa maininta siitä, kuinka korkeakoulujen kanssa käytävissä neuvotteluissa seurataan ”jatkossa entistä tiiviimmin miten yrittäjyyden edistämiseksi tehdään strategisia valintoja ja linjauksia suomalaisissa korkeakouluissa” (OKM 2015). *Yrittäjyyden tukemisen hyvät käytänteet korkeakoulussa* vuodelta 2016 havainnollistaa, että Suomen yliopistoissa on meneillään paljain yrittäjyyteen liittyvää ja siihen liitettyä toimintaa. Painopiste on kaupallistamisessa, yritys yhteistyön tukemisessa ja uuden yritystoiminnan ja innovaatioiden synnyttämisessä. (OKM 2016.) Yrittäjyyslinjauksissa vuodelta 2017 yrittäjyyden edistämisen tarpeellisuutta koulutusjärjestelmässä ei enää perustella, minkä voi tulkita ilmentävän oletusta yksimieli-

sestä tai ainakin ainoana vaihtoehtona näyttäytyvästä tahtotilasta. Raportissa perään yrittäjämäistä toimintakulttuuria sekä yrittäjyyttä tukevaa koulutusta, johon kaikilla on mahdollisuus. Koulutuksessa tunnistetaan tarve yritysysteistyölle, yrittäjyysaktiiviteettien opinnollistamiselle ja yrittäjyyden tukipalveluille. Korkeakoulujen halutaan kannustavan opiskelijoita innovointiin ja startup-yrittäjyyteen. (OKM 2017.)

2.3 Yliopistot ja yrittäjyyskasvatus

Osana yrittäjyysyliopistoparadigman nousua ja koulutuspolitiikan yrittäjyyspainotuksia yrittäjyyskasvatus on lisännyt näkyvyyttään ja merkitystään yliopistokoulutuksessa. Maailmanlaajuisesti yrittäjyyden kasvua korkeakouluinstituutioissa on kuvailtu eksponentiaaliseksi (Kuratko 2005), ja yrittäjyyden on sanottu olleen yksi nopeimmin kasvavista korkeakoulutuksen teemoista Atlantin molemmin puolin (Kyrö & Carrier 2005, 16). Tämä on käytännössä näkynyt esimerkiksi yrittäjyyskurssien määrän merkittävänä kasvuna (Blenker ym. 2012; Kuratko 2005). Yliopistokoulutuksen teemana yrittäjyys on Suomessa kuten muissakin Pohjoismaissa melko tuore, mutta yhä ajankohtaisempi ja myös moniin anglosaksisiin maihin verrattuna historiallisesti radikaalimpi.

Erona edelliseen koulutuspolitiikkaa käsittelevään lukuun kuvaan tässä luvussa yrittäjyyskasvatuksen perusteluja, tavoitteita, sisältöjä ja pedagogiikkaa kirjallisuuden valossa. Käsitelen suhteellisen tiiviisti yrittäjyyskasvatuksen pääpiirteitä, jotka ovat olennaisia etenkin yrittäjyyskasvatuksen käytäntöihin keskittyvien osatutkimusten kannalta.

Yrittäjyysdiskurssia koulutuksessa leimaa ensinnäkin funktionaalisuus: yrittäjyyskompetensseista, joiden kehittämisessä koulutukselle ja oppimiselle on annettu avainrooli, toivotaan ratkaisua taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin (Bengtsson 2014; Brunila 2011). Yrittäjyyskasvatuksen voikin nähdä pyrkimyksenä muuttaa maailmaa talouden kannalta optimaaliseksi ja kansalaisten toimeliaisuuteen perustuvaksi vaikuttamalla opiskelijoiden ominaisuuksiin, ajatteluun ja toimintaan (Rae, Lynn, Antcliff & Hannon 2012). Yrittäjyyskasvatus vastaa kilpailukykyisen tietotalouden tarpeisiin lupaamalla osaavaa ja oma-aloitteista työvoimaa sekä itsestään ja yhteisöstään vastuun kantavia kansalaisia.

Yrittäjyyskasvatus yliopistoissa nivoutuu nimenomaan talouskasvun, työllisyyden ja kilpailukykyyn lisäämisen tavoitteisiin, ja sen tarpeellisuutta argumentoidaan etenkin työmarkkinoiden ja työelämän muutoksilla. Sen odotetaan parantavan opiskelijoiden työllistettävyyttä ja mahdollisuuksia selviytyä epävarmoissa yhteiskunnallisissa oloissa ja työmarkkinoiden kiristyvässä kilpailussa. (Farny, Hedeboe Frederiksen, Hannibal & Jones 2016; Gibb 2002; Hytti & O’Gorman 2004; Lackéus 2015; Rae 2007; Rae ym. 2012; Van Gelderen 2010.) Yrittäjyyden huomioiminen

yliopistokoulutuksessa liittyy laajempaan taloudellisten ja työelämälähtöisten päämäärien korostumiseen koulutuksessa (Down 2009). Huoli korkeakoulutettujen työtömyydestä Euroopassa on etenkin talouskriisin jälkeisinä vuosina ollut omiaan lisäämään kiinnostusta yrittäjyystaitojen kehittämiseen.

Yrittäjyyskasvatusta on perusteltu sen lukuisilla myönteisillä vaikutuksilla. Talouskasvun ja työllisyyden edistämisen rinnalla se on liitetty myös yhteiskunnallisten ongelmien ratkomiseen, tasa-arvoon, yksilön kasvuun, opiskelijoiden sitoutumiseen, motivaatioon ja syväoppimiseen. Korkeakoulutuksessa yrittäjyuden edistämisen perustelut nojaavat kuitenkin erityisen vahvasti taloudelliseen näkökulmaan. (Lackéus 2015, 6, 18.)

Yrittäjyyskasvatus tähtää opiskelijoiden yrittäjämäisten kompetenssien eli yrittäjyyden kannalta relevanttien tietojen, taitojen, asenteiden ja ominaisuuksien kehittämiseen. Tällaisia ovat esimerkiksi riskiä, rahoitusta ja arvonluontia koskevat tiedot, markkinointi- ja oppimistaidot sekä intohimo, minäpystyvyys, proaktiivisuus, innovatiivisuus, pitkäjänteisyys ja epävarmuuden sietäminen (Lackéus 2015, 12–13, 25.) Epävarmassa ja monimutkaisessa maailmassa kaikkien ihmisten ja organisaatioiden on argumentoitu hyötyvän yrittäjämäisistä kompetensseista (Gibb 2002).

Yliopistokoulutuksessa yrittäjyyskasvatuksen oppimistavoitteiksi on määritelty ainakin akateemisen tiedon lisääminen yrittäjyydestä, liiketoiminnan luomiseen ja yrittäjyyteen liittyvien taitojen ja valmiuksien kartuttaminen sekä yrittäjämäisten asenteiden ja ominaisuuksien kehittäminen. Yrittäjyyskasvatus osallistuu paitsi tulevaisuuden yrittäjien myös osaavan työvoiman kouluttamiseen. (Hytti & O’Gorman 2004; Hytti, Stenholm, Heinonen & Seikkula-Leino 2010.) Akateemisissa yrittäjyysopinnoissa painottuvat Heinosen ja Hytin (2010) mukaan opiskelijoiden yrittäjämäisten taitojen kehittäminen sen sijaan, että tarjottaisiin käytännön työkaluja yritysten perustamiseen.

Yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikka nojaa tyypillisesti tekemällä oppimiseen ja luokkahuoneen ulkopuolelle ulottuvaan vuorovaikutukseen (Lackéus 2015, 7, 33–34; Pittaway, Rodriguez-Falcon, Aiyegbayo & King 2011; Rae ym. 2012). Keskeisiä periaatteita ovat käytännönläheisyys, työelämälähtöisyys, ongelmaperustaisuus, epävarmuuden sietäminen, itseohjautuvuus, oppijalähtöisyys ja tekemällä oppiminen (Dal, Elo, Leffler, Svedberg & Westerberg 2016; Heinonen & Hytti 2010). Yrittäjyyteen tyypillisesti yhdistetty käytännönläheisyys voi yrittäjyysopinnoissa ilmetä esimerkiksi yrittäjien osallistamisena opetukseen (Komulainen, Siivonen, Kasanen & Rätty 2020).

Yrittäjyyskasvatus esitetään usein perinteistä opetusta uudistavana ja haastavana toimintana. Täysin uudesta tai uniikista pedagogisesta lähestymistavasta ei kuitenkaan ole perusteltua puhua, sillä yrittäjyyskasvatuksella on tunnistettu olevan pedagogisia yhtymäkohtia esimerkiksi konstruktivistiseen kasvatukseen, kokemukselli-

seen oppimiseen ja ongelmalähtöiseen oppimiseen. (Lackéus 2015, 14.) Yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikan juuria ja johtoajatusta määriteltäessä viitataan usein John Dewey'hin ja progressivismiin vaihtoehtona traditionaalille tiedonsiirrolle. Lindster Nordbergin (2016) mukaan kyse on kuitenkin pikemminkin pinnallisesta lainaamisesta kuin syvällisestä ymmärtämisestä. Yrittäjyyspedagogiikan tulkinnoissa Dewey on hänen mukaansa ymmärretty väärin, eikä Dewey'n ajattelussa keskeistä demokraattisen kansalaisen kasvattamista ole riittävästi huomioitu. (Lindster Nordberg 2016.)

Yrittäjyyskasvatus kyseenalaistaa tieto- ja teoriapainotteisuuden ja korostaa sen sijaan käytännöllistä kyvykkyyttä (Korhonen 2012; Siivonen, Peura, Hytti, Kasanen & Komulainen 2019). Perinteisen akateemisen koulutuksen voikin katsoa poikkeavan yrittäjyyden peruslähtökohdista tieteellisyydellään ja teoreettisuudellaan. Hytin (2004) mukaan akateemisten yrittäjyysopintojen tehtävä on tarjota opiskelijoille valmiuksia toimia yrittäjänä ja etsiä sitä tukevaa tietoa. Yrittäjyysopinnoilla voidaan paitsi kasvattaa yrittäjien määrää pitkällä aikavälillä myös opettaa opiskelijoille työelämässä hyödyllistä yrittäjämäistä toimintatapaa (Hytti 2004).

Määritelmät siitä mitä yrittäjyys kasvatuksessa merkitsee ovat kirjavia ja vaihtelevat sen mukaan, millaiselle yrittäjyyden käsitteellistykselle ne nojaavat. Jos yrittäjyys ymmärretään kapeasti liiketoimintana, kasvatus suuntautuu kannustamaan ja valmistamaan opiskelijoita oman liiketoiminnan aloittamiseen. Jos taas yrittäjyyttä ajatellaan laajasti kaikilla elämänalueilla tarpeellisenä yrittäjämäisyytenä, keskittyä kasvatus yrittäjämäisyyteen liitettyjen kykyjen, ominaisuuksien ja asenteiden, kuten luovuuden ja proaktiivisuuden, kehittämiseen. (Berglund & Verduijn 2018, 4–7; Lackéus 2015, 6.) Toisinaan puhutaan sisäisestä yrittäjyydestä erotuksena yrittäjyyskäsitteen liiketoimintakeskeisestä tulkinnasta. Sisäisellä yrittäjyydellä viitataan työntekijän yrittäjämäiseen käyttäytymiseen, joissakin yhteyksissä kokonaiseen elämänasenteeseen (Lackéus 2015, 8). Laajimmillaan yrittäjyys tulkitaan kasvatuksessa jokapäiväisenä, yksilön henkilökohtaista elämää säätelevänä toimintatapana (Blenker ym. 2012). Blenker ym. (2012) hahmottavat yrittäjämäisen elämänasenteen yrittäjyyskasvatuksen keskeisenä komponenttina. Korkeakoulutusta koskevassa yrittäjyyskasvatuskirjallisuudessa tällainen yrittäjyyden laaja tulkinta on toistaiseksi ollut kapeaa harvinaisempi (ks. kuitenkin esim. Hedeboe Frederiksen 2017).

Yrittäjyyskasvatuksen erilaisia lähestymistapoja tavataan hahmottaa erottelemalla toisistaan ilmiön sisältöä ja teoreettista ymmärrystä painottava opetus (*about entrepreneurship*), yrittäjyyteen valmentavaa ja tarpeellisia tietoja ja taitoja harjoitettava opetus (*for entrepreneurship*) sekä yrittäjyyden prosessia oppimisessa jäljittelevä opetus (*through entrepreneurship*). Toisinaan omaksi alueekseen erotellaan myös yrittäjien oppiminen ja kouluttautuminen (*in entrepreneurship*). Korkeakoulu-

opetuksessa tavanomaisin lähestymistapa on ensin mainittu, mikä selittyy yliopistojen akateemisella, tieteellisyyttä ja teoreettisuutta korostavalla perinteellä. (Berglund & Verduijn 2018, 5, 14-15; Heinonen & Hytti 2010; Lackéus 2015, 10.)

Kirjavat määritelmät ja lähestymistavat sekä yrittäjyyden kapea ja laaja tulkinta heijastuvat myös yrittäjyyskasvatuksen terminologiaan. Brittiläisessä perinteessä tavataan erottaa liiketoimintaan ja itsen työllistämiseen keskittyvä *entrepreneurship education* sekä yksilön kompetensseihin ja henkilökohtaiseen kehitykseen kohdistuva *enterprise education*. Nämä käsitteet on pyritty yhdistämään käyttämällä termejä *entrepreneurship and enterprise education* sekä *entrepreneurial education*. Yrittäjyyden eri ulottuvuuksia kasvatuksessa on hahmotettu myös jaolla sisäiseen ja ulkoiseen yrittäjyyskasvatukseen, *internal/external entrepreneurship education*. (Lackéus 2015, 7–8.) Pohjoismaissa kykyjen ja kompetenssien kehittämistä käytetään myös termiä yrittäjämäinen oppiminen, *entrepreneurial learning* (esim. Hedebøe Frederiksen 2017; Holmgren 2018), jolla voidaan viitata myös yrittäjien epämuodolliseen oppimiseen (Ilonen 2020; Lackéus 2015, 8). Käsite-erot koskevat myös yrittäjyyteen suuntautuvaa yksilöä. Yrittäjä on tyypillisesti itsensä työllistäjä tai yrityksen perustaja, kun taas ajatus yrittäjämäisestä yksilöstä ammentaa yrittäjyys-käsitteen laajasta tulkinnasta. Yrittäjälle ominaisin tavoin yrittäjämäinen yksilö tunnistaa elämässään mahdollisuuksia ja luo toiminnallaan arvoa kontekstista riippumatta. (Lackéus 2015, 9.) Suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa yrittäjyyskasvatusta on vakiintunut käsite, joka kattaa erilaiset painopisteet ja tulkinnat. Tässä tutkimuksessa käytän yrittäjyyskasvatusta yleiskäsitteenä, jonka piiriin miellän luokituvan niin yrittäjyyskoulutuksen, yrittäjyysopintojen kuin yrittäjyyspedagogiikan.

Määritelmien sekamelskassa väärinymmärryksen ja sekaannuksen riski on suuri (Lackéus 2015, 9).⁸ Lackéuksen mukaan yhteistä kaikille yrittäjyyskasvatuksen määritelmille on pyrkimys kouluttaa opiskelijoita luomaan arvoa muille ihmisille, esimerkiksi ulkoisille sidosryhmille. Arvon luominen, joko taloudellisen, kulttuurisen tai sosiaalisen, asettuu tällöin yrittäjyyskasvatuksen ytimeen lisäämään merkityksellisyyden tunnetta ja osallisuutta. (Lackéus 2015, 6, 10–12.) Lackéus (2015, 11) ehdottaakin John Deweyltä omaksutun tekemällä oppimista korostavan lähestymistavan (*learning-by-doing*) tilalle arvoa luomalla oppimista (*learning-by-creating-value*).

Politiikassa ja tutkimuksessa yrittäjyys tunnustetaan kaikkien koulutustasojen ja kaikkien opiskelijoiden asiaksi (Komulainen 2006, 213), mutta käytännössä sen toteuttaminen ei välttämättä ole yksinkertaista. Yrittäjyyskasvatuksen edistämiseen on

⁸ Tätä monista määritelmistä aiheutuvaa sekaannusta on pyritty ratkomaan esimerkiksi luomalla malleja, jotka jäsentävät yrittäjyyskasvatuksen oppimistavoitteita ja pedagogisia lähestymistapoja koulutuksen eri tasoilla (Lackéus 2015, 22–26).

havaittu liittyvän käytännön haasteita, kuten ajan ja resurssien puute, opettajien vastustus ja pelko kaupallistamisesta, arvioinnin vaikeudet ja määritelmien epäselvyys (Lackéus 2015, 6, 18). Lisäksi, vaikka asiantuntijoiden luottamus yrittäjyyskasvatuksen hyvää tekeviin vaikutuksiin on kova, vaikutuksien mittaaminen ja osoittaminen käytännössä on mutkikasta (Lackéus 2015, 20).

Mitä korkeammalle koulutustasolle edetään, sitä eksplisiittisemmin yrittäjyys rinnastuu bisnekseen ja startupeihin. Alemmilla koulutustasoilla yrittäjyysideoita on ollut helpompi viedä läpi nojautumalla yrittäjyyden laajaan määritelmään ja sulauttamalla yrittäjyyttä osaksi eri oppiaineita. (Lackéus 2015, 7.) Päivi Naskali havaitsi tutkimuksessaan, että luokanopettajaopiskelijat suhtautuvat varautuneesti yrittäjyysuralle kasvattamiseen, mutta eivät niinkään kyseenalaista yrittäjämäisyyteen kannustamista. Naskali tulkitsee opiskelijoiden mieltävän yrittäjämäisyyden osana humanistista, pehmeisiin arvoihin kiinnittyvää kasvatusta. Tämä on luonteva katsantotapa diskurssissa, jossa ihmisyyden täytetty yritteliäisyyden määreillä. (Naskali 2010.)

Viimeaikaisen tutkimuksen perusteella suomalaisten yliopisto-opiskelijoiden kiinnostus yrittäjyyttä kohtaan on melko vähäistä (Akava 2016; Rätty, Komulainen, Hytti, Kasanen, Siivonen & Kozlinska 2019a). Rädyn ym. (2019a) tutkimuksen mukaan viidennes opiskelijoista piti todennäköisenä yrittäjäksi ryhtymistä, kun taas selvästi yli puolet piti sitä epätodennäköisenä. Tulokset osoittavat lisäksi, että akateemisissa konteksteissa yrittäjyys on kapea kategoria, johon vain harvat samaistuvat. Yrittäjyys näyttää puhuttelevan opiskelijoita, jotka arvioivat itsensä kilpailullisiksi, kunnianhimoisiksi ja innovatiivisiksi, mutta joilla ei niinkään ole akateemisia taipumuksia. (Rätty ym. 2019a.) Yrittäjyyden sijaan palkkatyö on opiskelijoiden ensisijainen toive työuralle (Komulainen ym. 2019). Akateemisesti koulutettujen vähäistä kiinnostusta yrittäjyyttä kohtaan on selitetty roolimallien puutteella, vieraiksi koetuilla arvoilla ja negatiivisilla mielikuvilla. Akateemisesti koulutetut ovat perinteisesti työllistyneet itsenäisyyttä ja haasteita tarjoaviin palkkatöihin. (Komulainen ym. 2019; Tonttila 2010.)

Kaikkiaan aktiiviseen kansalaisuuteen vertautuvan yrittäjyyskasvatuksen (Ikonen 2006; vrt. Pyykkönen 2014) huomioiminen eri koulutustasojen opetussuunnitelmissa ilmentää, kuinka koulutus on valjastettu kulttuurisen ja yhteiskunnallisen muutoksen toteuttamiseen länsimaisissa talouksissa (Farny ym. 2016). Opetussuunnitelmat yleisesti heijastelevat koulutuksen kulttuurista ja yhteiskunnallista kontekstia, ja niiden kehittämisen voi nähdä pyrkimyksenä vaikuttaa opiskelijoiden persoonaan. Koulutusta kommentoiva ja uudelleen suuntaava individualistinen yrittäjyysdiskurssi on liitetty uusliberalistiseen agendaan kasvatuksessa (esim. Komulainen 2006; Komulainen ym. 2010). Tämä on myös kehys, jossa yrittäjämäistä subjektia muotoilevaa yrittäjyysdiskurssia tässä tutkimuksessa analysoidaan ja johon työssä esitetty kritiikki pohjaa.

2.4 Yrittäjyysajattelun kritiikki yliopistossa

Yrittäjyys on yhtäältä nähty yliopiston kehityksen luonnollisena jatkeena ja vääjäämättömänä, ajan henkeen sopivana periaatteena (esim. Etzkowitz 2003), mutta sitä on toisaalta myös arvosteltu ja haastettu. Yrittäjyysideoiden on esimerkiksi katsottu istuvan verraten luontevasti anglosaksisten maiden korkeakouluperinteeseen, kun taas vahvaan valtioon, julkiseen rahoitukseen ja tasa-arvon tavoitteluun perustuneille pohjoismaisille järjestelmille markkinasuuntautuneisuus, kilpailu ja yksityinen rahoitus ovat olleet radikaaleja muutoksia (Kankaanpää 2013, 75). Yliopistojen voimistuvaa markkinasuuntautuneisuutta on tutkimuskirjallisuudessa kritisoitu kiihvaasti (esim. Giroux 2003; Olssen & Peters 2005; Shore & Wright 2016; Simons, Haverhals & Biesta 2007), ja tähän kritiikkiin myös yrittäjyydestä käytävä kriittinen keskustelu nivoutuu. Barnett (2003, 65–68) näkee yrittäjyyden yliopistoinstituution luonnetta määrittelevänä ja muuttavana ideologiana, joka vetoaa sitoutumiseen ja riskinottoon. Päätös tulla yritysmäiseksi yliopistoksi pitää hänen mukaansa sisällään paitsi mahdollisuuksia myös hankalia eettisiä kysymyksiä ja dilemmoja (Barnett 2011, 44).

Esimerkiksi opetuksen ja tutkimuksen rinnalle yliopistojen kolmanneksi tehtäväksi nousutta palvelutehtävää on pidetty erikoisena, sillä yliopistot ovat aina vaikuttaneet ympäröivään kulttuuriin ja yhteiskuntaan (Vanttaja 2010, 63–64). Kolmannen tehtävän ”uutuusarvo” näyttäisikin ainakin yrittäjyyden kehityksessä perustuvan kaupallistamisen ja hyödyn korostumiseen. Jos kolmas tehtävä tulkitaan synonyymina taloudelliselle kehitykselle ja liiketoiminta-aktiiviteeteille, sen huomioiminen on joillakin tutkimusaloilla luontevampaa kuin toisilla. Vastaavasti yrittäjyyden voi tulkita soveltuvan tietyille tieteenaloille muita paremmin. Oili-Helena Yljoen mukaan niin kutsutut kovat tieteet ovat tässä etulyöntiasemassa. Esimerkiksi humanistisilla aloilla kaupallisuus ja markkinaorientaatio näyttävät vieraampina kuin teknisillä aloilla. (Ylijoki 2003.) Tietotaloudessa käytännöllinen ja sovellettava tieto on arvokasta, minkä on kritisoitu johtaneen soveltavan tutkimuksen suosimiseen rahoituksessa (Ylijoki 2003, 310). Esimerkiksi tieteen kaupallistamisen ja innovointiyhteistyön yritysten kanssa voi katsoa suosivan soveltavaa tutkimusta perustutkimuksen kustannuksella sekä tieteenaloja, joilla tuotteistaminen ja kaupallistaminen onnistuvat luontevammin. On myös muistutettu, ettei tutkimukselta odotettu vaikuttavuus useinkaan näy heti, eikä nopeiden näkyvien vaikutusten tavoittelu ole aina edes mielekäästä. Kaikkea tutkimusta ei myöskään voi tuotteistaa. (Kivistö & Pihlström 2018; Vanttaja 2010, 68.)

Yliopistojen taloudellisen roolin on arvosteltu nousseen muiden funktioiden, kuten tasa-arvon edistämisen yläpuolelle. Ongelmallisena on pidetty sitä, että tiedon taloudellinen merkitys korostuu muiden tärkeiden tavoitteiden ja arvojen, kuten demokratian edistämisen sijaan (Giroux 2003, 188). Onkin huomautettu, että samalla kun markkinapohjaiset toiminnot koulutuksessa oikeuttavat yrittäjyyttä, kilpailua ja

erinomaisuutta, ne vievät tilaa sosiaaliselta oikeudenmukaisuudelta, tasa-arvolta ja suvaitsevaisuudelta (Ball 2004, 18).

Kriittisissä puheenvuoroissa yrittäjyys esitetään toisinaan yliopiston perusolemuksesta uhkaavana, siihen sopimattomana ja sitä haastavana ilmiönä, joka vaarantaa akateemiset perinteet ja arvot, kuten tieteen riippumattomuuden, tutkimuksen vapauden ja tiedon itseisarvon (Jakonen & Tilli 2011; Tomperi 2009). Zimanin (2000) mukaan tiedontuotannon muutosten myötä on siirrytty jälkiakateemiseen vaiheeseen, jossa myös tieteen normit määrittyvät uudelleen. Tiedon yhteisomistuksen, pyyteettömyyden ja järjestelmällisen epäilyn sijaan uusia normeja ovat Zimanin mukaan yksityinen omistus, ylhäältä johtaminen, toimeksiannot ja tutkijan asiantuntijuuden korostaminen.

Seuraavissa alaluvuissa käyn läpi joitakin kriittisiä keskusteluita, joihin käsillä oleva tutkimus osallistuu ja joista työssä esitetty kritiikki ammentaa. Painopiste on suomalaisessa keskustelussa, koska tutkimukseni fokusoituu vahvasti suomalaisen yliopistokoulutuksen kontekstiin. Yrittäjyystematiikka on ollut suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa näkyvästi esillä kahden viime vuosikymmenen aikana ja tutkimuskirjallisuudessa siihen liittyviä ilmiöitä on kommentoitu vilkkaasti.

2.4.1 Yrittäjyys ja kysymys yliopiston olemuksesta

Sivistyksen puolustus -kirjan kirjoittajat, yleisen kirjallisuustieteen professori Sari Kivistö ja uskonnonfilosofian professori Sami Pihlström, esittävät huolensa akateemisuuutta ja sivistystä kohtaan lisääntyneestä ymmärtämättömyydestä ja jopa vihamielisyydestä. Tutkijat ovat huolissaan tiedon ja tutkimuksen välineellistymisestä ja nopeiden hyötyjen tavoittelusta. (Kivistö & Pihlström 2018.) Tehokkuuden ja tuloksellisuuden painottuessa korkeakoulupolitiikassa yliopistot piirtyvät kankeina, pysähtyneinä ja vanhanaikaisina (Koski 1993, 134, 2014). Vastaava järkeily näyttää sisältyvän myös yrittäjyysajatteluun, mikä ilmentää yrittäjyyteen yhdistettyä uudistusvoimaa ja yliopiston perusolemuksen ravistelua. Hitaat prosessit ja pitkät tarkastelujaksot, samoin kuin väitetty eristyneisyys yhteiskunnasta ja tosielämästä on nähty yrittäjyysyliopiston esteinä (Heinonen 2004, 140–142).

Markkinoiden vaikutusta, välittömän hyödyn korostamista ja soveltavan tutkimuksen ylivaltaa kritisoville, yliopiston olemusta vaaliville kannanoitoille on tyypillistä sivistykseen ja tieteen vapauteen vetoaminen. Esimerkiksi Barnett (2003, 73) on huomauttanut, ettei yrityslogiikkaa voi suoraan soveltaa akateemiseen maailmaan, mikäli sen erityisyys halutaan säilyttää. Markkinoiden invaasion myötä yliopistojen on pelätty menettävän riippumattomuuttaan ja intressittömyyttään. Pelkona on, että tiedon arvon määrittelee sen käyttökelpoisuus, myyvyys tai viihteellisyys, jolloin tieteen itseisarvoa ei tunnisteta ja sivistys rappeutuu. (Tomperi 2009.)

Kun uudistuksia suhteutetaan ja peilataan yliopiston pitkään historiaan, uuden ja vanhan arvomaailman törmäykset luovat jännitteitä.

Yliopiston myyttisessä luomiskertomuksessa instituution juuret ulottuvat länsimaisen sivistyksen kehtoon Antiikin Kreikkaan ja Platonin akatemiaan. Toisen suosituksen kertomuksen mukaan yliopisto sai alkunsa 1200-luvun Italiasta ja Bolognan yliopistosta, jossa tieteellinen ymmärrys maailmasta alkoi muotoutua yhtenäisyyden, vapauden, kriittisyyden ja luovuuden määrittelemälle moraaliseen järjestykseen⁹. (Kankaanpää 2013, 20.) Husénin (1996, 6, 8–10) mukaan länsimaiselle yliopistolle perustavanlaatuinen ominaisuus on ollut rajanveto teorian ja käytännön välillä. Yliopistolle on ollut leimallista totuuden tavoittelu autonomisesti ja teorian keinoin, ei niinkään yhteiskunnan palveleminen tai muuttaminen. Tältä kannalta tiedon hyödyllisyyttä ja käytännöllisyyttä korostava yrittäjyysajattelu istuu traditioon huonosti.

Filosofi Wilhelm von Humboldtin ajattelun merkitys suomalaisen yliopistoinstituution identiteetin rakentumisessa on ollut suuri (Tirronen 2005), ja suomalaisen yliopistolaitoksen voikin sanoa pohjaavan humboldtilaisille sivistysihanteille. 1800-luvulla Saksassa syntynyt Bildung-ihanne korosti tieteellisen sivistyksen täydellistä vapautta ja autonomiaa, irrallisuutta välittömästä hyödyn tavoittelusta. Sivistyneiden, itsenäisesti ajattelevien persoonallisuuksien kasvattaminen oli ammatillisiin päämääriin nähden ensisijaista. Tutkimuksen vapauden sekä tieteen ykseyden, ensisijaisuuden ja puhtauden vaalimisen rinnalla opetukseen kytkeytyvä tutkimus oli yksi humboldtilaisista ideoista. Humboldtilaisuuden on sanottu vakiintuneen symboliksi professorivallalle, perustutkimuksen vaalimiselle ja ajatukselle tutkimukseen perustuvasta opetuksesta. (Kankaanpää 2013, 20–25.)

Humboldtilaista ideaalia yliopistomallia on kuitenkin luonnehdittu myyttiseksi. Esimerkiksi Kankaanpään (2013, 22) mukaan siitä puhutaan usein löyhästi. Yliopistojen muutosta koskevaa kritiikkiä ja humboldtilaisuuden haikailua on arvosteltu siitä, että puhe yliopiston rappiosta rakentaa menneisyyden paratiisina, jota ei milloinkaan ole ollut olemassa (Koski 1993, 46).

Varhaisesta vaiheesta alkaen yliopiston toimintaa ohjasivat monet tehtävät ja rahoituslähteet. Kun kasvava yliopistoinstituutio vaati suojelusta voimistukseen ja oikeuttaakseen olemassaoloaan, se kytkeytyi politiikkaan ja kirkkoon. Myös käytännöllisellä ja ammatillisella koulutuksella on huomautettu olevan yliopistossa pitkät, keskiajalle ulottuvat perinteet. Opetus ja koulutus säilyivät yliopiston pääasiallisena

⁹ Moraaliset järjestykset ovat foucault’laisittain ajateltuna hallinnan mekanismeja, jotka muotoutuvat ja muuntuvat suhteessa aikaan ja kontekstiin. Määrittelemällä moraalialia pyritään muuttamaan ihmisten ajattelua ja toimintaa. Moraalinen järjestys määrittelee sen, miten tietynä ajankohtana ja tietyssä kontekstissa on hyväksyttävää ajatella ja puhua. (Koski 2019, 52–53.)

tehtävänä 1800-luvulle saakka, jolloin yliopistossa alettiin harjoittaa tutkimusta. (Kankaanpää 2013, 20; ks. Välimaa 2018.) Yliopistoinstituution pitkässä historiassa yrittäjyys hahmottuu yliopiston monien tehtävien jäsentämisen jatkumona, ilmiönä, joka kytkeytyy politiikkaan ja talouteen. Vastaavasti yrittäjyyskasvatuksen voi tulkita uudenaikaisena yliopistokoulutuksen ammatillisen tehtävän vahvistumisena 2000-luvulla.

Markkinaorientaatiolla on todettu olevan pitkät juuret yliopistoinstituutiosta, jolloin olisi osuvampaa puhua painotusten muutoksesta tai tasapainon järkkymisestä kuin mullistavasta uudesta ilmiöstä (Ylijoki 2003, 309). Lisäksi on arvioitu, että ennen kuin valtiot asettuivat ohjaamaan yliopistojen toimintaa, yliopistot olivat yritysmäisempiä, jolloin ei ylipäätään olisi osuvaa puhua uudesta yrittäjyysyliopistojen aikakaudesta (Kankaanpää 2013, 61).

Osa tutkijoista hahmottaa markkinaorientoituneisuuden perinteisten arvojen luonnollisena jatkumona. Esimerkiksi Clark (1998) ei näe ristiriitaa akateemisen ja markkinaorientaation moraalien välillä. Puhetta markkinasuuntautuneisuuden uhkakuviosta onkin toisinaan arvosteltu yksinkertaistavaksi ja liioitelluksi (Kankaanpää 2013, 46–47).

On myös arvioitu, ettei uusliberaali markkinamalli korkeakoulujärjestelmän perustana edes voi toimia, vaikka politiikka ja organisaatiokulttuurit olisivatkin markkinamyönteisiä. Sisäiset rajoitukset ja ulkoiset poliittiset tekijät, esimerkiksi yliopistojen tiedon tuotannon julkisuus sekä hallitusten merkittävä ja laajalti hyväksytty rooli korkeakoulutuksen säätelijänä estävät kapitalistisen mallin omaksumista. (Marginson 2013.) Lisäksi on ennustettu, että yliopiston perusolemus riippumattomana tiedontuottajana säilyy yhteiskunnan muutoksista huolimatta (Kankaanpää 2013, 51–52). Akateeminen maailma on myös haluttu nähdä sosiaalisuutta, oikeudenmukaisuutta, yhteisöä ja julkista hyvää puolustavana vastavoimana yritysten intresseille ja yksityisen hyvän tavoittelulle perustuvilla markkinoilla (Ylijoki 2003, 210). Kankaanpään (2013, 53) mukaan markkinaistumisen kritiikki on tarpeellista, mutta se sortuu herkästi emotionaaliseen nostalgisointiin ja näyttäytyy muutosvastarintana.¹⁰

¹⁰ Kankaanpää muistuttaa yliopiston muuttuneen historiansa varrella niin paljon, ettei nykytilanteen vertaaminen ”alkuperäiseen” yliopistoon tai moderniin tutkimusyliopistoon ole mielekäästä. Sen sijaan lähimenneisyys, 1900-luvun jälkipuolisko, jolloin monialainen ja monenlaisia funktioita toteuttava ’multiversity’ muotoutui, antaa Kankaanpään mukaan mielekkäämmän vertailupinnan yritysyliopistoparadigman tuomien reformien tarkasteluun. Eurooppalaisen yliopiston muutos eliitin instituutiosta 1950-luvulta alkaen ekspansioon ja massoitumiseen myötä kohti universaalia, 50 % ikäluokasta kattavaa järjestelmää 1990-luvulta alkaen asetti yliopiston aiempaa keskeisempään yhteiskunnalliseen rooliin. (Kankaanpää 2013, 20–23.)

Hänen mukaansa huomionarvoista yliopiston muutosta koskevassa puheessa on kuitenkin ihmisten mielikuva yliopiston perusolemuksesta ja kokemus sen merkittävästä muuttumisesta (Kankaanpää 2013, 16).

Yliopiston perusolemuksesta ei vallitse tai ole koskaan vallinnutkaan konsensus (Jonansson 2005), eikä yliopisto instituutiona ole yhtenäinen, vaan useiden yliopistotraditioiden ja historiallisten kerrostumien määrittelemä (Husén 1996; Jauhiainen ym. 2015, 125; Tirronen 2005). Lisäksi tänä päivänä yliopisto tarkoittaa erilaisille toimijoille erilaisia asioita (Tomperi 2009, 10). Myös tämän tutkimuksen yrittäjyysdiskurssin tuottamista ja neuvottelua koskevat analyysit heijastelevat eri toimijoiden tulkintoja yliopiston tarkoituksesta.

Kankaanpään (2013, 16–17) mukaan joitakin peruslähtökohtia ja -merkityksiä voidaan silti tunnistaa, niistä keskeisimpänä tietoon perustuminen.¹¹ Eri yliopistotraditioille yhteisiä universaaleja piirteitä ovat Jauhiaisen ym. (2015, 125) mukaan juuri uuden tieteellisen tiedon, ymmärryksen ja totuuden tavoittelu sekä kyseenalaistaminen. Tietotaloudessa tiedon arvo mitataan sen taloudellisessa hyödyssä. Yliopistokoulutuksessa sivistyskäsitystä näyttävät tänä päivänä säätelevän talouden ja työmarkkinoiden tarpeet (Tirronen 2005).

Ironista on, että kuten vastarintaa myös markkinaorientaatiota edistäviä uudistuksia oikeutetaan vetoamalla sivistyksen ja tieteen etuun. Kosken (1993) mukaan tieto ja tiede ovat yliopiston ytimessä. ”Itse tiede” edustaa yliopiston sisäisessä moraalijärjestyksessä pyhyttä ja puhtautta. Sitä vaalitaan ja siihen vetoamalla voidaan oikeuttaa käytännössä mitä tahansa, esimerkiksi kilpailua, tulosvastuullisuutta tai hallinnollisia uudistuksia. Jokainen aika tasapainoilee muutoksen ja muuttumattomuuden välillä ja tulkitsee yliopiston merkitystä omalla tavallaan tuoden mukanaan jotakin uutta, säilyttäen jotakin ja karsien aina jotakin pois. Itse tiedettä suojellaan, mutta sitä saatetaan määritellä uusin tavoin. (Koski 1993, 148–159.) Myös yrittäjyysyliopiston kannattajat (esim. Clark 1998) muistavat mainita akateemisuuden ja tieteen edun vaalimisen, vaikka erilaisten näkökulmien käytännön yhteensovittaminen jääkin pimentoon.

Instituutiona yliopistoa luonnehtii yhtä aikaa pysyvyys ja muutos. Se on kirkon jälkeen vanhimpia kulttuuriperimää vaalivia ja siirtäviä instituutioita, mutta sen asemat ja tehtävät ovat vaihdelleet historiassa. (Jauhiainen ym. 2015, 125.) Vielä 1900-luvun ajan käsitys yliopistosta ja tieteestä oli länsimaissa varsin yhtenäinen (Koski 1993, 11–18). Tänä päivänä kysymys yliopiston perusolemuksesta tai ideasta on ongelmallinen, koska yliopistoinstituution roolia ja tehtäviä määritellään yhtäaikaaisesti useasta eri suunnasta ja ristiriitaisinkin odotuksin (Barnett 2011). Näyttää myös siltä,

¹¹ Yliopiston perusolemuksesta kuvastaa myös organisoituminen eri alueisiin instituutioittain ja tieteenaloittain sekä alhaalta ylöspäin suuntautuva hierarkia, joka perustuu yksilöiden akateemisen asiantuntijuuden auktoriteettiin (Kankaanpää 2013, 18–19).

että yliopiston ymmärtämisessä on siirrytty idean pohtimisesta tehtävien määrittelyyn. Himankan (2019) mukaan tällainen funktionalistinen tavoitteiden määrittely jättää vähän tilaa dialogille.

Yliopiston rooli ja tehtävät määrittyvät suhteessa sen palvelemiin tahoihin ja tavoitteisiin. Toiminnan ohjailun kannalta keskeinen kysymys onkin, odotetaanko yliopiston luovan yksityistä vai julkista hyvää ja ajatellaanko sen palvelevan ensisijaisesti tieteen, ihmiskunnan, kansantalouden, elinkeinoelämän vai yksilön etua. Toimintoja säätelevät velvollisuudet, joita yliopistoilla on sen paikallisia, kansallisia ja globaaleja sidosryhmiä sekä rahoittajia, esimerkiksi valtiota tai elinkeinoelämää kohtaan. (Kankaanpää 2013, 26–27.)

Clarkin (1983) mukaan tärkeimmät korkeakoulutusta ohjaavat tahot, jotka eri maissa painottuvat eri tavoin, ovat akateeminen eliitti, valtio ja markkinat. Jokaisella taholla on omat intressinsä, mikä aiheuttaa jännitteitä ja ristiriitoja. Barnett (2000) on puhunut superkompleksisuuden ajasta viitatessaan yliopistojen kohtaamaan epävarmuuteen ja ristiriitaisiin odotuksiin. Esimerkiksi riippuvuus rahoittajasta rajoittaa akateemista vapautta. Akateemisella vapaudella tarkoitetaan sitä, ettei mikään ulkopuolinen taho määrää, mitä yliopistoissa tutkitaan tai opetetaan. Akateeminen vapaus viittaa siten niin yliopistojen kuin yksilöiden vapauteen. (Kankaanpää 2013, 32.) Nykyajan tiedepolitiikan voi katsoa rajoittavan akateemista vapautta myös vaatimalla profiloitumista ja brändäämistä (Kivistö & Pihlström 2018).

Yrittäjyysyliopisto on lopulta vain yksi konstruktio yliopiston olemuksen ymmärtämiseksi lukuisten muiden käsitteellistysten, kuten tiedeyliopiston, byrokraattisen-, terapeuttisen-, ja ekologisen yliopiston rinnalla (Barnett 2011). Yrittäjyysyliopistoakin määritellään ja neuvotellaan jatkuvasti uudelleen ja eri tahoilta. Määrittelyjen on myös reagoitava vastarintaan ja kritiikkiin.

2.4.2 Akateeminen yrittäjäsubjekti tietotaloudessa

Tässä alaluvussa hahmottelen yliopistojen nivoutumista uuteen talouteen ja kaupallisiin intresseihin akateemisen kapitalismin ja tietokykykapitalismin kehyksissä. Nämä kehykset auttavat ymmärtämään uusliberalismin ja managerialismin tuomia muutoksia akateemiseen työhön ja koulutukseen valottamalla yrittäjyysyliopistossa muotoutuvan akateemisen yrittäjäsubjektin¹² toiminnan ja ajattelun reunaehtoja.

Akateemisella kapitalismilla tarkoitetaan erilaisia markkina- ja markkinatyyppejä toimintoja, joilla yliopistot pyrkivät varmistamaan ulkoisen rahoituksen saamisen ja siten turvaamaan toimintamahdollisuuksiaan. Akateeminen kapitalismi ulottuu

¹² Myöhemmin käytän yrittäjämienän käsitettä kuvaamaan akateemista subjektia, jota muotoillaan yrittäjyyttä koskevassa koulutuspoliittisessa kielenkäytössä ja yliopiston yrittäjyyskoulutuksen käytännöissä.

tutkimuksesta hallintoon ja ohjaukseen, ja sitä ilmentävät esimerkiksi tutkimusinnovaatioiden patentoinnit, spinoff-yritykset ja lukukausimaksut sekä elinkeinoelämäyhteistyö. (Kauppinen 2012, 2010; Slaughter & Leslie 1997.) Liike-elämän kumppaneina yliopistot asemoituvat liiketoimintaa hyödyttävän tiedon tuottajiksi ja innovoijiksi. Rahoitus on akateemisen kapitalismin ytimessä, kuten myös se, miten rahoitusmuotojen muuttuminen vaikuttaa akateemiseen työhön (Ylijoki 2003). Ytimekkäästi ilmaistuna akateemista kapitalismia edustavat kaikki toiminnot, joilla yliopistot ja niissä toimivat ihmiset pyrkivät lisäämään ulkoisia tulovirtoja. Tällöin kiinnostus kohdistuu akateemisten kykyyn tuottaa tulovirtoja ja kaupallista arvoa. (Slaughter & Leslie 1997; Ylijoki 2003, 308, 330.)

Ilkka Kauppinen puhuu ”transnationaalista akateemisesta kapitalismista” globalisaation ilmiönä, jota yliopistojen markkina- ja markkinatyypiset aktiviteetit edistävät ja eri organisaatiot levittävät.¹³ Yliopistoa koskevia muutoksia tapahtuu niin globaalilla, kansallisella kuin paikallisella tasolla. Kansainvälisesti tapahtuvat muutokset heijastuvat muun muassa kansallisiin ja paikallisiin opetussuunnitelmien sisältöihin. (Kauppinen 2012.) Akateemisen kapitalismin näkökulmaa voidaan pitää hedelmällisenä myös Suomessa, vaikka järjestelmä onkin lukukausimaksuja, tutkimuksen kaupallistamista ja yksityisiä tarjoajia ajatellen kaukana esimerkiksi USA:sta. Suomessa käänne kohti akateemista kapitalismia tapahtui 2000-luvulla, kun suomalaisille yliopistoille avautui mahdollisuus yhteistyöhön yritysten kanssa ja tilaisuus tuotteiden, kuten patentoitujen tutkimustulosten, myymiseen markkinoilla. Suomessa muutos näkyy erityisesti institutionaalisissa olosuhteissa ja diskurssin tasolla. (Kauppinen & Kaidesoja 2014.)

Ylijoen tutkimuksen perusteella akateeminen kapitalismi toimii eri tavoin eri tieteenaloilla, mutta siitä huolimatta se yhtenäistää tutkimuskulttuureja tieteenalojen välillä. Akateeminen kapitalismi, etenkin ulkoisen rahoituksen hakeminen, onkin kaikilla tieteenaloilla arkipäivää. Akateemiseen työhön markkinaorientaation koetaan tuovan epävarmuutta, huolta ja tutkimuksen lyhytjänteisyyttä sekä jännitteitä tutkijoiden välille. (Ylijoki 2003, 328–329.)

Akateeminen kapitalismi lisää kilpailua tutkimuksen saralla. Ylijoen mukaan tämä ei kuitenkaan merkitse tutkimuskulttuurin täydellistä muutosta, kuten jotkut

¹³ Transnationaalisille taloudellisille käytännöille on Kauppinen (2012) mukaan leimallista tietointensiivisyys. Tietotaloudessa tietoa ja innovaatioita luodaan paikallisesti ja levitetään ja kierrätetään ylikansallisina virtauksina alueellisissa, kansallisissa ja globaaleissa verkostoissa. Akateeminen kapitalismi perustuu tiedon yksityistämiseen, ja sen ytimessä onkin tiedon muuttaminen markkinahyödykkeeksi. Globaali taloudellinen kilpailu tiedon markkinoilla voimistaa akateemista kapitalismia. Esimerkiksi Euroopan komission on havaittu pyrkivän edistämään transnationaalista yhteistyötä korkeakoulutuksen ja liike-elämän välillä. (Kauppinen 2012, 545–548.)

tutkijat ovat väittäneet. Markkinaorientaatio ei asetu yliopistoissa perinteisten akateemisten käytäntöjen, arvojen ja ihanteiden tilalle vaan osaksi niitä. Tällöin tutkijat pyrkivät sovittamaan perinteet yrittäjämäisyyden vaatimuksiin. Näin perinteiset arvot ja normit säilyvät yliopistotutkimuksen ytimessä. (Ylijoki 2003, 308–309, 331.)

Väitöstutkimukseni kannalta keskeinen huomio on, että yliopiston tutkijat, hallintohenkilöstö ja opiskelijat ovat akateemisen kapitalismin avaintoimijoita, -toteuttajia ja mahdollistajia (Kauppinen 2012, 545), eivät passiivisia muutoksen objekteja tai uhreja. Yrittäjyysyliopistossa yrittäjämäistä toimintatapaa edellytetään yhtä lailla niin tutkijoilta, opettajilta, opiskelijoilta kuin hallinnon työntekijöiltä, ja siten heidän roolinsa myös yrittäjyyden edistämässä on keskeinen. Kuten tutkimukseni analyysit osoittavat, opiskelijat eivät ainoastaan ole yrittäjyysdiskurssin kohteita vaan he myös itse aktiivisesti luovat ja ylläpitävät diskurssia.

Eetu Viren ja Jussi Vähämäki käyttävät tietokykykapitalismin (*cognitive capitalism*) käsitettä kuvaamaan nykykapitalismin pyrkimystä ohjata, säädellä ja hyödyntää ihmisen kykyjä ja ominaisuuksia taloudellisen lisäarvon tuottamiseksi. Tietokykykapitalismissa tieto, tieteet ja oppiminen ovat keskeisiä. (Viren & Vähämäki 2015, 25, 29.) Tietokykykapitalismia voidaan pitää merkittävänä ja ajankohtaisena terminä analysoitaessa myös koulutuspolitiikkaa ja sen tavoittelemaa itseään säätelevää subjektiviteettia (Peters & Bulut 2011). Myös yrittäjyysajattelun suosio kasvatuksessa ja koulutuksessa tulee monilta osin ymmärrettäväksi tietokykykapitalismia vasten. Tietotalouden rakentamisen myötä 1950- ja 60-luvuilla muotoiltu inhimillisen pääoman teoria on tullut yhä keskeisemmäksi. Kun ekonomistit keksivät tiedon, tuottavuuden ja kilpailukyvyyn yhteen nivoutuvuuden 1980-luvulla, kansainväliset organisaatiot alkoivat julistaa tietoon perustuvan talouden sanomaa. Samaan aikaan tieto- ja informaatioteknologiat kehittyivät ennennäkemättömällä vauhdilla. Tiedon tuotantoon ja levittämiseen sekä inhimillisiin kykyihin ja ominaisuuksiin investoiminen alettiin uudessa taloudessa mieltää innovaatioiden ja talouskasvun lähteenä. Yliopistojen ohella tiedon tavoittelusta tuli myös yrityksille ydinkysymys. (Vähämäki 2009, 73–80.)

Vähämäki kuvaa tietokykykapitalismin käsitteellä kapitalistista kasautumista, jossa ihmisen kognitiiviset kyvyt, affektit ja ominaisuudet muodostuvat taloudellisen hyödyntämisen kohteiksi. Tietokykykapitalismi kattaa kaikki yhteiskunnan alueet ja sulkee sisäänsä inhimillisen elämän kokonaisuudessaan. Myös kasvatus hyvän elämän ja etiikan kysymyksenä asettuu tietokykykapitalismissa osaksi taloudellisia kamppailuja ja tuotannollista toimintaa. Samoin käy yliopistojen ja akateemisten subjektien, kun ne valjastetaan tuottamaan tietoa talouden ehdoilla ja talouden hyödyksi. (Vähämäki 2009, 80–87.)

Tietokykykapitalismin on hahmotettu johtuvan työn ja tuotantovälineiden muutoksista ja niiden aikaansaamasta reagoinnista rahoitusjärjestelmissä ja muissa insti-

tuutioissa. Tietokykykapitalismin työläinen on itse inhimillisestä pääomastaan huolehtiva yrittäjämies tai itsen yrittäjä, kun hän teollisessa kapitalismissa oli ruumiillisella työvoimallaan lisäarvoa luova liukuhihnatyöntekijä. Tietokykykapitalismia luonnehtii koulutuksen taloudellinen rationalisointi. Sen investointikohteita ovat kyvykäs ihmismieli ja -ruumis. (Viren & Vähämäki 2015, 30–31, 39.)

Vastaavasti yliopistojen yritysmäistämistä edistävää politiikka selittyy tuotannossa, taloudessa ja työssä tapahtuneilla muutoksilla. Yliopistoissa ja akateemisessa työssä tietokykykapitalismi ilmenee pyrkimyksenä tehdä tiedosta, tutkimuksesta ja oppimisesta taloudellisesti tuottavaa. Koska yliopisto on yhteiskunnan tärkeimpiä tiedon ja inhimillisen pääoman tuotantolaitoksia, tietokykykapitalismi koskettaa erityisesti yliopiston tutkijoita, opettajia ja opiskelijoita. (Jauhiainen ym. 2015, 123–125.)

Akateemiseen työhön on havaittu tietokykykapitalismissa suuntautuvan painetta uudenlaiseen moraaliseen ympäristöön, jossa yhteisöllisyys ja sosiaalisuus korvautuvat itsekkyydellä ja kilpailulla (Komulainen, Kärkkäinen, Korhonen, Rätty, Siivonen, Kasanen & Rautiainen 2015). Uudenlaisen suoritekeskeisen kulttuurin on myös nähty luovan autonomista ja taloudellista kyvykkyyttään optimoivaa uusliberalistista subjektiviteettia (Gershon 2019; Komulainen ym. 2015; Kouhia & Tammi 2014; Morrissey 2013; Ylöstalo 2014). Yliopiston moraalijärjestystä määrittelee tänä päivänä taloudellisen tuotannon logiikkaa noudattava huippujen korostaminen. Poliitikassa ja yliopistojen strategisoissa puhe huippuyliopistoista, huippuyksiköistä ja huippututkijoista on määritellyt yliopistoja 2000-luvun alkuvuosikymmeninä. Huippujen korostamisen voi nähdä loogisena reaktiona kertomuksille, joissa yliopiston tulkitaan rappioituneen. Rappioon vetoaminen on tehokas keino oikeuttaa vaikuttavuuteen, kaupallistamiseen, innovaatioihin ja kilpailukykyyn tähtääviä uudistuksia. Uudessa moraalijärjestyksessä tehokkaille ja tuloksellisille, huippuutta tavoitteleville yksiköille ja yksilöille luvataan menestystä, kun taas muita uhkaavat häpeä ja ”poisvalinnat”. (Koski 2019, 49, 60–62.) Tässä tutkimuksessa analysoidun itseään optimoivan yrittäjäsubjektin ihanteen voi nähdä jonkinlaisena huippuuden huipentumana.

Uusliberalisoituvan korkeakoulutuksen kilpailupaineineen on tunnistettu herättävän subjektiivista ahdistusta ja kutsuvan esiin neuroottista akateemista figuraa (Loveday 2018). Tutkijat esimerkiksi kokevat uudet yritysmaailmasta omaksutut johtamistavat ongelmallisina, sillä niiden nähdään jättävän perinteiset akateemiset ihanteet huomiotta (Tapanila ym. 2020). Kuitenkin, vaikka suoritekeskeisyys, riskinotto ja kilpailu yliopistotyön periaatteina ovat voimistuneet, akateemisen työn tekijät liittävät työhönsä edelleen myös kutsumuksellisuuden ja intohimon tuntemuksia (Komulainen ym. 2015, 144–146). Intohimo on myös yrittäjyyteen ja yrittäjämäisyyteen tyypillisesti liitetty piirre.

Yrittäjien ja tutkijoiden työssä voidaan tunnistaa samankaltaisuutta esimerkiksi luovuuden ja itsenäisyyden osalta (Kankaanpää 2013, 63). Nykypäivänä yliopistoilta ja tutkijoilta odotetaan dynaamisuutta ja uudistuksia, joita oikeutetaan arvostelemalla yliopistoja vanhanaikaisiksi. Tutkijoiden odotetaan osallistuvan aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun. Järjestetään tiedetapahtumia, kilpailuja ja keskustelutilaisuuksia. Kivistön ja Pihlströmin (2018) mukaan näillekin on paikkansa, mutta myös pitkäjänteinen työ ja akateeminen vapaus on turvattava. He muistuttavat, että tutkijan ensisijainen tehtävä on sitoutua tiedon tavoitteluun. Akateemisen työn luonteeseen ja tieteen tekemiseen, akateemiseen elämänmuotoon, kuuluu hitaus, aikaa vievyys, yksinäisyys, hiljainen puurtaminen ja pitkäjänteisyys, joita syvälinen perehtyminen, lukeminen, kirjoittaminen ja luotettava tiedon tuottaminen edellyttävät. (Kivistö & Pihlström 2018.) Yrittäjyyttä sitä vastoin tavataan kuvata nopeatelemisuuden, käytännön tekemisen ja karismaattisuuden kategorioin. (Komulainen ym. 2020). Teorian ja käytännön vastakkainasettelu ja jälkimmäisen mieltäminen arvokkaammaksi ei tänä päivänä ole yliopisto-opiskelijoidenkaan keskuudessa poikkeuksellista (Komulainen ym. 2019).

Akateemisen työn tehostamisen ohella osaavan työvoiman kouluttaminen on akateemisen kapitalismin funktio (Kauppinen 2012, 545). Akateemisen kapitalismin ja tietokykykapitalismin kehyksiin sopiikin ajatus yrittäjyydestä työllistettävyyden lähteenä korkeakoulutuksessa. Koskinen (2019) on tulkinnut korkeakoulujen yrittäjyystoiminnan kutsuvan esiin subjektia, joka peilautuu tietokykykapitalismin ihanteeseen. Hänen tutkimuksensa osoittaa, kuinka korkeakoulujen yrityshautomoiden, -kiihdyttämöiden ja -yhteisöjen yrittäjyysretoriikka korostaa poikkeusyksilöyttä, maailman muuttamista, intohimoa, leikkisyyttä ja innostumista, painopisteen ollessa vahvasti kasvu- ja teknologiayrittäjyydessä. Vastaavasti Siivosen ym. (2019) tutkimus osoitti, että opiskelijavetoisissa yrittäjyysyhteisöissä luodaan kollektiivista yrittäjämäistä identiteettiä positiiviseen energiaan ja ajatteluun pohjaten, kun taas kriittinen reflektio yrittäjyyden arvoista ja riskeistä vaiennetaan. Yrittäjämäisyys rakentuu epävarmassa ja muuttuvassa työelämässä pärjäävänä, työnteon vanhoja muotteja rikkovana mentaliteettina. Oinosen (2018) tutkimus osoitti opiskelijoiden sisäistyneen yrittäjämäärään liitetyt ahkeruuden, sopeutuvuuden, joustavuuden ja itsensä kehittämisen vaatimukset. Samalla opiskelijat kuitenkin toivovat voivansa toimia omilla ehdoillaan, eivät ulkoisten paineiden ohjaamina.

Kaupallisen yrittäjyysyliopistoretoriiikan vieminen käytäntöön ei välttämättä ole yksinkertaista, sillä ruohonjuuritason toimijoiden suhtautumisella uudistuksia kohtaan on ratkaiseva merkitys (Heinonen 2004, 142–143; Rinne & Koivula 2005, 114). Vaikka poliittisilla agendoilla ja yliopistojen strategisissa linjauksissa yrittäjyys on 2000-luvulla muodostunut yliopistojen tehtäväksi, tutkijat, opettajat ja opiskelijat eivät välttämättä miellä teemaa omakseen (Kolhinen 2015; Komulainen ym. 2019).

Kolhisen (2015) tutkimus osoitti akateemisissa tehtävissä toimivien kokevan yrittäjyyden uhkana akateemiselle työlle ja kulttuurille. Myös opiskelijat voivat toimia paitsi yrittäjyysaktiiveina (Siivonen ym. 2019) myös kriittisenä yrittäjyysyliopistoa ja kaupallistamista vastustavana ja yliopiston tarkoitusta määrittelevänä voimana (Tunstall 2018). Opiskelijat kokevatkin yrittäjyyden edistämisen yliopistokoulutuksessa eri tavoin. Siinä missä osa pitää yrittäjyyden edistämistä tärkeänä, osa suhtautuu siihen kriittisesti vain talouden tarpeita palvelevana kapitalismina. Opiskelijat alasta riippumatta pitävät kuitenkin työllistettävyyteen liitettyjä taitoja hyveinä. (Komulainen ym. 2019; Pittaway ym. 2011; Siivonen ym. 2019.)

Ulla Hytti tulkitsee, etteivät akateemiset toimijat vastusta yrittäjyyden tuomista yliopistoon sinänsä vaan pikemminkin tapoja, joilla yrittäjyys esitellään ja määritellään – tarkemmin managerialistista, ylhäältä alas suuntautuvaa uudistamista ja yrittäjyyden kapeaa kaupallista tulkintaa. Hytti peräänkuuluttaa kriittisyyttä ja refleksiivisyyttä yrittäjyyden omaksumisessa, jolloin yrittäjämäiset arvot voitaisiin sovittaa perinteisiin akateemisiin arvoihin. (Hytti 2019, 229; ks. myös Kolhinen 2015.) Vaikka Hytin näkemys on sinällään rakentava ja ratkaisukeskeinen, liittyy yrittäjyyden laveaan tulkintaan myös ongelmia. Ensinnäkin toisistaan radikaalisti eroavien arvojen yhteensovittaminen saattaa olla retorisesti mutkatonta mutta käytännössä vaikeampaa. Toiseksi laveaan, sisäistä yrittäjyyttä painottavaan määritelmään liittyy riski epämääräisyydestä, kuten tämän tutkimuksen analyysit ja aiempi tutkimuskirjallisuus (esim. Harni 2019; Harni & Pyykkönen 2018) osoittavat.

2.4.3 Yrittäjyyskasvatuksen yksipuoliset ja epätasa-arvoistavat käytännöt

Yrittäjyyskasvatusta yliopistokoulutuksessa on arvosteltu siitä, ettei se tunnusta tieteellisen ajattelun ja teoreettisen ymmärryksen arvoa, mikäli niihin ei liity käytännön tai hyödyn aspektia (esim. Siivonen ym. 2019). Taloudellisten funktioiden priorisointia on moitittu yliopistokoulutuksen muiden tärkeiden tehtävien, kuten demokraattiseen yhteiskuntaan kasvattamisen ohittamisesta (Giroux 2002; Simons ym. 2007; Zgaga, 2009).

Yrittäjyyttä on tutkimusten valossa kritisoitu myös epätasa-arvoistavaksi ja ulosulkeväksi, sukupuoleen, yhteiskuntaluokkaan, etnisyyteen ja ikään kietoutuvaksi konstruktioksi (Ahl 2004; Berglund & Verduijn 2018, 3; Gill 2014; Ogbor 2000). Vastaavasti yrittäjyyskasvatuksen on havaittu tuottavan erontekoja esimerkiksi sukupuolen ja luokan suhteen (Jones 2014; Komulainen 2006; Komulainen, Korhonen & Rätty 2009; Komulainen ym. 2019; Korhonen 2012; Naskali 2010). Yrittäjyyskasvatuksen oppikirjojen on tulkittu suosivan keskiluokkaisuutta ja ilmentävän maskuliinisia kulttuurisia ihanteita (Komulainen 2006, 218–219). Naskalin (2010) tutki-

muksessa opiskelijat mielsivät yrittäjyyden kehityksessä muotoutuvan ihmisen mies-
tapaiseksi ja liittivät yrittäjäsukseen maskuliinisuuden kytkeytyviä ominaisuuksia,
kun taas naisellistettu toiminta näyttöytyi yrittäjämäiselle toimijuudelle vastakkai-
sena. Korhosen (2012) tutkimuksen mukaan yrittäjyyskasvatus positiivisesti yksilöitä lu-
kan ja sukupuolen perusteella avaten toimijuuden tiloja etenkin menestykseen orien-
toituneelle keskiluokkaiselle ja vaatimattomuuteen nojaavalle työväenluokkaiselle
maskuliinisuudelle.

Vaikka yrittäjyys siis saatetaan yhteiskunta- ja koulutuspoliittisessa kielenkäy-
tössä esittää kaikille yhtäläisenä mahdollisuutena ja jopa sosiaalisen koheesion läh-
teenä, sen on havaittu positiivisten subjektien, esimerkiksi opiskelijoita, eriarvoisiin
asemiin (Komulainen ym. 2019). Yliopistossa yrittäjyyspuheen voi katsoa huomioi-
van ja puhuttelevan tieteenaloja eri tavoin riippuen esimerkiksi siitä miten luonte-
vasti yritys yhteistyön ja osaamisen kaupallistamisen kaltaiset toiminnot niihin istu-
vat (ks. Ylijoki 2003).

Valintaa, kilpailua ja yksilöllisyyttä korostavassa koulutuspolitiikassa tyypilli-
sesti häivytetään sosiaalisia eroja (Komulainen 2006, 213–214). Kuten tämänkin tut-
kimuksen analyysissä havainnollistuu, myös yrittäjyysdiskurssille on leimallista,
että sosiaalinen epätasa-arvo näyttöytyy rakenteiden sijaan yksilön ominaisuuksista
johtuvana. Tällaisessa järjestyksessä niin onnistumisten kuin epäonnistumisten nähdään
riippuvan yksilöstä itsestään (Komulainen 2006, 217–218).

Yrittäjyyskasvatuksen on analysoitu ilmentävän kulttuurisia piirteitä, sillä se
pyrkii suostuttelun ja kontrollin kollektiivisiin tekniikoihin ja rituaaleihin – esimerkiksi
yrittäjien kertominen menestystarinoin ja pitchausharjoituksin – vaikuttamaan yksilöi-
den ajattelutapoihin. (Farny ym. 2016, 516). Farny ym. (2016) käyttävät tutkimuk-
sessaan kulttia linssinä, jonka läpi yrittäjyyskasvatuksen itsestään selvinä otetut ar-
vot ja uskomukset pyritään hahmottamaan. Heidän mukaansa yrittäjyyskasvatuk-
sesta vaikuttaa tulleen muutoksen, voimaantumisen ja täyttymyksen väline, jolloin
uskonnollisesti sävytynein termein yrittäjyys näyttöytyy pelastuksena, turvan tuo-
jana epävarmassa maailmassa (Farny ym. 2016, 522–523). Tutkijat huomauttavat,
että subjektien muotoilevat suostuttelutekniikat saattavat olla myös manipuloivia ja
pohjautua valheellisiin lupauksiin (Farny ym. 2016, 517).

Yrittäjyyteen on tunnistettu myös liittyviä myyttisiä piirteitä, stereotyyppioita ja
esikuvallisia hahmoja, kuten ajatus yrittäjästä karismaattisena sankarina tai super-
voimilla varustettuna soturina (Farny ym. 2016). Mielikuva yrittäjästä ainutlaatui-
sena vaikeudet voittavana poikkeusyksilönä elää edelleen vahvana niin tieteellisessä
tutkimuksessa kuin mediassa ja populaarikulttuurissa (Johnsen & Sørensen 2017).
Yrittäjyyspuheen pärjäämisen ja parhaansa antamisen korostusten on myönteisestä
vireestä huolimatta arvioitu ruokkivan paitsi epätasa-arvoa myös neuroottisuutta,
riittämättömyyttä ja epäonnistumisen pelkoa (Pyykkönen 2014; Saastamoinen
2010). Juuri epävarmuuden sietämistä pidetään kuitenkin erottamattomana osana

yrittäjyyttä. Esimerkiksi epäonnistumista kuvataan niin yrittäjyyden tutkimuskirjallisuudessa kuin julkisessa keskustelussa positiivisena ja eteenpäin vievänä oppimiskokemuksena (Olaison & Sørensen 2014).

3 Akateeminen yrittäjyys hallintana

Yrittäjyyskasvatustutkimuksen valtavirtaa edustavat tutkimusasetelmat, joissa mitataan koulutuksen vaikutuksia esimerkiksi opiskelijoiden asenteisiin, osaamiseen ja intentioihin (Lackéus 2015, 19–21). Tutkimuksessani otan tietoisesti etäisyyttä tällaisiin suuntauksiin, joissa yrittäjyyskasvatuksen vaikutuksia ja hyötyjä mitataan luonnontieteistä omaksutuun asetelmin. Sen sijaan ammennan kriittisestä yrittäjyyskasvatuksen tutkimuksesta sekä kriittisestä kasvatussosiologisesta tutkimuksesta.

Kriittinen yrittäjyystutkimus (*critical entrepreneurship studies*) on koulutuksen kentällä nostanut päätään etenkin 2010-luvun myötä. Suuntaus on saanut vaikutteita kriittisestä johtamis- ja kasvatustutkimuksesta. Se kyseenalaistaa yrittäjyyden, yrittäjän ja yrittäjyyskasvatuksen teoretisointeihin ja käytäntöihin vakiintuneita lähestymistapoja ja haastaa valtavirtatulkintoja. Osittain se kumpuaa markkina- ja talouskeskeisten painotusten kohtaamasta arvostelusta. Tällöin tutkijoiden intressiksi muodostuu yrittäjyyden käsitteen pehmentäminen ja laajentaminen. Yrittäjyys piirtyy emansipoivana ja altruistisena moraalisena voimana, jolla voidaan uudistaa yhteiskuntaa ja auttaa yksilöitä selviämään epävarmassa ja nopeasti muuttuvassa mutkikkaassa maailmassa. Tällaiseen näkemykseen kiinnittyvät tutkijat korostavat kriittisyyden huomioimista myös kasvatuksen ja koulutuksen käytännöissä ja peräänkuuluttavat yliopistokontekstissa akateemisten arvojen vaalimista uusliberalistisen politiikan vastustamiseksi. (Berglund & Verduijn 2018; Hedeboe Frederiksen 2017.)

Yrittäjyyden uusien, kriittisyydestä kumpuavien tulkintojen toiveikkuus on paradoksaalista sikäli, että kritiikistä huolimatta yrittäjyys omaksutaan lähtökohtaisesti tarpeelliseksi yhteiskunnan ja ihmiselämän kehyykseksi. Käsite täytetään usein määritelmien ja siihen sulautetaan esimerkiksi demokratian ja kestävän kehityksen periaatteita.¹⁴ Suuntauksen toinen, skeptisempi juonne kyseenalaistaakin yrittäjyyden mielekkyyden ylipäätään ja hahmottaa sen ongelmallisena ideologiana, joka kasva-

¹⁴ Esimerkki yrittäjyyden käsitteen laajenemisesta ja uusista merkityksistä on sosiaalinen yrittäjyys, jossa yhteiskunnallisen hyödyn tavoittelu asetetaan voiton tavoittelun edelle. Puheen sosiaalisesta yrittäjyydestä voi nähdä ilmentävän yritystä kompensoida kove-nevan markkinatalouden tuottamia ei-toivottuja oheisvaikutuksia. (Laalo, Kinnari & Silvennoinen 2018, 56.)

tuksessa ruokkii liiallista individualismia ja markkinoiden valtaa. Kriittistä yrittäjyystutkimusta voikin luonnehtia kaksiteräiseksi miekaksi (Berglund & Verduijn 2018, 8). Väitöstutkimukseni, joka nojaa hallinnan analytiikkaan, edustaa pikemmin kriittisen yrittäjyyskasvatustutkimuksen skeptisempää linjaa. Pyrin kuitenkin reflektimaan päätelmiäni myös suhteessa muihin kriittisiin näkökulmiin ja huomioihin.

Hallinnan analytiikan lähestymistapa soveltuu mitä moninaisimpien sosiaalisen todellisuuden ilmiöiden tutkimiseen koulutuksesta terapiaan, elämäntyyleihin ja politiikkaan (Kaisto & Pyykkönen 2010; Miller & Rose 2010). Käsillä olevan tutkimuksen sovellusalana on akateeminen yrittäjyys ja erityisesti yrittäjyyskoulutus sen osana. Tutkimuksen tarkasteluissa hahmotan niin kansallisvaltioiden, korkeakoulujen kuin yksilöiden kuuluvan yrittäjyyden avulla toteutuvan hallinnan piiriin. Akateemisella yrittäjyydellä viitataan yleisesti yrittäjyysdiskurssin ilmenemiseen yliopiston ja yliopistokoulutuksen konteksteissa.

Kuvaan tässä luvussa tutkimukseni teoreettisia ja metodologisia lähtökohtia. Erittelen hallinnan analytiikan näkökulmaa ja käsitteistöä, ja hahmotan akateemisen yrittäjyyden, mukaan lukien yrittäjyyskasvatuksen, suhdetta edistyneen liberalismiin yksilöä ylistävään ja alistavaan eetokseen. Tarkastelen yrittäjyyden kasvatuksellista diskurssia normalisoivana hallintana ja eettisenä politiikkana, joka pyrkii muovamaan yksilöiden mielenlaatua kohti yrittäjämäisiä hyveitä. Keskiössä ovat järkeilytavat ja tekniikat, jotka ohjaavat toimijoiden ajattelua ja käyttäytymistä ja asettavat heidät oman ajattelunsa kohteiksi. Tarkastelu fokuoitetu yrittäjyysyliopistossa kasvatettavaan akateemiseen ihmiseen sekä yrittäjyysajattelun ja -käytäntöjen kohteena että aktiivisena, itseohjautuvana diskurssin tuottajana ja neuvottelijana. Lähestyn yrittäjyysdiskurssia yliopistokoulutuksen kontekstissa hallintana, joka pyrkii ohjaamaan akateemisesti koulutetun subjektin ajattelua ja toimintaa kohti yrittäjämäisiä normeja ja hyveitä, samalla määrittellen yliopistokoulutuksen tarkoitusta.

3.1 Hallinnan analytiikka lähestymistapana

Hallinnan analytiikka on etenkin tiedon ja vallan filosofina ja historioitsijana tunnetun Michel Foucault'n (1926–1984) ajattelusta ammentava yhteiskuntatieteellinen tutkimussuuntaus. Se ei muodosta yhtenäistä teoriaa, mutta tarjoaa käsitteellisiä työkaluja tiedon, vallan, politiikan, etiikan ja minuuden muotoutumisen kysymysten analysoimiseen (Dean 1999, 13; Kaisto & Pyykkönen 2010; Miller & Rose 2010). Hallinnan analytiikan kohteena ovat yksilöiden suhteet itseen ja muihin sekä pyrkimykset vaikuttaa näihin suhteisiin erilaisin tekniikoin (Miller & Rose 2010, 16).

Brittisosiolegit Peter Miller ja Nicolas Rose tunnetaan hallinnan analytiikan pioneereina ja merkittävimpinä kehittäjinä. Hallinnan analytiikassaan he pohjaavat Foucault'n ajatteluun ja termeihin, mutta tutkimusperinne lainaa ja yhdistelee ideoita

myös tieteen tutkijoilta, taloushistorioitsijoilta ja ihmisten käyttäytymiseen puuttuvan asiantuntijuuden analyytikoilta muodostaen niiden pohjalta omia käsitteitään (Miller & Rose 2010, 21–24). Tätä hallinnan analytiikan käsitevarantoa hyödynnetään ja sovelletaan tämän väitöskirjan analyyseissa, jotka kohdistuvat akateemisen yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen kehyksissä muotoutuvaan subjektiin.

Lähestyn yliopistoon kulkeutunutta ja sieltä kulkeutuvaa yrittäjyysdiskurssia hallinnan analytiikan avulla päästäkseni kiinni akateemisesti koulutettua subjektia muotoilevan tiedon tuotannon ja vallankäytön tavoitteisiin, etiikkaan ja käytäntöihin. Näkökulma mahdollistaa sellaisten vallankäytön keinojen analyysin, joilla laajempien pyrkimysten ohjaamina hienovaraisesti vaikutetaan ihmisten ajattelutapoihin ja käyttäytymiseen puuttamalla heidän henkisiin ja ruumiillisiin ominaisuuksiinsa (Alhanen 2007, 139). Katsantotavassa subjekti hahmottuu yhtä aikaa paitsi hallinnallisten toimenpiteiden kohteena myös aktiivisena, itseään työstävänä hallinnan osapuolena.

Hallinnan analyttisesti orientoituneissa tutkimuksissa kyse on sen analysoimisesta, miten oma toimintamme tiedostamattamme toteuttaa siihen muualta istutettuja päämääriä (Miller & Rose 2010). Nämä päämäärät kumpuavat tavallisesti vaikutusvaltaisten tahojen tunnistamista ongelmista, jotka luovat tarpeen puuttua yksilöiden ja yhteisöjen toimintaan (Rose 1999, 20–21). Analyyseissa huomio kiinnittyy käytäntöihin, jotka pyrkivät vaikuttamaan yksilöiden ja ryhmien valintoihin, haluihin, tarpeisiin ja elämäntyyliin (Dean 1999, 12). Näiden käytäntöjen muotoutuminen, ylläpitäminen ja muuttaminen ovat hallinnan analytiikan ytimessä (Dean 1999, 21). Dean (2010, 18) määrittelee hallinnan tarkoittavan

laskelmoitua ja rationaalista toimintaa, jota monenlaiset auktoriteetit ja toimijat harjoittavat. Se käyttää hyväkseen erilaisia tekniikoita ja tietomuotoja, joilla pyritään muovaamaan käyttäytymistämme työstämällä halujamme, pyrkimyksiämme, etujamme ja uskomuksiamme. Tällä muovaamisella on selkeät päämäärät, ja sen seuraukset ovat varsin ennakoimattomia.

Hallinnalla on kaksi keskeistä aspektia, jotka edellyttävät toisiaan: rationaliteetit, jotka jäsentävät ajattelua ja antavat toiminnalle järjen, sekä teknologiat, joiden avulla rationaliteettien määrittämä ajattelu välittyy käyttäytymiseen. Hallinnan rationaliteetit ovat ajattelutyylejä, jotka jäsentävät moraalialia ja tietoa ja muuttavat todellisuuden laskelmoitavaksi. (Miller & Rose 2010, 28–30.) Nämä järkeilyn tavat vaikuttavat käyttäytymiseemme ja tapaamme ajatella, kokea ja tehdä asioita (Dean 1999, 17–18). Miller ja Rose (2010, 28) tarkoittavat rationaliteetilla ajattelutyylä, joka mahdollistaa todellisuuden laskelmoinnin ja säätelyn ja tuottaa subjektille kehukset minuutensa rakentamiseen. Rationaliteetit, joista Dean (1999, 11) puhuu ”historiallisesti rakentuneina diskursseina” muuttavat todellisuuden ohjailtavaan muotoon.

Yrittäjyysdiskurssi voidaan siten ajatella hallinnan rationaliteettina, joka saa käytännöllisen muotonsa hallinnan teknologioina ja tekniikoina, kuten yrittäjyyskasvatuksen pedagogisina menetelminä, ja joka kehystää vaikutuspiirissään olevan yksilön toimintaa ja ymmärrystä itsestään.

Rose (1999) hahmottaa rationaliteeteilla moraalisen, episteemisen ja idiomaattisen muodon. Moraalinen muoto viittaa hallintaa ohjaaviin, vallankäyttöön kietoutuviin moraalisiin ihanteisiin ja periaatteisiin. Episteeminen muoto tarkoittaa hallintaa säätelevää tietoperustaa, joka määrittää ymmärrystä hallinnan kohteista ja hallintaa vaativista ongelmista. Rationaliteettien idiomaattinen muoto ilmenee omaleimaisessa kielenkäytössä, esimerkiksi retorisisissa keinoissa ja sanastoissa. (Rose 1999, 26–27.) Kasvatuksessa yrittäjyyden rationaliteetin moraalisen muodon voi nähdä palautuvan yksilön itsenäisyyden, innokkuuden, aktiivisuuden, joustavuuden, luovuuden ja vastuullisuuden ihanteisiin. Episteeminen perusta on löydettävissä (liike)talous-tieteellisestä ymmärryksestä, ja idiomaattinen muoto tavassa, jolla businessanastoa linkitetään kasvatukseen.

Hallinnan teknologioilla tarkoitetaan puolestaan käytäntöjä, joilla asioihin puututaan (Miller & Rose 2010, 29–30). Foucault analysoi tutkimuksissaan toivotun subjektin saavuttamiseksi kehitettyjä, ihmisruumista mittaavia, arvioivia ja muokkaavia käytäntöjä. Hän oli kiinnostunut esimerkiksi fyysisten toimintaympäristöjen muokkaamisesta subjektin hallitsemiseksi. (Alhanen 2007, 104; Foucault 2005b.) Hallinnan teknologiat voidaankin ymmärtää ”käyttäytymisen ohjausvälineinä” (Miller & Rose 28–30), jotka perustuvat rationaliteetin muodoille ja toimeenpanevat niitä (Dean 1999, 31). Ne koostuvat joukosta käyttäytymistä sääteleviä tekniikoita, joiden avulla yksilöt saadaan tunnistamaan ja työstämään itseään moraalisubjekteina (Foucault 2014a, 2014b, 2014c). Rationaliteetit ruumiillistuvat hallintatekniikoiden, hienojakoisemmin ilmaistuna sekä yksilöön ulkopuolelta kohdistuvien valtatekniikoiden, että sisäistettyjen itsetekniikoiden, avulla. Ne ohjaavat subjektin suhdetta itseensä ja ympäristöönsä (Kaisto & Pyykkönen 2010, 17–18). Subjektia muovaavat teknologiat paljastuvat tutkimalla niitä ”tarkoituseriä, metodeja, päämääriä, tekniikoita ja käytössä olevia kriteereitä, joita yksilöt käyttävät, kun he arvioivat itseään hillitäkseen, hallitakseen, säästääkseen tai kehittääkseen itseään” (Miller & Rose 2010, 16).

Jani Kaisto ja Miikka Pyykkönen (2010, 15–16) kuvailevat hallintatekniikoita toimintatapoina, ”joilla yksilöt, organisaatiot ja instituutiot pyrkivät vaikuttamaan toisiin yksilöihin ja tahoihin”. Yksilöt ja tahot siis osallistuvat hallintaan paitsi säätelemällä omaa toimintaansa myös kontrolloimalla toisiaan (Alhanen 2007, 118). Erilaiset, etenkin uusliberalistiselle hallinnalle tyypilliset, arvioinnin ja itsearviointin työkalut ja mittarit ovat esimerkkejä hallinnan teknologioista, jotka tuovat yhteen abstraktin ja konkreettisen. Tässäkin tutkimuksessa analysoidut dokumentit si-

sältävät arvioivia elementtejä (esim. EC & OECD 2012; OKM 2015). Arviointimittaristot ovat tehokkaita hallinnan teknologioita, sillä niiden avulla voidaan hallita suuriakin toimijajoukkoja kohti yhteisiä päämääriä puuttumatta hallittavien toimintaan suoraan (Harni 2015a). Etäältä halliten ne edistävät laajempia intressejä vetoamalla toimijoista itsestään lähtevään muutokseen ja henkilökohtaiseksi koettuun muutostarpeeseen. Harni (2015a) on tutkinut peruskoulun opettajille suunnattua yrittäjyyskasvatuksen mittaristoa poliittisena toimijana ja hallinnallisena artefaktina, joka paitsi määrittelee, myös pyrkii puuttumaan ongelmallisina artikuloituihin toimintatapoihin ja opettajien itseymmärrykseen. Harni huomauttaa mittaamisen ja arvioinnin olevan osa uusliberalistista koulutuspolitiikkaa ja havainnollistaa mittariston analyysillä, kuinka ulkoisesti neutraaleilta vaikuttavat käytännöt voivat olla voimakkaan poliittisesti latautuneita. Tämä oivallus ”piilevästä poliittisuudesta” on myös väitöstutkimukseni kannalta keskeinen huomio.

Tutkimuksessani käsitän yrittäjyyskasvatuksen hallinnan teknologiaksi, jonka avulla yrittäjyyden rationaliteetti taipuu subjektiin kajoaviksi käytännöiksi. Yrittäjyyskasvatus hallinnan teknologiana tähtää yrittäjämäisesti ajattelevan ja käyttäytyvän yrittäjämien kasvattamiseen. Sen tekniikoiksi voidaan ajatella erilaisia institutionaalisia ja pedagogisia järjestelyitä aktivoivine materiaaleineen, sanastoineen, harjoituksineen ja oppimisympäristöineen. Yrittäjyyskasvatus hallinnan teknologiana perustuu laskelmoituihin ja kollektiivisesti jaettuihin ajattelutapoihin ja pedagogisiin käytäntöihin, jotka pyrkivät vaikuttamaan yrittäjyyskasvatuksen kohteena olevien subjektien kiinnostuksenkohteisiin, uskomuksiin ja pyrkimyksiin (Komulainen ym. 2010). Muovaamalla arvoja, kykyjä, ominaisuuksia, asenteita ja itseä koskevia käsityksiä positiivisessa, yksilön aktiivisuuteen luottavassa yrittäjyyden hengessä yrittäjyyskasvatus perustelee olemassaoloaan opiskelijoiden vapauttamisen ja voimaannuttamisen päämäärillä (Dahlstedt & Hertzberg 2013, 34). Yrittäjyyskasvatus muotoilee myös opettajista yrittäjämäisiä subjekteja (Holmgren 2018).

Tutkimukseni hallinnan analyttisen lähestymistavan keskiössä on hallinnallisuuden (*governmentality*) käsite, jonka perustana ovat kollektiivisesti jaetut, itsestään selvinä näyttäytyvät käytännöt. Hallinnallisuuden kehyksessä yksilön ajattelun nähdään muotoutuvan suhteessa kollektiiviseen tietoon, jaettuihin uskomuksiin ja yhteisesti ylläpidettyihin mielipiteisiin. Vastaavasti yksilöllisen minuuden tai identiteetin muotoutumista tarkastellaan hallinnallisuuden analyyseissa suhteessa kollektiiviseen identiteettiin, jollaista hallinnan käytännöt tavoittelevat. (Dean 1999, 32–33.) Tästä logiikasta juontuvat väitöskirjassa analysoitavat kysymykset yrittäjyysdiskurssin muotoilemasta ihannesubjektista, subjektin normalisoinnista ja subjektiviteetin neuvottelusta. Miellän yrittäjyyskasvatuksen kielenkäyttöön vakiintuneen ”yrittäjämäisen ajattelutavan” (*entrepreneurial mindset*) eräänlaisena ”hallinnan mentaliteettina”, jonka opiskelijoiden toivotaan sisäistävän. Analyyseissa huomio

kiinnittyy hallintaa harjoittaviin valtakäytäntöihin, itsesäätelyn tekniikoihin ja subjektiviteettiin, joita yrittäjyys rationaliteettina ja yrittäjyyskasvatus sen teknologiana tuottavat. Yrittäjyysyliopisto tarkastelun kontekstina näyttäytyy joukkona subjektin toimintaa rajaavia ja mahdollistavia institutionaalisia järjestelyitä.

Hallinnallisuus tutkimuskohteen katsomisen kulmana paljastaa yrittäjyysdiskurssia tuottavia ja uusintavia ajattelumalleja ja käytäntöjä, jotka normittavat ja normalisoivat yrittäjämäistä subjektiviteettia. Hallinnallisuuden näkökulmasta yrittäjyyskasvatukseen osallistuvat opiskelijat näyttäytyvät persoonallisuuksina ja identiteetteinä, jotka ovat samanaikaisesti sekä hallinnan kohteita että sen aktiivisia osapuolia (ks. Dahlstedt & Hertzberg 2013; Dean, 1999; Foucault 1982, 2010a; Miller & Rose 2010). Lisäksi, vaikka tutkimukseni hallinnallisuuden tarkastelujen keskiössä on kasvatettava subjekti mikrotasolla, hallinnallisuus jäsentää tutkimuskohdetta myös meso- ja makrotasoilla suunnatessaan huomion yrittäjyyttä kehystävään tietoon, valtaan ja etiikkaan niin korkeakoulutuksen paikallisella, kansallisella kuin ylikansallisella tasolla.

Koska hallinnan analytiikan avulla on mahdollista tarkastella kriittisesti ihmisten toiminnan ja heidän itsensä ymmärtämisen tapojen ohjaamista, lähestymistavasta puhutaan toisinaan myös kritisisminä. Kritismin tehtävä ei ole niinkään vapauttaa hallittavia tai tarjota muutokselle suuntaa, vaan tehdä itsestään selvä ja näkymätön näkyväksi, osoittaa välttämättömyyden harha ja raivata näin tilaa kyseenalaistamiselle, vaihtoehtoisille ajattelutavoille ja toisin toimimiselle. (Dean 1999; Foucault 1982; Kaisto & Pyykkönen 2010, 13–14.) Tätä voidaan kuvata ”toisenlaisen olemisen estetiikan tunnusteluna” (Kaisto & Pyykkönen 2010, 19). Katsantotapaa kuvaa Foucault’n näkemys siitä, kuinka antiikin Kreikassa tunnustettu ajatus elämästä taideteoksena voisi olla nykyaikanakin hyödyllinen (Alhanen 2007, 183, 186). Foucault’n ajattelusta ammentavien analyysien tarkoituksena ei ole moralisoida tai tarjota valmiita vastauksia, vaan yllittää kyseenalaistamaan totuttuja ajattelutapoja.

3.2 Tiedon, vallan ja etiikan äärellä

Tutkimukseni metodologiset oletukset ja valinnat nojaavat Foucault’lta juontuviin käsityksiin tiedosta, vallasta ja subjektista. Foucault on liitetty, useiden muiden suuntausten rinnalla, jälkistrukturalismiin, ja hänen ajattelunsa on saanut vaikutteita esimerkiksi Friedrich Nietzschen ja Martin Heideggerin filosofiasta (Pyykkönen 2015). Foucault’a kiinnostivat totuuden muodostuminen ja sen vaikutukset ihmisen itseymmärrykseen (Alhanen 2007, 32–33). Hallinnan tutkimuksessa huomio kohdistuu valtaan, normiin ja totuuksia tuottavaan kielenkäyttöön, jotka muotoilevat subjektiviteetteja ja ohjaavat subjektien suhdetta itseän. Hallinnallisuuden tutkijoiden kiinnostus totuuden tuottamiseen ja sen seurauksiin perustuu pyrkimykseen ymmär-

tää subjektien moninaisia ja vaihtelevia muotoutumisen tapoja ja käytännöissä kehkeytyviä ja niissä määräytyviä itetekniikoita ja -suhteita (Kaisto & Pyykkönen 2010; Miller & Rose 2010).

Foucault’laiset käsitykset tiedosta ja vallasta ohjaavat siis ymmärrystäni tutkimuskohteesta. Yrittäjyyttä yliopistokoulutusta uudistavana diskurssina lähestytään väitöskirjan tarkasteluissa analysoimalla tiedon, vallan ja etiikan yhteenkietoutumista. Tutkimuksen ytimessä on yliopistojen yrittäjyyskasvatuksen tiedontuotannossa ja valtasuhteissa muotoutuva, itseään työstävä subjekti. Diskurssilla tarkoitetaan tässä yhteydessä totuutta tuottavaa ja valtaan kietoutuvaa kielenkäyttöä, jolla on seurauksia ajattelu- ja toimintatapoihin. Diskurssi luo todellisuutta ja muovaa kohteitaan. (Foucault 1980, 2005a, 2014a.)

Foucault’n tutkimustyö tavataan jakaa kolmeen toisiaan täydentävään suuntaukseen: tiedon arkeologiaan (1960-luku), genealologiaan (1970-luku) ja etiikkaan (1980-luku). Niiden avulla Foucault analysoi, miten tieto ja valta ohjaavat ajattelua ja miten ihminen itse muokkaa omaa ajatteluaan. (Alhanen 2007, 34, 160; Foucault 1980.) Arkeologiassaan Foucault tutki tietoa diskursiivisena muodostelmana. Hän oli kiinnostunut erityisesti tieteellisistä diskursseista ja niiden soveltamisesta instituutioissa. Genealogisissa tutkimuksissaan Foucault pyrki paljastamaan asioiden historiallisuuden ja satunnaisuuden. Hän osoitti, että välttämättöminä ja itsestään selvinä pidetyt asiat ovat välttämättömiä vain näennäisesti ja siten ne on mahdollista ajatella toisin kuin on totuttu. Foucault’n etiikka keskittyi subjektin itesuhteen muodostumisen analysointiin. Etiikan tutkimusten ytimessä on ihminen oman ajattelunsa kohteena eli se, miten subjekti asettuu objektiksi itselleen. (Alhanen 2007, 21–32; Kauranen & Rantanen 2005, 220.) Tässä tutkimuksessa ammennan etenkin Foucault’n etiikan lähtökohdista, jotka tarjoavat yrittäjyyskasvatuksen ihanteiden ja normien tarkastelulle mielekkään perustan.

Foucault’laisen käsityksen mukaan tieto ja valta edellyttävät toisiaan; tieto tuottaa valtaa ja valta tuottaa tietoa. Tieto on Foucault’n mukaan aina yhteydessä valtasuhteisiin. (Alhanen 2007, 133, 136–138.) Valta puolestaan, ymmärrettynä hallintana, on läsnä kaikissa ihmisten välisissä suhteissa. Se tuottaa ja hyödyntää diskursseja hallinnan kohteista. Valtasuhteet määrittävät, kuka diskurssissa hallitsee. Koska valta vaikuttaa subjektien suhteina ja asemina, se ei ole palauttavissa mihinkään yksittäiseen toimijaan. Valtasuhteet muodostuvat, kun yhteiskunnalliset, taloudelliset ja kulttuuriset erot tuottavat toimijoiden välille eriarvoisia asemia. Ne myös tuottavat ja ylläpitävät näitä eroja. Lisäksi valtasuhteet muotoilevat osapuoliaan, sillä yksilön persoonallisuus, minuus ja identiteetti muotoutuvat niissä valtasuhteissa ja käytännöissä, joissa hän toimii. (Foucault 1980, 1982; Kaisto & Pyykkönen 2010, 10–11.)

Hallinnan valtatekniikoiden perimmäisenä tavoitteena on huolehtia yhteisön moraalista sekä edistää väestön kyvykkyyttä ja tuottavuutta (Foucault 2008). Tällainen

väestön elämän hallinta, biopolitiikka, pyrkii muovaamaan ihmisten ja populaatioiden ruumiillisia, sielullisia, ajatuksellisia ja yhteisöllisiä ominaisuuksia (Helén 2010, 28, 2016). Biopoliittinen valta ei tähtää feodalistisille yhteiskunnille ominaisen suvereenivallan tavoin repressiiviseen alistamiseen tai voimien riistämiseen vaan päinvastoin niiden vahvistamiseen ja ohjaamiseen. Biopolitiikka voimistui 1700-luvulta alkaen, kun ihmisten työnteon, terveyden ja sukupuolikäyttäytymisen kaltaisia asioita alettiin väestön kasvaessa ja kapitalistisen tuotantokoneiston kehittyessä valvoa ja kontrolloida tarkemmin ja tehokkaammin. Biopolitiikka pyrkii väestön elämänprosessien hallintaan muodostamalla lakien sijaan normeja ja ohjaamalla ihmisiä toimimaan niiden mukaan (Alhanen 2007, 141–143; Helén 2016). Kansalaisten kasvatamisen taloudellista toimeliaisuutta korostavaan yrittäjyyteen voi tulkita pohjimmiltaan ilmentävän biopoliittista väestön ohjaamista.

Biopolitiikan myötä kehittyi normalisoiva hallinta. Kuuliaisuuden ja puhtauden ihanteiden nimissä vuosisatojen ajan harjoitetut tunnustustekniikat levisivät luostareista ja kirkoista maalliseen hallintoon. Omien sielunliikkeiden jatkuva tarkkailu ja epäily refleksiivisyyden muotoina levittäytyivät eri elämänalueille. Tunnustusten kuulemiseksi, tulkitsemiseksi ja vaadittavien normalisoivien toimenpiteiden toteuttamiseksi tarvittiin asiantuntijoita, joiden tiedolle totuus itsestä alistui. Biopolitiikan myötä myös yksilöä normalisoivat kurinpidolliset käytännöt ja kurivaltaa käyttävät modernit instituutiot, kuten vankilat, koulut ja armeijat yleistyivät. Kurikäytännöin voitiin objektivoda ihmisruumis ja ohjata sitä kohti toivottuja päämääriä. (Alhanen 2007, 142–143, 147, 180–181.)

Normalisointi viittaa normaaliksi tekemiseen. Sitä ilmentävät erilaiset tarkkailun, testauksen ja harjaannuttamisen tekniikat. (Helén 2016, 102–104.) Foucault oli kiinnostunut siitä, miten ihmisestä pyritään muokkaamaan tietynlaista subjektia mittaamalla, arvioimalla, koulimalla ja vahvistamalla (Alhanen 2007, 104). Normalisoiva hallinta ohjaa yksilöitä vertailemaan itseään muihin ja pohtimaan omaa paikkaansa normaalin ja epänormaalin arvohierarkisessa jatkumossa (Alhanen 2007, 144) sekä muuttamaan itseään toivottuun suuntaan (Helén 2016, 104). Foucault vastustaa normalisoivaa hallintaa, koska se pakottaa ihmisten elämän ennalta määrättyyn muottiin (Alhanen 2007, 149).

Hallinnallisuus on epäsuoraa ja sisäistettyä vallankäyttöä, käyttäytymisen ohjaamista (*conduct of conduct*), joka suuntaa subjektien käyttäytymistä historiallisessa kontekstissa tärkeiksi tunnistettujen tavoitteiden mukaan (Foucault 1982; Dean 1999; Miller & Rose 2010). Näin ymmärrettynä valta on erilaisten voimien, esimerkiksi ajattelukyvyyn tai toiminnan, ohjailua, muokkaamista ja vahvistamista (Alhanen 2007, 119). Se ilmenee yksilöiden ja ryhmien itseensä ja toisiinsa suuntaamana kontrollina (Walters 2012). Hallinnallisuus edellyttää sekä ulkoisten auktoriteettien käyttämiä valtatekniikoita että subjektin sisäistämiä itsetekniikoita (Kaisto & Pyykkönen 2010, 11). Käytännöt ohjaavat subjekteja valintoihin, jotka ovat näennäisesti vapaita,

henkilökohtaisesti merkityksellisiä ja sosiaalisesti arvostettuja, mutta jotka samalla edistävät laajempia yhteiskunnallisia ja poliittisia päämääriä (Miller & Rose 2010).

Toimiakseen tehokkaasti hallinnan on murtauduttava yksilöön, saatava yksilö tarkkailemaan itseään ja ymmärtämään itsensä rationaliteetin sanelemin ehdoin esimerkiksi vastuullisena kansalaisena, työntekijänä tai opiskelijana (Kaisto & Pyykkönen 2010, 11). Näin mahdollistuu minuuksien muotoilu (Dean 1999, 23).

Yrittäjyyskasvatus ymmärrettynä yrittäjämäistä subjektiviteettia tuottavana hallinnan teknologiana pyrkii yksilöä muuttamalla muuttamaan maailmaa, ennen kaikkea talouden ehdoilla. Se tähtää opiskelijoiden toimintatapojen ja näkemysten muovaamiseen korostamalla muun muassa itseohjautuvuutta, tekemällä oppimista, epävarmuuden sietämistä ja riskinottoa (Farny ym. 2016; Rae ym. 2012). Hallinnan analytiikassa ”subjektilla”, ”subjektuudella” ja ”subjektiviteetilla” viitataan toimijoihin, minuuksiin, persooniin ja identiteetteihin, joita muovataan ja jotka muotoutuvat valtasuhteissa vaikuttavin hallintateknikoita. Foucault’laisen kehyksen vuoksi on osuvampaa puhua subjektiviteetista identiteetin sijaan. Kiinnostus ei kohdistu yksilöllisiin itseä koskeviin käsityksiin sinänsä, vaan siihen miten subjektia ohjailaan ja positioidaan suhteessa tietoon ja valtaan. ”Subjektivoinnilla” (*subjection*) viitataan tässä työssä yksilöön ulkoa kohdistuvaan, valtateknikoiden toteuttamaan muovaamiseen, kun taas yksilön itsehallintaan ja itsetekniikoihin perustuvasta muotoutumisesta, ”minätyöstä”, puhun ”subjektivaationa” (*subjectivation*). Subjektien muovaaminen mahdollistuu, kun hallinnan kohteet saadaan työstämään itseään hallinnan odotusten mukaan. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 17–18; Leask 2012; Pyykkönen 2015.) Tämä edellyttää, että hallinnan käytännöt objektivoivat ihmisen subjektiksi, jolloin ihminen tulee oman ajattelunsa kohteeksi. Ihmiset omaksuvat ajatteluaan ohjaavat käytännöt usein tiedostamattaan. (Alhanen 2007, 16, 31.)

Yksilöt ovat siis sekä hallinnan kohteita että itsetietoisia, itseään kontrolloivia ja omia halujaan sääteleviä toimijoita (Dean 1999; Foucault 1982; Miller & Rose 2010; Rose 1999; Walters 2012). Itsetekniikoin yksilön on mahdollista suorittaa ”ruumiisiinsa ja sieluihinsa, ajatuksiinsa, käytökseensä, olemisensa muotoon kohdistuvia toimia” muuttaakseen itseään kohti ideaalitilaa (Alhanen 2007, 156). Koska hallinnallisuus perustuu hallintaan vapauden kautta, se edellyttää vapaita subjekteja, jotka kykenevät säätelemään käyttäytymistään kohti hallinnan määrittelemää oikeaa ja hyvää olemisen tapaa (Dean 1999, 13; Rose 1999, 65). Tietoisuus itsestä liittyy vapaan subjektin etiikkaan, sillä vapaus on edellytys eettiselle toiminnalle (Foucault 1982; Pyykkönen 2015; Rose 1999). Yksilön vapaus valita on hallinnan käytännöissä ennästä sikäli, että se on ennalta annetuin vaihtoehdoin rajoitettua.

Foucault’laisittain ajateltuna valta ei ole ainoastaan tukahduttavaa, eivätkä valtasuhteet merkitse absoluuttista valtaa. Valta ei ole mahdollista, jos sen kohde kiellettyy täysin osoitetuista vaatimuksista. Vallan kohteena oleva subjekti on itseensä kohdistamiensa käytäntöjen eli itsetekniikoiden myötä myös aktiivinen vallankäytön

osapuoli. Subjekteilla on aktiivisina ja vapaina hallinnan osapuolina mahdollisuuksia myös vastarintaan ja normien haastamiseen, sillä siellä missä on valtaa, on aina myös vastarintaa. Tämä vastarinta on vallan funktio, mutta juuri siinä piilee myös mahdollisuus normalisoinnin kyseenalaistamiseen ja haastamiseen. (Foucault 1982; Pyykkönen 2015; Rose 1999.) Subjektit ovat vapaita tulemaan tietoisiksi heihin kohdistuvasta ja heidän kauttaan toimivasta vallasta sekä kyseenalaistamaan ja vastustamaan sitä, eli ainakin jossain määrin toimimaan toisin kuin heidän odotetaan toimivan (Dean 1999, 15; Foucault 1982). He voivat neuvotella hallinnan ehdottamista vaatimuksista, sillä ne eivät ole luonteeltaan pakottavia (Kaisto & Pyykkönen 2010, 18). Hallinnan käytännöt ovat kuitenkin niin itsestään selviä, etteivät ihmiset välttämättä näe mahdollisuutta ajatella tai toimia muulla tavoin (Alhanen 2007, 159).

Yksilön käyttäytymisen hallinnassa kysymykset moraalista ovat keskeisiä, sillä hallinta määrittää hyveellistä olemisen tapaa, jonka yksilön toivotaan sisäistävän (Dean 1999, 10–12). Näin myös kasvatuksesta on aina löydettävissä jokin eettinen perusta, jonka pohjalta se katsoo ja muovaa ihmistä. Hallinnallisuudessa yksilöitä muokataan ja he itse muokkaavat itseään moraaliksiksi subjekteiksi. Tätä itsensä muokkaamista tietynlaiseksi subjektiksi Foucault tarkoitti analysoidessaan etiikkaa (Foucault 2014b). Moraali viittaa Foucault'n ajattelussa arvoihin ja toimintasääntöihin, joita ihmisille välitetään esimerkiksi kasvatustituutioiden välityksellä. (Alhanen 2007, 154–158.) Yrittäjyysdiskurssin määrittämät hyveet, kuten luovuus, itsetuottamus, riskinotto, yksilön vastuu ja aktiivinen kansalaisuus ohjaavat yrittäjämäiseksi subjektiksi kasvamista (Dahlstedt & Hertzberg 2012, 2013; Harni & Pyykkönen 2018; Siivonen & Brunila 2014). Yrittäjyyskasvatus pyrkii edistämään näitä kunnan kansalaisen, yliopistosta puhuttaessa akateemisesti sivistyneen ihmisen, hyveitä (Berglund 2013; Farny ym 2016).

Ihmistieteet, kasvatus ja koulutus muotoilevat ihmisyiden malleja – sitä millainen ihminen on tai millainen hänen tulisi olla (Alhanen 2007, 143; Kinnari 2020). Yrittäjyysdiskurssin ihmiskäsityksen voi nähdä ammentavan ainakin tietokykykapitalismin ihanteista sekä kasvatusasiantuntijoiksi asemoituvien liiketaloustieteilijöiden opeista. Yrittäjyys on myös oma akateeminen tutkimusalansa ja oppiaineensa, joka tuottaa ja välittää tietoa ja tulkintoja kohteistaan. Yrittäjyyskasvatuksessa myös opettajat, kasvattajat ja kasvatuksen tutkijat osallistuvat ihmistä koskevan ymmärryksen rakentumiseen.

Kasvatusdiskurssina ja rationaliteettina yrittäjyys objektivoi ja normittaa subjektia. Hallinta luo yksilölle puitteita ja rajoja säätelemällä ajattelua ja toimintaa, esimerkiksi sitä miten yrittäjyysdiskurssin kehityksessä on järkevää ja mielekästä puhua, käyttäytyä ja ymmärtää elämää. Hallintaa analysoimalla voidaan tehdä näkyväksi subjektiiin liittyviä normatiivisia oletuksia ja odotuksia toivotusta käyttäytymisestä. (Dean 1999, 32; Kaisto & Pyykkönen 2010, 18–19.)

Yliopistokoulutusta kehystävä ja sen käytäntöjä ohjaava yrittäjyysdiskurssi ymmärretään tässä tutkimuksessa todellisuutta tuottavaksi, valtasuhteita ja yksilöiden elämää sääteleväksi, suhteessa aikaan ja tilaan muotoutuvaksi rationaliteetiksi. Se asettaa rajoja, mutta myös avaa mahdollisuuksia yksilöiden ajattelulle ja toiminnalle (ks. Leask 2012), ja sitä neuvotellaan ja konstruoidaan jatkuvasti uudelleen.

3.3 Yrittäjyyden eetos ja alistava itsen ylistys kasvatuksessa

Yrittäjyysdiskurssi piirtyy tässä tutkimuksessa kansalaisia kontrolloivana rationaliteettina, jota analysoidaan suhteessa uusliberaaliin yhteiskunta-, talous- ja koulutuspoliittiseen järjelyyn.¹⁵ Hallinnan analytiikassa uusliberalismia ei lähestytä yhdenmukaisena poliittisena ideologiana, oppina tai teoriana, vaan päämääriin suuntautuneena ja itseään säätelevänä hallinnallisuuden muunnelmana eli asioiden ajattelemisen ja tekemisen tapana (Helén 2010, 36). Foucaultlaisittain ajateltuna uusliberalistinen hallinta ilmentää vallankäyttöä, joka nojaa moraalissubjektien vastuullistamiseen ja osallistuu yrittäjyyskulttuurin ja yrittäjämäärän tuottamiseen (Peters 2001). Koulutusjärjestelmällä on keskeinen rooli uusliberalistisen hallinnan vallankäytössä ja tiedon tuotannossa, sillä koulutuksen käytännöt luovat ja ylläpitävät kulttuurisia arvoja ja muotoilevat subjektiviteetteja. Uusliberalistinen hallinta koulutuksessa korostaa talouden periaatteita ja ideaaleja. (Davies & Bansel 2007; Korhonen 2012, 25.) Siinä korostuvat yksilön vapaus ja vastuu riippuvuuden ja holhoamisen sijaan (Peters 2001). Tässä tutkimuksessa tarkoitan uusliberalismilla yhteiskunnan järjestyntymistä ja kansalaisten käyttäytymistä ohjaavaa poliittista rationaliteettia, josta myös yliopistokoulutusta uudistava yrittäjyysajattelu ainakin jossain määrin ammentaa. Hahmotan uusliberalismin yhtenä mahdollisena tapana selittää ja tehdä ymmärrettäväksi yrittäjyysajattelun nousua ja yrittäjämäärien muotoilua yliopistoissa.

Yrittäjyydestä näyttää sosiologi Miikka Pyykkösen sanoin tulleen ”kokonaisvaltainen yhteiskunnassa olemisen, ajattelemisen ja toimimisen tapa”, mikä ilmenee esimerkiksi talouslogiikan soveltamisena kasvatukseen (Pyykkönen 2014, 13). Pyykkönen kuvaa yrittäjyyden kaikkialla läpitunkevaa yksilöllistä ja sosiaalista eetosta kirjassaan *Ylistetty yrittäjyys* (2014), jossa hän havainnollistaa, kuinka uudenlaista yrittäjähenkistä taloudellista toimijuutta alettiin Suomessa 1990-luvun laman

¹⁵ Foucault kehitti hallinnallisuuden käsitteen analysoidessaan erityisesti uusliberaalien ajatusten nousua länsimaissa (Kantola 2010, 98). Uusliberalismin on myös sanottu tulleen hallinnan analytiikan tärkeimmäksi teemaksi (Helén 2010, 36). Vaikka yrittäjyys ei ole yksiselitteisesti uusliberalistinen käsite, se on tänä päivänä valjastettu palvelemaan ennen muuta uusliberalismia (Holborow 2015, 71–95).

jälkeen vaatia niin yksilöiltä, yhteisöiltä kuin organisaatioilta.¹⁶ Pyykkönen näkee vahvaan yksilöön luottavan yrittäjyyden eetoksen versonneen protestantismista, valituksesta, liberalismista ja sosiaalidarwinismista. Lisäksi teollistuminen ja palkkatyön kehittyminen ovat olleet oivallisia kasvualustoja velvollisuudentuntoa ja työtehläisyyttä korostavalle yrittäjyysajattelulle. (Pyykkönen 2014.)

Yrittäjyyden eetos moraalina pyrkii ohjailemaan ihmistä. Sen mukaiset ajattelutavat ja käytännöt edellyttävät kaikilta kansalaisilta kehitysmuonteista ja toimeliasta ”itsen yrittäjyyttä”. Yrittäjyyden eetos on levittäytynyt kaikille yhteiskunnan ja elämän osa-alueille, sellaisillekin, joilla se on aiemmin ollut vierasta, kuten tieteeseen ja taiteeseen. Kasvatus on tunnustettu keinoksi koulua yrittäjähenkisiä kansalaisia. (Pyykkönen 2014; Harni 2019.)

Yrittäjämäisten asenteiden ja motiivien kehittäminen kasvatuksessa on liitetty uusliberalismin moraalijärjestykseen (Dahlstedt & Hertzberg 2012; Holmgren & From 2005; Peters 2001). Koulutuksessa uusliberalismi on tuonut taloudelliset päämäärät osaksi kasvatuksellisia tavoitteita, jolloin kasvatukselliseksi päämääräksi piirtyy talouskasvuun ja työllisyyteen panoksensa antava ihminen (Davies & Bansel 2007; Kinnari 2020, 217–223). Yrittäjyyskasvatuksessa korostuu uusliberalistiselle hallinnalle ominainen yksilön vastuun eetos. Se pyrkii tuottamaan markkinoihin ja talouskasvuun kontribuoivia, kyvykkäitä ja itsestään huolehtivia kansalaisia (Bengtsson 2014; Brunila 2011, 2012; Dahlstedt & Hertzberg 2013; Davies & Bansel 2007; Holmgren & From 2005; Komulainen ym. 2013; Korhonen 2012; Peters 2001). Tutkimuskohteeni ymmärtämisen ytimessä on havainto, jonka mukaan taloudesta on muodostunut keskeinen hallintaa globaalisti määrittelevä tekijä (Kaisto & Pyykkönen 2010, 23). Kun yliopistoissa toteutettavan yrittäjyyskasvatuksen asettaa osaksi laajempaa ajankuvaa, 2000-luvun kilpailukykyisen tietotalouden rakentamista, se piirtyy esiin ilmiönä, joka ammentaa uusliberalismin totuuspelistä ja moraalijärjestyksestä ja palvelee markkinoiden tarpeita.

Uusliberalistinen hallinta paitsi nojaa yksilön oikeuksiin ja vapauteen, myös tuottaa subjektia, jolla on moraalinen velvollisuus kehittää itseään (Helén 2016, 177; Komulainen 2006, 218). Itseohjautuvan subjektin vastakohta on avusta ja ohjauksesta riippuvainen subjekti, joka ei kykene käyttämään inhimillistä pääomaansa toivotulla tavalla. Tällaisen subjektin saaminen kuriin vaatii koviakin keinoja, kuten pakkoa tai ulossulkemista. Yrittäjyyspuhe pyrkii kuitenkin ohittamaan pakon ja kurinalaistamisen korostamalla yksilön rajattomia mahdollisuuksia ja vastuuta itsestä.

¹⁶ Pyykkönen kuitenkin huomauttaa yrittäjyyspuheen hyödyntävän tehokkuus-, kilpailukyky- ja kasvuretoriikan rinnalla myös vasemmisto- ja kansalaisaktivisteilta omaksuttua sanastoa, kuten luovuus, tasa-arvo, vapaus ja työllisyys. Tällainen kaiken kattavuus tekee yrittäjyyspuheesta epätarkkaa ja ”liukasta”, mutta myös vaikeaa vastustaa. (Pyykkönen 2014, 12.)

Mark Olssenin ja Michael A. Petersin mukaan uusliberalismi on korkeakoulutuksessa merkinnyt kokonaan uudenlaista hallinnallisuutta, joka perustuu subjektien taloudelliseen itsetarkkailuun ja käyttäytymisen rationaaliseen optimointiin. Korkeakoulutuksessa uusliberalistinen järkeily korostaa taloudellisia päämääriä ja kannustaa luomaan kontakteja liike-elämän kanssa sekä kehittämään yrittäjämäisiä taitoja. (Olssen & Peters 2005.)

Markkinamalli inhimillisen toiminnan organisoinnin tapana vaatii uudenlaista subjektiviteettia. Se hallitsee vapauden kautta vastuullistamalla yksilöitä (Helén 2010, 38). Kova kilpailu vapailla markkinoilla ja sen mukanaan tuomat palkinnot oletetaan uusliberalismin ohjelmassa ihmisten toiminnan motivaattoreiksi (Patomäki 2007, 43). Uusliberaali hyvinvointiregiimi edellyttää kansalaisilta yrittäjämäisiä ominaisuuksia: itsehillintää, itsenäisyyttä, riskinottokykyä ja joustavuutta. Omasta elämästään ja onnestaan vastuun kantava yrittäjä piirtyy mallikelpoisen kansalaisen esikuvaksi. Yhteiskunnan taloudellisille, sosiaalisille ja poliittisille kentille viime vuosikymmeninä ilmaantunut yrittäjyysdiskurssi ohjaakin kansalaisia itseään tarkkaileviksi, itsestään huolehtiviksi, itsensä ylittäviksi ja itsenäisesti taloudellisia ja yhteiskunnallisia ongelmia ratkoviksi subjekteiksi (Bengtsson 2014; Brunila 2012; Brunila & Siivonen 2016; Dahlstedt & Hertzberg 2012; Harni & Pyykkönen 2018; Komulainen ym. 2010; Korhonen 2012; Peters 2001).

Uusliberalistisen järkeilyn mukaan ihmiselämä rakentuu yksilön ponnistelun ja kyvykkyyden varaan, jolloin kunnan kansalainen määrittyy passiivisen ja riippuvan sijaan aktiiviseksi ja autonomiseksi markkinoilla toimivaksi oman elämänsä yrittäjäksi (Bröckling 2016; Korhonen 2012, 23; Olssen & Peters 2005; Peters 2001). Liiketoinnin logiikka korvaa holhoavan valtion, jolloin valtion rooliksi määrittyy sopivien olosuhteiden ja instituutioiden luominen itse itsestään huolehtiville ja itseään kehittäville kansalaisille (Miller & Rose 2010; Peters 2001; Rose 1999). Tällaisessa järkeilyssä yhteiskunnalliset ongelmat mielletään yksilöllisiksi ajattelutavan ongelmiksi tai kykyjen puutteeksi (Brunila 2011). Ratkaisuja ongelmiin ja vastauksia tietotalouden tarpeisiin etsitäänkin vetoamalla vapaisiin yksilöihin ja asettamalla odotuksia koulutukselle ja oppimiselle. Vastaavasti kansalaisten yrittäjämäisistä kompetensseista toivotaan ratkaisua monimutkaisiin taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. (Bengtsson 2014.) Saastamoisen (2010) mukaan individualistinen yrittäjyysajattelu ja vastuun sysääminen yksilöille kumpuavat valtioiden kyvyttömyydestä suojella kansalaisia globaalin markkinatalouden lieveilmiöiltä.

Yrittäjyyden muodostuminen ihmisistä ja inhimillistä elämää sääteleväksi asiaksi tiivistyy yrittäjämienän (*enterprising/entrepreneurial self*) käsitteeseen (Bröckling 2016; Peters 2001; Rose 1998, 154). Komulaiseen (2006) nojautuen käytän tässä tutkimuksessa yrittäjämienän käsitettä kuvaamaan yrittäjyyskasvatuksen uusliberalistista eetosta, jossa yrittäjyys nivotaan osaksi yksilön kykyjä, asenteita ja ominaisuuksia.

Yrittäjämänä, jonka voi nähdä markkinaliberalismia heijastelevana ja siitä kumpuavana ihmiskuvana tai minuuden mallina, hahmottaa elämänsä yrityksenä ja pyrkii maksimoimaan inhimillisen pääomansa työstämällä itseään ulkoa ohjautuvien, mutta sisäistettyjen ja itse asetettujen päämäärien mukaan. Yrittäjämänä subjektiiviteettina ohjaa jatkuvan kehittymisen, parhaansa tekemisen ja itsensä ylittämisen eetos, sillä vain ne sisäistämällä yksilön on mahdollista menestyä kilpailuilla markkinoilla, jollaisina taloudellisen ja yhteiskunnallisen elämän eri alueet tässä järkeilyn kehyksessä näyttäytyvät. Itsen optimointi on kilpailussa pärjäämisen edellytys, mutta mikään määrä ponnistelua ei takaa sitä. Tällaisen ajattelumallin mukaan ihminen voi kehittää itseään aina vain paremmaksi versioksi itsestään. Vastaavasti epäonnistumisistaan yksilö voi syyttää vain omaa vajavaisuuttaan. Yrittäjämänä ymmärtää, että asiat voi aina tehdä paremmin, ja että mikä tahansa on mahdollista, kunhan riittävästi yrittää ja on valmis kehittymään. (Bröckling 2016.) Yrittäjyyskasvatuksessa yrittäjämänä näyttäytyy tavoiteltavana olemisen mallina, joka saa oikeutuksensa vetoamalla kansalaisten hyvinvointiin. Yrittäjyyskasvatuksen on tulkittu tähtäävän työllistettävän ja elämässään menestyvän yrittäjämäisen luomiseen. Se nojaa etiikkaan, joka vetoaa positiiviseen ajatteluun ja jatkuvaan intohimoiseen itsen kehittämiseen ja toteuttamiseen. (Berglund 2013.)

Kansantalouden ja yritysten näkökulmasta yrittäjämäärien muotoilu on hyödyllistä, sillä hallinnan toimiessa toivotusti yksilöt paitsi kantavat vastuun itsestään myös sisäistävät yhteisen edun tavoittelun ja kokevat laajempia intressejä palvelevat pyrkimykset henkilökohtaisesti merkityksellisinä. Petersin (2001, 61) mukaan tällaisessa itsen vastuullistamisessa on kyse yhtä aikaa taloudellisesta ja moraalista prosessista, investoimisesta itseän. Kasvatuksessa ja koulutuksessa itsen vastuullistaminen näkyy voimaannuttamisen ja henkilökohtaisen kehittymisen painoituksina. Korhonen (2012, 24) näkee yrittäjämäisen yrittäjyyskasvatuksen tavoittelemana subjektiiviteetin muotona, eräänlaisena hyvän ihmisen ideaalina ja yrittäjämäisen toiminnan ja itsesuhteen mallina. Etiikalla, joka kannustaa yksilöä kehittymään aina vain paremmaksi versioksi itsestään, on kuitenkin julma kääntöpuoli, sillä siihen nojaamalla hyväksyvää asennetta itseä kohtaan on mahdoton saavuttaa (Berglund 2013; Bröckling 2016).

Yrittäjämäisen normalisoinnin ja neuvottelun analysoiminen koulutuspolitiikassa kielenkäytössä ja yliopistokoulutuksen käytännöissä on tämän tutkimuksen päätehtävä. Siihen pureudutaan kolmen tutkimuskysymyksen avulla, jotka esittelen seuraavaksi.

4 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksessa analysoidaan yrittäjyyden asettumista yliopistokoulutuksen teemaksi säätelemään koulutettavien subjektien itseymmärrystä sekä tulkintoja akateemisen koulutuksen tarkoituksesta. Tavoitteena on ymmärtää yrittäjyyttä edistävän diskursusin seurauksia yliopistokoulutuksen kontekstissa sekä jäsentää ja monipuolistaa yrittäjyydestä käytävää korkeakoulupoliittista keskustelua.

Hallinnan analyysit kaivavat vallankäyttöä esiin odottamattomista, neutraaleiksi oletetuista tilanteista (Kaisto & Pyykkönen 2010, 9). Ne politisoivat elämänalueita, jotka on totuttu mieltämään epäpoliittisina (Alhanen 2007, 122). Tutkimuksessa keskitytään analysoimaan yliopisto-opiskelijoiden yrittäjämäisen subjektiviteetin määrittelyä, normalisointia ja neuvottelua näennäisesti neutraalissa koulutuspoliittisessa kielenkäytössä ja yliopistokoulutuksen käytännöissä. Koska hallinnan analyyseissa on mielekkäämpää kysyä, miten valtaa harjoitetaan kuin kuka sitä harjoittaa ja millä motiivilla, painopiste on miten-kysymyksissä. Tutkimuksessa etsitään vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten yrittäjyyden edistämistä yliopistokoulutuksessa perustellaan ylikansallisessa koulutuspoliittisessa kielenkäytössä? (artikkeli I)
2. Miten yliopistokoulutusta ohjaava globaali yrittäjyysdiskurssi omaksutaan ja otetaan käyttöön kansallisesti ja paikallisesti, ja miten se asettuu ohjaamaan ajattelua ja toimintaa yliopistoissa? (artikkeli II)
3. Miten opiskelijat osallistuvat yliopistokoulutusta uudistavan yrittäjyysdiskurssin tuottamiseen ja neuvotteluun? (artikkelit III & IV)

Tutkimuskysymyksiin vastataan neljässä osatutkimuksessa, jotka on raportoitu tutkimusartikkeleina. Ne tarkentavat edelleen tutkimuskysymyksiä ja lähestyvät tutkittavaa ilmiötä analysoimalla yliopistokoulutetun subjektin konstruoitumista Euroopan komission yrittäjyyskasvatusdokumenteissa (artikkeli I), globaalina virtauksena liikkuvan koulutuspoliittisen yrittäjyysdiskurssin asettumista kansallisesti ja paikallisesti problematisoimaan ja ohjaamaan ajattelua ja toimintaa yliopistoissa (artikkeli II), kauppatieteiden opiskelijoiden konstruoimaa yrittäjämäistä subjektiviteettia (artikkeli III), sekä korkeakouluopiskelijoille suunnatun startup-ohjelman pedagogisia

järjestelyitä ja niissä muotoutuvia työllistettäviä, talouskasvun ja henkilökohtaisen kasvun päämäärät sisäistäneitä yrittäjäsubjekteja (artikkeli IV). Artikkelit III ja IV vastaavat samaan tutkimuskysymykseen, mutta lähestyvät sitä hieman eri kulmista, eri asetelmista ja erilaisilla painotuksilla; artikkeli III keskittyy opiskelijoiden yrittäjämäisen subjektiviteetin neuvotteluun, kun taas artikkeli IV suuntaa huomion vahvemmin myös subjektiviteettia muovaavaan yrittäjyyspedagogiikkaan.

Tutkimuksen ytimessä on sen ymmärtäminen, miten akateemista yrittäjämää hallitaan koulutuspoliittisen yrittäjyysdiskurssin kehyksessä. Tämä hallinta ei aina ole tiedostettua, saati intentionaalista, sillä se perustuu yhteiskunnallisille, taloudellisille ja kulttuurisille oletetuksille, jotka usein arkisissa yhteyksissä näyttäytyvät luonnollisina tai itsestään selvinä. Koulutuksellisten päämäärien taustalla on aina oletuksia ajattelun ja arvottamisen tavoista. Niiden analysoiminen kritisismien keinoin on perusteltua ja tarpeellista, sillä kyseenalaistamatta omaksutuilla puhetoilla saattaa olla arvaamattomia seurauksia.

5 Aineistot ja analyysit

Seuraavissa alaluvuissa esittelen tutkimusaineistot ja analyysit sekä pohdin omaa tutkijapositioniani ja tutkimuseettisiä kysymyksiä. Hallinnan analytiikan antamat ohjenuorat metodologiaan liittyen ovat varsin löyhiä. Miellänkin sen käsitteistön työkalupakkina, jota tutkijana sovellan tutkimuskohteen erityispiirteiden mukaan.

5.1 Tutkimusaineistot

Tutkimuksen aineisto koostuu kokoelmasta tekstejä, jotka edustavat positioidensa ja intressiensä suhteen toisistaan eroavia korkeakoulutusta kommentoivia tahoja sekä erilaisia genrejä. Ratkaisu perustui tutkimuksen tavoitteeseen hahmottaa yrittäjyysdiskurssin muotoutumista ja neuvottelua eri tasoilla ja useasta suunnasta. Tutkimuksen tarkastelut liikkuvat niin ylikansallisissa, kansallisissa kuin paikallisissa konteksteissa, ja niin hallinnan rationaliteettien, käytännön toimenpiteiden kuin yksilöiden itsensä työstämisen tasoilla, ja siksi myös aineisto on moninaista. Yliopistokoulutusta uudelleen määrittelevää yrittäjyysdiskurssia analysoidaan Euroopan komission ja opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenttien, yrittäjyysyliopistona profiloituneen Turun yliopiston materiaalien, Suomen Yrittäjien korkeakouluille luoman yrittäjyysvision, korkeakoulujen toteuttaman startup-kurssin opinto-opaskuvausten ja tehtävänantojen sekä yrittäjyyskoulutukseen osallistuneiden opiskelijoiden kirjoitelmien ja ryhmähaastatteluiden valossa. Tutkimusaineistot on listattu liitteessä 1.

Komission dokumenttien avulla pyrittiin pääsemään käsiksi ylikansallisen yrittäjyysdiskurssin koulutuspoliittisiin tavoitteisiin ja perusteluihin. Teoreettisesti analyysi keskittyi niiden osalta yrittäjyyteen hallinnan rationaliteettina (artikkeli I). Opetus- ja kulttuuriministeriön, Suomen Yrittäjien ja Turun yliopiston materiaaleja hyödynnettiin yrittäjyysdiskurssin kansallisten ja paikallisten tavoitteiden, perusteluiden ja toimenpide-ehdotusten analysoimisessa. Pyrkimyksenä oli näiden aineistojen avulla analysoida yrittäjyyden rationaliteetin omaksumista, oikeuttamista ja soveltamista (artikkeli II). Startup-kurssin opinto-opaskuvaukset ja tehtävänannot antoivat puolestaan mahdollisuuden analysoida yrittäjyyskasvatuksen pedagogisia käytäntöjä ja siten myös yrittäjyysdiskurssin käytäntöön soveltamista paikallisesti. Huomio kohdistui yrittäjyyskasvatukseen yrittäjämинуuksia muotoilevana hallinnan

teknologiana (artikkeli IV). Opiskelijoiden ryhmähaastattelut, raportit ja kirjoitelmat edustavat yrittäjyyskasvatuksen subjektin ääntä. Niiden analyysi avaa näköalan yrittäjyysdiskurssin kehystämiin itsetekniikoihin ja vastarintaan (artikkelit III ja IV).

Toisistaan eroavia aineistoja yhdistää pyrkimys valottaa tutkimuksen keskiössä olevaa ilmiötä: yrittäjämäisen subjektiviteetin määrittelyä, normalisointia ja neuvottelua. Siinä missä koulutuspoliittiset dokumentit, SY:n yrittäjyysvisio, yrittäjyysyliopistomateriaalit ja startup-kurssin materiaalit subjektivoivat akateemista yrittäjämääntä valtateknikoin, opiskelijoiden tuottamat aineistot ilmentävät subjektivaatiota, yrittäjämääntä kasvamisen itsetekniikoita. Kaikki tahot osallistuvat yrittäjyyden ja yrittäjämääntä tulkinnoillaan yrittäjämääntä subjektiviteetin määrittelyyn. Normalisointia harjoitetaan niin kielenkäytössä kuin pedagogisissa käytännöissä. Eri toimijatahot opiskelijat mukaan lukien neuvottelevat yrittäjyysdiskurssin tulkinnoista omista positioistaan käsin. Samalla neuvotellaan myös akateemisen koulutuksen taroituksesta.

5.1.1 Koulutuspoliittiset dokumentit

Akateemisen yrittäjämääntä normalisointia ja neuvottelua koulutuspoliittisessa kielenkäytössä tutkitaan tässä väitöskirjassa Euroopan komission ja opetusministeriön/opetus- ja kulttuuriministeriön (OPM/OKM) asiakirjojen valossa. Tutkimuksessa analysoidaan mainittujen tahojen julkaisemia tiedonantoja, selvityksiä, raportteja, oppaita, agendoja, työryhmämuistioita ja linjauksia, jotka käsittelevät joko kokonaan tai osittain yrittäjyyden ja yliopistokoulutuksen välistä suhdetta, ja jotka edistävät, perustelevat ja määrittelevät korkea-asteen yrittäjyyskasvatusta. Ylikansallisessa tarkastelussa keskittyminen Euroopan unionin dokumentteihin mahdollistaa yrittäjyysdiskurssin analysoimisen korkeakoulutuksen eurooppalaistumisen kontekstissa. Komissio on EU:n politiikanteossa keskeinen elin laatiessaan lainsäädäntöön liittyviä suosituksia ja edistäessään koulutuksellisten tavoitteiden toimeenpanoa jäsenmaissa. Opetus- ja kulttuuriministeriö kansallisena tahona on puolestaan avainroolissa hallituksen koulutuspolitiikan suunnittelussa ja toimeenpanossa. Ministeriön dokumenttien analyysi valottaa siten myös suomalaisen korkeakoulutuksen tilaa ja suuntaa. Kummankin tahon dokumenteissa analyysi keskittyy yliopistokoulutusta käsitteleviin osioihin.

Komission osalta dokumenttiaineisto rajautuu vuosiin 2006–2015. Analysoidut opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisut ovat vuosilta 2004–2017. Ajallisessa rajoituksessa on huomioitu korkeakoulutuksen eurooppalaistuminen, eurooppalaisen tietotalouden rakentaminen ja korkeakoulutuksen markkinaorientaation vahvistuminen, joihin nivoutuvat pyrkimykset eurooppalaisen ja kansallisen kilpailukyvyyn kehittämistä ja korkeakoulutuksen uudistamisesta. Ministeriön dokumenttien analyysi

valottaa yrittäjyysdiskurssin muotoutumista suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa osana vuoden 2009 yliopistolain uudistukseen kulminoituvia mullistuksia.

Euroopan komission dokumentit etsin komission verkkosivuilta dokumenttikirjastosta ja sähköisten lähteiden kokoelmasta käyttämällä hakusanoja yrittäjyys (*entrepreneurship*), yrittäjyyskasvatus (*entrepreneurship education, enterprise education, entrepreneurial education*) ja yrittäjämäinen oppiminen (*entrepreneurial learning*). Relevantit dokumentit löytyivät pääosin komission osastojen (*Directorates-General, DG*) Yritykset ja teollisuus (*Enterprise and Industry*) sekä Kasvatus ja kulttuuri (*Education and Culture*) alta. Aiheeseen liittyviä materiaaleja löytyi runsaasti kasvatusta ja koulutusta käsittelevästä osiosta (*Education and Training*). Kävin systemaattisesti läpi myös sivuston korkeakoulupolitiikkaa käsittelevät osiot. Lisäksi dokumenttien sisältämät viittaukset muihin dokumentteihin auttoivat uusien aineistojen äärelle. Potentiaalisia dokumentteja, joissa käsiteltiin koulutuksen ja yrittäjyyden välistä suhdetta, löytyi tällä hakumenetelmällä 31 kappaletta. Tarkempaan analyysiin valikoin ne dokumentit (10 kappaletta), joiden fokus oli vahvasti yrittäjyyskasvatuksessa tai koulutuksen ja yrittäjyyden välisessä suhteessa, ja jotka lisäksi joko kokonaan tai ainakin osittain käsitelivät aihetta korkeakoulutuksen ja erityisesti yliopistojen kontekstissa. Karsin analyysin ulkopuolelle dokumentit ja tekstiosiot, jotka keskittyivät peruskouluun ja toiseen asteeseen.

Aineisto kattaa komission osalta dokumentit *Implementing the Community Lisbon Programme: Fostering entrepreneurial mindsets through education and learning* (EC 2006a), *The Oslo agenda for entrepreneurship education in Europe* (EC 2006b), *Entrepreneurship in higher education, especially within non-business students* (EC 2008), *Towards greater cooperation and coherence in entrepreneurship education* (EC 2010), *A guiding framework for entrepreneurial universities* (EC & OECD 2012), *Effects and impact of entrepreneurship programmes in higher education* (EC 2012a), *Building entrepreneurial mindsets and skills in the EU* (EC 2012b), *Entrepreneurship education – A guide for educators* (EC 2013), *Expert group on indicators on entrepreneurial learning and competence: final report* (EC 2014) sekä *Entrepreneurship education: A road to success. A compilation of evidence on the impact of entrepreneurship education strategies and measures* (EC 2015).

Yhtäältä EU:n dokumentit kommunikoivat jäsenvaltioiden kanssa ja suuntaavat niille koulutusta koskevia suosituksia, odotuksia ja vaateita. Toisaalta komission dokumentit puhuttelevat Euroopan kansalaisia myös suoraan ja pyrkivät näin sitouttamaan kaikki kansalaiset yhteiseen tavoitteeseen, tietoon perustuvan Euroopan rakentamiseen. Eurooppalaisen tietotalouden ja korkeakoulualueen rakentamisen kontekstissa dokumenttien kohdeyleisöksi piirtyvät paitsi korkeakoulutusta organisoivat tahot myös akateemisesti koulutetut ja koulutettavat eurooppalaiset. Dokumentit nivovat yhteen yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen subjektivoimalla tiedostavia, vastuullisia ja aktiivisia eurooppalaisia. Niissä pyritään sekä modernisoidaan Eurooppaa

ja sen kansalaisia, että edistämään Euroopan kilpailukykyä, integraatiota ja kansalaisten inklusiota (ks. Palola 2010, 189). Hallinnan näkökulmasta EU:n kommunikaatio hahmottuu jäsenmaihin ja kansalaisiin kohdistuvana vallankäyttönä. Laillisen sääntelyn sijaan unionin koulutuspoliittinen valta on pehmeää ja suostuttelevaa ja se perustuu suosituksin ja arvioinnein luotaviin normittaviin paineisiin. (Alexiadou 2014; Corbett 2005; Lange & Alexiadou 2010.)

Opetusministeriön ja opetus- ja kulttuuriministeriön yrittäjyysdokumentit jäljitin käyttämällä julkaisujen hakuportaalia ministeriön verkkosivuilla ja hakusanoja yrittäjyys ja yrittäjyyskasvatus. Julkaisut sisälsivät myös keskinäisiä viittauksia, mikä auttoi aihepiiriä koskevien olennaisten dokumenttien löytämisessä. Ministeriö on julkaissut koko koulutusjärjestelmää koskevia yrittäjyyskasvatuksen linjauksia, joissa korkea-astetta käsitellään sekä osana kasvatuksellista jatkumoa ja jaettuja tavoitteita että omana spesifinä alueenaan. Koulutusjärjestelmän kaikille tasoille suunnattuja julkaisuja ovat *Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelma* (OPM 2004a), *Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat* (OPM 2009a) sekä *Yrittäjyyslinjaukset* (OKM 2017). Lisäksi ministeriö on toteuttanut aiheen tiimoilta selvityksiä ja laatinut suosituksia nimenomaan korkeakouluille. *Yrittäjyys yliopistojen tehtävänä* (OPM 2005) keskittyy nimensä mukaisesti yliopistoihin, kun taas *Korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistäminen* (2009b) käsittelee korkeakoulutusta pitkälti kokonaisuutena erottelematta yliopistoja ja ammattikorkeakouluja. *Yrittäjyyden ja yrittäjämäisen asenteen tukeminen suomalaisissa korkeakouluissa* (2015) sekä *Yrittäjyyden tukemisen hyvät käytänteet korkeakouluissa* (OKM 2016) käsittelevät yliopistoja ja ammattikorkeakouluja rinnakkain omina kokonaisuuksinaan. Johdantojen taustoituksissa ja yhteenvetojen johtopäätöksissä ja suosituksissa myös näissä raporteissa puhutaan kuitenkin yleisesti korkeakouluista.

Poliittiset dokumentit syntyvät tavallisesti useiden eri toimijoiden, asiantuntijoiden ja intressiryhmien neuvottelun tuloksena (Lange & Alexiadou 2010, 447). Vaikka ääniä olisi useita, jotkin niistä saattavat muodostua vahvemmiksi kuin toiset. Analysoidut EU:n dokumentit ovat komission virkamiesten sekä yritys-elämän, yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijoiden käsialaa. Työryhmien kokoonpanoissa on mukana edustusta esimerkiksi jäsenmaiden ministeriöistä, yrityksistä, koulutusinstituutioista ja konsulttifirmoista. Kaikki analysoidut dokumentit eivät välttämättä edusta komission virallisia linjauksia tai mielipiteitä, vaan niiden täsmennetään olevan pikemmin asiantuntijaryhmien aloitteita. Dokumentit ovat kuitenkin komission virkamiesten ohjaamia ja ne heijastelevat komission poliittisia intressejä. Osana EU:n koulutuspoliittista toimintaa ne osallistuvat yrittäjyysdiskurssin muotoiluun. Vastaavasti OKM:n tuottamien asiakirjojen takaa löytyy kirjava joukko tutkimuksen, koulutuksen ja elinkeinoelämän asiantuntijoita.

5.1.2 Yrittäjyyskurssit: kirjoitelmat, raportit, ryhmähaastattelut ja kurssimateriaalit

Opiskelijat näyttäytyvät tutkimuksessa paitsi koulutuspoliittisen yrittäjyysdiskurssin kohteena myös diskurssia aktiivisesti tuottavana, kyseenalaistavana ja neuvottelevana osapuolena. Väitöskirjassa hyödynnetyt opiskelijoiden tuottamat aineistot on kerätty tutkittavien suostumuksella kahdelta yliopistotasoiselta yrittäjyyskurssilta. Niistä ensimmäisen fokuksessa oli sisäisen yrittäjyyden edistäminen yrittäjämäistä ajattelutapaa kehittämällä. Toisen kurssin teemana oli startup-yrittäjyys, johon opiskelijat perehtyivät itse perustamissaan yrityksissä. Näitä painotuksiltaan ja yrittäjyyden käsitteellistyksiltään lähtökohtaisesti eroavia kursseja yhdistivät käytännölläheiset harjoitukset sekä tavoite kannustaa opiskelijoita yrittäjämäiseen toimintaan. Kuvaan seuraavaksi tarkemmin kurssien sisältöjä ja toteutusta sekä niiltä kerättyjä aineistoja.

Syksyllä 2014 Turun yliopiston kauppakorkeakoulussa toteutettiin yrittäjyyden oppiaineen alla uusi kurssi, joka kantoi nimeä *Corporate entrepreneurship and developing entrepreneurial mindset*. Se keskittyi käsittelemään yrittäjämäisen käyttäytymisen hyötyjä organisaatioissa sekä harjoittamaan opiskelijoiden yrittäjämäistä ajattelutapaa. Kurssille osallistuneet 24 opiskelijaa olivat kauppatieteiden opiskelijoita, iältään 21–34-vuotiaita, puolet naisia ja puolet miehiä. Kurssi oli pakollinen yrittäjyyden pääaineopiskelijoille ja valinnainen muille kauppakorkeakoulun opiskelijoille. Osallistujista kuusi oli kansainvälisen maisteriohjelman opiskelijoita. Olin itse toinen kurssin opettajista, ja suhtauduin opintojaksoon jännitteisesti. Työskentelin tuohon aikaan yrittäjyyden tutkijana, mutta olin aloittanut samana vuonna jatko-opinnot kasvatustieteiden laitoksella ja hahmottelin yrittäjyyskasvatuksen arvoja ja päämääriä kriittisesti tarkastelevaa väitöskirjaa. Olin kiusallisen tietoinen kurssiin liittyvistä olettamuksista, jotka näyttivät arvolatautuneilta ja kyseenalaistamattomilta. Kurssi tuntui perustuvan tulkinnalle, jonka mukaan yrittäjämäisen ajattelutavan kehittäminen olisi lähtökohtaisesti hyvä ja tärkeä tavoite. Kurssilla käydyt keskustelut jättivät kyllä tilaa myös kriittisille ja stereotyyppioita haastaville pohdinnoille, ja tieteellisine artikkeleineen ja luennoiteineen opintojakso näytti edelleen edustavan myös ”perinteistä”, tieteelliseen tietoon ja teoreettisuuteen nojaavaa akateemista opetusta, vaikka käytännölläheisyydellään ottikin siihen etäisyyttä.

Kurssin viisi nelituntista opetussessiota sisälsivät luennointia, käytännön harjoituksia sekä keskustelua kurssilukemistona olleista tieteellisistä artikkeleista. Harjoituksissa opiskelijoita kannustettiin olemaan rohkeita, innovatiivisia ja luovia ja heittäytymään yrittäjyysprosessiin. Opinto-oppaan kuvauksen mukaan opiskelijoiden oli määrä kokeilla kurssilla yrittäjämäistä käyttäytymistä luokkahuoneessa sekä oppia arvioimaan itseään yrittäjämäisinä toimijoina.

Kurssin ennakotehtävänä opiskelijoita pyydettiin laatimaan kolme lyhyttä kirjoitelmaa otsikoilla ”Yrittäjämäisen yksilön tarina”, ”Yrittäjämäisen organisaation

tarina” ja ”Olenko yrittäjämäinen?”. Ilman rajoittavia ohjeistuksia tai oletuksia oikeista ja vääristä vastauksista opiskelijoita pyydettiin kirjoituksissaan kuvailemaan mielikuviaan ja ajatuksiaan siitä mitä yrittäjämäisyys tarkoittaa. Ennakkotehtävän tarkoituksena oli orientoida kurssin aiheisiin ja hahmottaa opiskelijoiden ennakkokäsityksiä. Kirjoituksissaan opiskelijat kuvailivat kuvitteellisin tarinoin ja tosielämän esimerkein mielikuviaan yrittäjämäisistä ominaisuuksista ja toimintatavoista sekä reflektoivat omaa identiteettiään ja positiotaan suhteessa yrittäjämäisyyteen. Kurssin lopussa opiskelijoita pyydettiin lukemaan kirjoittamansa ennakkotehtävät ja reflektoimaan kirjallisesti, miten he mahdollisesti muuttaisivat kirjoituksiaan, jos he kirjoittaisivat ne nyt. Pedagogisesti tarkoituksena oli arvioida opiskelijoiden ymmärryksessä tapahtunutta muutosta, mutta tutkimukselliseksi intressiksi muotoutui sen arvioiminen, miten kurssia kehystänyt diskurssi näytti heijastuneen opiskelijoiden puheeseen yrittäjyydestä ja yrittäjämäisestä subjektiviteetista. Yhteensä opiskelijat tuottivat 96 sivua analysoitavaa tekstiä.

Aineistoon ja sen keräämiseen liittyi tekijöitä, joiden huomioiminen analyseissa oli tärkeää. Ensinnäkin kurssin aihe oli aiempien opintojen pohjalta osallistujille ainakin jossain määrin tuttu. On myös perusteltua ajatella, että kurssille ilmoittautuneet olivat kiinnostuneita yrittäjyydestä. Olennainen huomio on sekin, että opiskelijat olivat mitä todennäköisimmin tietoisia siitä, että opettajat lukisivat heidän tekstinsä, ja että heidän kurssisuorituksiaan arvioitaisiin. Tämä saattoi vaikuttaa opiskelijoiden tuottamaan tekstiin – siitäkkin huolimatta, että arvioinnissa kerrottiin vapaan ilmaisun rohkaisemiseksi painotettavan reflektoinnin ja argumentoinnin merkitystä oikeiden ja väärin vastausten sijaan. Kuitenkin juuri opiskelijoiden tietoisuus arvioinnin alaisena olemisesta ja itsensä esittämisestä on hallinnan näkökulmasta kiinnostavaa, sillä kirjoitusten voi katsoa heijastelevan opiskelijoiden tulkin-taa siitä, miten yrittäjyyskoulutukseen osallistuvan ihmisen on kyseisessä kontekstissa sallittua ja toivottavaa puhua.

Toinen yrittäjyyskurssi, jolta aineistoa kerättiin, poikkeaa monessa suhteessa ensin esitellystä. Käytännönläheinen, autenttista yritystoimintaa jäljittelevä startup-teen-mainen kurssi oli kansainvälisen Junior Achievement (JA) -järjestön (Suomessa Nuori Yrittäjyys -järjestö NY) suunnittelema ja markkinoima. JA-järjestö tarjoaa koulutusinstituutioille valmiita yrittäjyyskasvatuksen konsepteja. Verkkosivuston mukaan se palvelee vuosittain yli sadassa maassa yli kymmentä miljoonaa opiskelijaa valmistaen heitä työllisyyteen ja yrittäjyyteen (JA Worldwide 2019). Euroopan komissio tukee järjestön toimintaa (JA Europe 2019). Suomessa NY:n partnereihin lukeutuu joukko yksityisiä toimijoita, säätiöitä ja yrittäjyysjärjestöjä, minkä ohella järjestöä tukevat opetus- ja kulttuuriministeriö sekä työ- ja elinkeinoministeriö (Nuori Yrittäjyys 2019a). Korkeakouluopiskelijoille tarjottava startup-kurssi on osa NY:n varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen ulottuvaa yrittäjyyskasvatuksen polkua (Nuori Yrittäjyys 2019b).

Tämän väitöskirja tarkoituksiin tehty case-tutkimus keskittyi neljän suomalaisen korkeakoulun, kahden yliopiston ja kahden ammattikorkeakoulun, yhteistyössä järjestämään startup-kurssiin. Kurssille osallistuu vuosittain noin 70 eri alojen opiskelijaa, joiden keski-ikä on 26 vuotta, ja joista 55% on naisia (Renko & Stenholm 2018). Kurssi on avoin kaikkien alojen opiskelijoille.

Kurssilla opiskelijat perustavat monialaisissa tiimeissä omia yrityksiään, jotka toimivat aidossa markkinaympäristössä. Kurssi kestää 14 viikkoa. Sen aikana opiskelijat kehittävät ja testaavat liiketoimintaideaansa, markkinoivat, tekevät kilpailija-analyysin ja arvioivat rahavaroja. Tiimit tapaavat toisiaan ja opettajiaan joka toinen viikko, mutta merkittävä osa oppimisesta tapahtuu muualla kuin luokkahuoneympäristössä.

Aineisto koostuu kurssin osalta neljän kurssia yhteistyössä järjestävän suomalaisen korkeakoulun kurssia koskevista opinto-opaskuvauksista, kurssin tehtävännoista sekä opiskelijoiden henkilökohtaisista oppimisraporteista (n=19) ja kahdesta ryhmähaastattelusta. Opiskelijoiden oppimisraportit ja ryhmähaastatteluaineistot kerättiin opiskelijoiden suostumuksella kurssin lopussa. Tutkimuksesta viestitettiin kurssin sosiaalisen median kanavissa ja sähköpostilistalla, minkä lisäksi kerroimme tutkimuksesta opiskelijoille myös paikan päällä. Aineistot kerättiin kahdelta peräkkäiseltä kurssilta vuosina 2017 ja 2018, joista ensimmäisenä osallistuin myös itse kurssille opiskelijana. Johtuen erityisestä kiinnostuksesta yrittäjyysteeman tarkasteluun akateemisessa koulutuksessa, analyysiin sisällytettiin ainoastaan yliopisto-opiskelijoiden raportit. Raporttien osalta opiskelijoiden tuli ohjeistuksen mukaan reflektoida rooliaan ja vastuitaan tiimeissä sekä kertoa henkilökohtaisista tavoitteistaan, saavutuksistaan ja oppimisestaan. Opiskelijoita pyydettiin lisäksi arvioimaan omaa ja tiiminsä jäsenten suoriutumista sekä antamaan palautetta kurssista. Raportit huomioitiin kurssin arvioinnissa.

Ryhmähaastatteluihin toivotettiin tervetulleiksi kaikki opiskelijat korkeakoulusta riippumatta, mikä antoi mahdollisuuden tarkastella sektori- ja alaerot ylittävän yhteisen ymmärryksen rakentumista. Ensimmäisenä aineistonkeruuvuonna haastatteluun osallistui neljä yliopisto-opiskelijaa ja kaksi ammattikorkeakouluopiskelijaa, ja seuraavana vuonna yksi yliopisto-opiskelija ja kolme amk-opiskelijaa. Haastatteluisissa keskusteltiin opiskelijoiden motivaatiosta osallistua kurssille, kurssinaikaisista onnistumisen ja epäonnistumisen kokemuksista, tiimien toiminnasta, yrittäjyydestä uravaihtoehtona sekä yrittäjältä vaadittavista ominaisuuksista. Opiskelijoita tutkimuksesta informoivat sähköpostikirjeet ja tutkimuslupakaavakkeet sekä kirjoitustehtävien ohjeistukset ja haastattelurunko ovat kirjan liitteinä (liitteet 2–5).

5.1.3 Yrittäjyysyliopiston materiaalit

Väitöskirjaan on koostettu materiaalia myös yrittäjyysyliopistona profiloituneen Turun yliopiston (TY) yrittäjyysportaalista (www.yrittajyysyliopisto.fi). Analyysissä ovat mukana ensimmäisen toimintavuoden (3/2016–2/2017) ajalta arkistoidut materiaalit. Osan aineistosta muodostavat lisäksi neljä yrittäjyysyliopistoa käsittelevää kirjoitusta, jotka on julkaistu yliopiston viestinnässä vuosina 2015–2017.

Turun yliopiston profiloituminen yrittäjyysyliopistoksi on esimerkki yrittäjyysdiskurssin paikallisesta soveltamisesta ja koulutuspoliittisen tahdon ruumiillistumisesta akateemista yhteisöä aktivoivaksi strategiaksi. Yrittäjyysyliopistossa on muun muassa vietetty vuosittaista yrittäjyyspäivää, jaettu yrittäjyystekopalkintoja, järjestetty ope-yrittäjätreffejä, perustettu henkilökunnan yrittäjyyskilta sekä nimitetty yrittäjyysasiamiehiä.

Yrittäjyysyliopisto viestii ulospäin sidosryhmille, mutta keskeistä on myös yliopistoväen sitouttaminen yrittäjyydelle myönteiseen kulttuuriin. Yrittäjyydestä puhutaan kaikkien tiedekuntien ja kaikkien yliopistolaisten asiana, mutta se henkilöityy pitkälti kauppakorkeakoulun toimijoihin.

5.1.4 Suomen Yrittäjien visio

Valtiovallan, poliitikkojen ja korkeakoulujen ohella esimerkiksi Evan, Etlan ja EK:n kaltaiset talous- ja elinkeinoelämän toimijat ovat alkaneet ottaa roolia korkeakoulutuksen asiantuntijoina. Tutkimusaineistossani elinkeinoelämän ääntä edustaa pk-yri-tysten asiaa ajava Suomen Yrittäjät -järjestö, jonka vuonna 2017 julkaisema visio ”Yrittäjämönteinen korkeakoulutus 2025” esittää teesejä suomalaisen korkeakoulutuksen uudistamiseksi. Raportti on osa Suomen Yrittäjien laajempaa Suomi 2025 -hanketta, jossa yrittäjyys kuvataan Suomen tulevaisuuden menestyksen takaajaksi.

Tulevaisuusvisiollaan Suomen Yrittäjät esittäytyy suomalaisen korkeakoulutuksen asiantuntijatahona ja suomalaisen yhteiskunnan uudistajana. Vision tarkastelua voi pitää mielekkäänä tilanteessa, jossa yrityselämän ote yliopistokoulutuksesta näyttää tiukentuvan.

5.2 Kielenkäytön ja käytäntöjen analyysit

Tutkimuksen kielenkäytön ja käytäntöjen analyysit edustavat diskurssintutkimusta, jonka funktionalistinen kielikäsitelmä ohjaa analysoimaan sitä, mitä kielellä tehdään, toisin sanoen missä tilanteissa sitä käytetään ja mihin tarkoituksiin (ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 47–50). Analyysit paikantuvat kriittiseen diskurssintutkimukseen (*critical discourse studies, CDS*). Sen alle lukeutuvia kirjavia suuntauksia yhdistää kriittinen kiinnostus kielenkäyttöön sosiaalisena ja kontekstiin sidottuna

käytäntönä (Wodak & Meyer 2016). Tarkemmin tutkimus ammentaa post-strukturalistisesta diskurssianalyysin suuntauksesta, jota määrittelee käsitys diskurssin kontekstisidonnaisuudesta, kilpailevista näkökulmista, neuvoteltavista subjektipositioista ja vaiennettujen äänten kuulemisen tärkeydestä (Foucault 2005a). Tutkimus nojaa foucault’laisiin käsityksiin kielenkäytön seurauksia tuottavasta luonteesta sekä kielen kietoutumisesta tietoon ja valtaan (Jäger & Maier 2016).

5.2.1 Diskurssianalyysi

Tutkimuksessa ammennan Foucault’n diskurssikäsitteistä lähestyessäni tutkimuskohdetta yhteiskunnallisena ja historiallisena, aikaan ja paikkaan sidottuna ilmiönä. Tarkoitan diskurssilla totuutta tuottavaa ja valtaan kietoutuvaa kielenkäyttöä, jolla on seurauksia ajattelu- ja toimintatapoihin. Diskurssi luo todellisuutta ja muovaa kohteitaan. (Foucault 1980, 2014a; Jäger & Maier 2016.) Foucault’laisittain ymmärrettynä diskurssi on myös materiaallinen ja ruumiillinen. Instituutioissa, toimintatavoissa ja pedagogisissa menettelyissä ruumiillistuvat diskursiiviset käytännöt määrittävät, mitä jossakin tietyssä kontekstissa on mielekäästä ja mahdollista sanoa (Alhanen 2007, 30, 86). Nämä käytännöt luovat ja ylläpitävät valtasuhteita rajaamalla ja mahdollistamalla toimijuuden tiloja ja asemia (Alhanen 2007, 67).

Foucault’laiset näkemykset diskurssista eivät tarjoa mekaanisia välineitä analyysien tekemiseen. Sen sijaan tutkija kehittää teoreettisen perehtyneisyytensä ja ymmärryksensä pohjalta omat analytyttiset strategiansa riippuen tutkimuskysymyksistä ja aineistoista. (Jäger & Maier 2016, 134–135.)

Tässä tutkimuksessa perehdytään koulutuspoliittiseen kielenkäyttöön eri tasoilla ja tahoilla huomioiden, että julkiseen valtaan kytkeytyvien toimijoiden ja eturyhmien ohella koulutuspolitiikan tekijöiksi voidaan laskea myös linjauksia käytäntöön soveltavat opettajat ja opiskelijat, kuten myös alaa analysoivat ja siihen mahdollisesti kantaa ottavat tutkijat itseni mukaan lukien (ks. Ozga 2000). Tutkimuksen analyysit kohdistuvat yrittäjyyttä koskevan ”totuuden” muodostumiseen yliopistokoulutuksen kontekstissa ja tämän niin sanotun totuuden tuottamaan subjektiviteettiin sekä itesuhteisiin, joita muodostuva todellisuus houkuttelee esiin. Huomio kiinnittyy tosiasioiden tuottamiseen eri intressiryhmien artikuloinnissa, esimerkiksi kielenkäyttöön sisältyviin olettamuksiin ja suostuttelevuuteen (ks. Saarinen 2008) sekä kielenkäytössä ja käytännöissä rakentuviin ja ylläpidettyihin normeihin ja toisaalta niiden haastamiseen. Ytimessä on sen ymmärtäminen, miten yrittäjyysdiskurssin sisäiset säännöt ohjaavat yksilön ajattelua ja toimintaa (ks. Alhanen 2007, 70).

Yrittäjyysdiskurssia rakentavia tekstejä ja niiden sisältämän kielen luonnollisuutta purkamalla on mahdollista tehdä tilaa vastarinnalle ja vaiennetuille äänille (ks. Ogbor 2000). Tällainen diskurssien kriittinen tarkastelu mahdollistaa kulttuuris-

samme vallitsevien, universaaleina totuuksina omaksuttujen uskomusten haastamisen (Ogbor 2000, 606). Kriittiselle diskurssintutkimukselle onkin ominaista mutkikkuuden ja ongelmallisuuden tunnistaminen todellisuuden ilmiöissä (Wodak & Meyer 2016).

Kielenkäytön merkitysten ja seurausten analyysissä on keskeistä huomioida se sosiokulttuurinen konteksti, jossa kieltä käytetään. Konteksti viittaa esimerkiksi asiayhteyteen, toimintaympäristöön, vuorovaikutustilanteeseen tai yhteiskunnalliseen tilaan, joka mahdollistaa ja rajaa kielenkäyttöä ja toimijuuksia. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 29–32; Jokinen ym. 2016, 36–43.) Tutkimuksen konteksti on aina tutkijan rajaama ja rajallinen (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 37). Tämän väitöskirjan osatutkimuksissa yrittäjyysdiskurssia analysoidaan EU:n koulutuspolitiikan, suomalaisen yliopistokoulutuksen ja kahden yrittäjyyskurssin konteksteissa. Keskeistä on kielenkäytön mikrotason ymmärtäminen suhteessa yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen makrotasoon, ja siksi nämä tasot on pyrittävä myös yhdistämään analyysissä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 164, 167). Tutkimuksessani tämä merkitsi esimerkiksi kansallisen ja paikallisen yrittäjyyspuheen tarkastelua ylikansallisen yrittäjyysdiskurssin muunnelmana sekä opiskelijoiden tuottamien tulkintojen peilaimista laajempiin koulutuspoliittisiin, yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin yhteyksiin. Tutkimuksen tulosten kuvaamisen yhteydessä olen myös pyrkinyt suhteuttamaan osatutkimuksia ja sen mukaisesti eri tahojen järjeilyä ja artikulointia toisiinsa.

Kontekstisidonnaisuuden huomioimisen lisäksi diskurssin tunnistaminen edellyttää myös säännönmukaisuuden havaitsemista käsitteiden, ilmaisujen, teemojen tai teorioiden esiintymisessä (Foucault 2005a). Siksi myös tämän tutkimuksen aineistoista etsittiin teksteissä toistuvia teemoja ja kielen erityispiirteitä. Säännönmukaisuuden ohella diskursseille on ominaista myös muuttuvuus. Yrittäjyyttä yliopistokoulutuksessa edistävä diskurssi hahmottuu tässä tutkimuksessa historiallisesti rakentuneena, kollektiivisesti jaettuna, neuvoteltavana ja muotoaan muuttavana. Tuotamiinsa totuuksiin nojautumalla se säätelee akateemisesti koulutettavan yksilön subjektiviteettia. Analyyseissa havainnollistuu, kuinka kieli on ”joustava ja notkea resurssi” (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13), jota voidaan käyttää valikoiden eri tilanteissa eri tavoin ja muuttuviin tarkoituksiin.

5.2.2 Problematisoitien analyysi

Yhtenä tutkimuksen analyttisenä työkaluna hyödynnettiin – erityisesti osatutkimuksessa II – problematisoinnin (*problematization*) käsitettä, joka on hallinnan analytiikassa keskeinen (ks. esim. Rose 1999, 20–21). Analysoimalla ongelmien tuottamista koulutuspoliittisessa argumentoinnissa pyrittiin pääsemään kiinni yrittäjyyden edistämisen poliittisiin perusteluihin. Ongelmia artikuloimalla voidaan oikeuttaa poliittisia ratkaisuja (Bacchi 2012; Miller & Rose 2010, 26). Asioiden nykyisen tilan

määrittely ihanteesta poikkeavaksi tuottaa tarpeen puuttua ongelmaan toimenpitein. Esimerkiksi yliopiston määrittelemisen tehottomaksi poliitikkojen ja asiantuntijoiden puheessa oikeuttaa tilanteen korjaavia tekniikoita, kuten hallinnollisia uudistuksia tai vaikkapa yrittäjyyshengen nostattamista.

Ongelmien tuottaminen poliittisessa kielenkäytössä onkin tehokas hallinnan keino. Sen avulla pyritään oikeuttamaan poliittisia päämääriä ja uudistuksia sekä viime kädessä säätelemään subjektien toimintaa määritellyn moraalin mukaiseksi. (Bacchi 2012.) Kun yrittäjyyttä analysoidaan kasvatuksellisenä diskurssina, kysymykset arvoista, uskomuksista, ideologisuudesta, ihanteista, moraalista ja normeista muodostuvat keskeisiksi. Analysoimalla yrittäjyyttä edistävässä diskurssissa tapahtuvaa ongelmien tuottamista yliopistokoulutuksen kontekstissa voidaan tehdä näkyväksi akateemisen subjektin kouluttamiseen yrittäjyyden kehyksessä liittyviä ihanteita, normeja ja arvoja. Tällaisia problematisointeja tutkimalla voidaan tehdä politiikkaa näkyväksi, riisua ”totuuksia” ja avata tilaa vaihtoehtoisille ajattelutavoille (Bacchi 2012, 5).

Foucault tarkoittaa problematisoinnilla historiallisessa kontekstissa ongelmalliseksi määrittyvää asiaa. Esimerkiksi seksuaalisuutta on eri aikoina problematisoitu eri syistä (Foucault 2010b). Problematisointi tekee kohteenaan olevasta ilmiöstä moraalisen kysymyksen, sillä se pitää sisällään arvoja ja käyttäytymisohjeita (Alhanen 2007, 152–154).

Tunnistettuun ongelmakenttään puuttuminen edellyttää asioiden toivottavaa kulua ohjaavaa suunnitelmaa. Tarvitaan myös subjektien sitouttamista ja suostuttelua. Subjektit on saatava näkemään itsensä puutteellisina ja oman toimintansa muutosta vaativana. Toisin sanoen hallinta edellyttää ongelmien tunnistamisen lisäksi niihin puuttumista suostutteluin ja käytännön toimin, jotta subjektit saadaan toimimaan poliittisten tavoitteiden mukaan. (Harni 2015a.)

Carol Bacchin mukaan ”Mikä esitetään ongelmaksi?” (*What is the problem represented to be?*) muodostuu problematisointien analyysissa keskeiseksi kysymykseksi. Koska problematisoinneilla on aina käytännön aspekti, niitä on mielekästä lähestyä ohjeina ja suosituksina ruumiillistuvina diskursiivisina käytäntöinä. Ne määrittelevät totuutta ja kontrolloivat toimintaa muovaten subjekteja. Problematisoinnit paljastuvat toimintaa suuntaavista ohjeista. Esimerkiksi poliittisissa asiakirjoissa suositellut, arvostellut ja kiitellyt toimenpiteet paljastavat, kuinka asioita kyseenalaistetaan ja säädellään ja kuinka ”totuuksia” tuotetaan. Niillä kontrolloidaan, normitetaan ja ohjailaan toimintaa, ja ne muovaavat subjekteja, asemia ja suhteita. (Bacchi 2012.)

5.2.3 Analyysit käytännössä

Kunkin osatutkimuksen kohdalla analyysin ensimmäinen askel oli perinpohjainen tutustuminen tutkimusaineistoon. Tämä edellytti paitsi useita lukukertoja myös tiivistelmien, huomioiden ja avainsanojen kirjoittamista. Tätä aineiston systemaattista läpikäymistä ja siihen perustuvaa kuvailua seurasi aineiston pilkkominen osiin sekä näiden osien järjestely synteessin luomiseksi.

Järjen löytäminen aineistomassasta oli monipolvinen ja mutkitteluva prosessi. Kokeilin erilaisia tapoja jäsentää aineistoja teoreettisista käsitteistä johdetuilla logiikoilla, ja järjestelin aineistoja lajittelemalla tekstikatkelmia yhteisten nimittäjien alle. Tämä toistui useilla eri tavoilla ennen kuin palaset tuntuivat mielekkäästi loksautuvan paikoilleen ja asettuvan linjaan teoreettisten käsitteiden ja tutkimuskysymysten kanssa. Pyrin tekemään oikeutta aineistolle sovittamalla analyysin tekniset menetelmät paitsi teoriaa ja tutkimuskysymyksiä myös aineistoa mukaileviksi (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 165).

Kirjoittaminen oli diskurssianalyysille tyypillisesti analyysin tekemisen keskeinen keino läpi tutkimusprosessin (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 142–143). Ajatukset ja tulkinnat muodostuivat vasta kielellistämällä. Kiinnitin huomiota teksteissä toistuviin teemoihin ja ilmaisuihin ja pyrin näin hahmottamaan yrittäjyyttä edistävän diskurssin systemaattisuutta. Etsin aineistoista sekä sisällöllistä systematiikkaa (mitä puhutaan) että argumentoinnissa toistuvia sanoja ja ilmaisutapoja (miten puhutaan). Tulkinnat ja johtopäätökset muotoutuivat kirjoittamalla sekä yhdessä keskustelemalla artikkelien muiden kirjoittajien kanssa.

Komission tekstien analyysin ensimmäisessä vaiheessa luin dokumentit huolellisesti, laadin muistiinpanot ja kirjoitin kunkin dokumentin keskeisen sisällön tiivistelmäksi. Tällä tavoin pyrin hahmottamaan jonkinlaisen kokonaiskuvan yrittäjyyskasvatukselle määritellyistä tavoitteista yleisesti ja erityisesti yliopistoissa sekä ehdotetuista keinoista tavoitteiden saavuttamiseksi. Ryhmittelin aineistoa näiden kahden linjan mukaan käyttämällä NVivo-ohjelmaa, joka osoittautui käteväksi aineistomassan hallitsemisen ja järjestelyn apuvälineeksi. Tämä sisällöllinen analyysi oli kuitenkin vasta perusta varsinaisille analyyseille, joissa kiinnostus kohdistui dokumenttien sisältöjen ja suostuttelevan ja arvolutautuneen kielenkäytön kytkeytymiseen. Kirjoitin argumentointia koskevia tulkintoja ja keskustelin niistä muiden artikkelin kirjoittajien kanssa.

Seuraavasta aineistonäytteestä¹⁷ ilmenee taloudelliseen hyvinvointiin vetoaminen yrittäjyyden edistämisen oikeuttamiseksi, jota suostutteleva ja ehdoton kielenkäyttö alleviivaa:

¹⁷ oma suomennos englanninkielisestä asiakirjasta

Jos Eurooppa haluaa menestyä kasvua ja työllisyyttä tukevassa Lissabonin strategiassa, sen on stimuloitava nuorten ihmisten yrittäjämäisiä ajattelutapoja, rohkaistava innovatiivisia startupeja ja edistettävä kulttuuria, joka on ystävällisempää yrittäjyyttä ja pienten- ja keskisuurten yritysten kasvua kohtaan. Koulutuksen tärkeä rooli yrittäjämäisten asenteiden ja käyttäytymisen edistämässä tunnustetaan nyt laajasti. (EC 2008, 7.)

Katkelma havainnollistaa, kuinka yrittäjämäisen mielenlaadun muovaamista koulutuksessa kuvaillaan Euroopan taloudellisen menestyksen kannalta välttämättömäksi (ehtolause ”Jos Eurooppa haluaa menestyä...”). Näyte kuvaa myös yrittäjyyden erilaisia käsitteellistyksiä ja yrittäjyyskasvatuksen kahtiajakoisuutta; yhtäältä halutaan edistää innovatiivista, kasvua ja työllisyyttä luovaa yrittäjyyttä, toisaalta myös yrittäjyydelle myönteistä ja yrittäjämäistä kulttuuria ja asennetta.

Toisessa osatutkimuksessa sovelsin käytäntöön Bacchin WPR-menetelmää (*What is the problem represented to be?*) erittelemällä teksteistä asioita, jotka niissä argumentoitiin muutosta vaativina. Problematisoitien paljastumiseksi jäsenin OKM:n, yrittäjyysyliopiston ja Suomen Yrittäjien teksteissä kuvattuja tavoitteita, toimenpiteitä ja perusteluja, joiden katsoin ilmentävän pyrkimystä ohjailla toimintaa. Lajittelin materiaaleissa kuvattuja tavoitteita taho kerrallaan sen mukaan, miten niissä käsitteellistettiin yrittäjyyttä sekä millaisia toimenpiteitä niissä ehdotettiin. Kiinnitin analyysissa huomiota myös tavoitteiden ja toimenpiteiden perusteluissa ilmenevään kielenkäytön suostuttelevuuteen, esimerkiksi arvottamiseen ja arvosteluun, ilmaistuihin huoliin ja asioiden kuvaamiseen välttämättöminä. Näitä huomioita kirjasin kategorisointien yhteyteen.

Seuraavat katkelmat ilmentävät aineistoissa tuotettua asenneongelmaa. Ne osoittavat jaettua huolta yrittäjyyden väärin ymmärtämisestä ja kielteisestä suhtautumisesta:

Suomalaisessa yhteiskunnassa akateemisuus ja yrittäjyys koetaan usein toistensa vastakohtina. Näin ei tietenkään pitäisi olla. (TY 10.1.2017.)

mikäli yrittäjyys määritellään kapeasti tarkoittamaan ulkoista yrittäjyyttä ja yrityksen omistajajohtajuutta, tulkinta on tavallisesti se, että yrittäjyys ei ensisijaisesti kuulu yliopiston tehtäväkenttään (OPM 2005, 33).

Ensimmäisen lainauksen edottomuus (”ei tietenkään”) kyseenalaistaa akateemisuuden ja yrittäjyyden kriittisen vastakkainasettelun järjettömänä. Ministeriön selvityksen lainaus asettuu raportissa puolestaan ehdottamaan yrittäjyyskäsitteen laajentamista, jolloin kriittinen suhtautuminen ja vastarinta yrittäjyyttä kohtaan voitaisiin yliopistoissa ylittää. Suomen Yrittäjät yhtyy problematisointiin otsikoimalla visionsa

sanaparilla ”Yrittäjämäyönteinen korkeakoulutus”, joka sisältää implisiittisesti ajatuksen nykyisestä kielteisestä suhtautumisesta yrittäjyyteen ja yrittäjiin suomalaisessa korkeakoulutuksessa sekä tarpeen puuttua ongelmaan.

Kolmannen osatutkimuksen aineiston muodostavien kirjoitelmien analyysi keskittyi yrittäjämäisen subjektiviteetin sisäistämiseen ja haastamiseen. Käytännössä tämä tarkoitti sen tutkimista, missä määrin opiskelijat näyttivät ilmaisussaan sisäistäneen yrittäjämäisen subjektiviteetin tavoiteltavana ideaalina ja missä määrin he kyseenalaistivat ja haastoivat sitä. Lisäksi kiinnostus kohdistui siihen, miten sisäisen yrittäjyyden kurssi näytti heijastuvan opiskelijoiden tapaan puhua ja suhtautua yrittäjyyteen ja yrittäjämäisyyteen. Analyysin ensimmäinen vaihe oli jälleen läpikotainen tutustuminen monipuoliseen aineistoon. Luin aineistoa systemaattisesti koodaten ominaisuuksiin, toimintaan, ilmaisuihin ja sävyihin liittyviä avainsanoja. Tällaisia olivat esimerkiksi mahdollisuuksien tunnistaminen ja hyödyntäminen, luovuus, ongelmanratkaisu, kilpailu, rohkeus, epäonnistuminen, joustavuus, itseluottamus, itsekokeskeisyys, ahkeruus, vastuullisuus, luotettavuus ja itsensä ylittäminen. Samalla kirjoitin jatkuvasti muistiinpanoja ja tulkintoja aineistosta. Järjestelin aineistoa ja tulkintoja ensinnäkin sen mukaan, millaisia yrittäjämäisen subjektin figuureja niissä näytti rakentuvan, ja toiseksi sen mukaan, miten opiskelijat suhteuttivat itseään näihin figuureihin. Näin piirtyivät ketterän menestyjän ja vastuullisen kansalaisen hahmot, joista jälkimmäiseen opiskelijat näyttivät ilmaisussaan vahvemmin samaistuvan.

Neljännessä osatutkimuksessa analysoitiin case-tutkimuksen avulla markkinalogiikan ja yrittäjyysepädogiikan yhteen nivoutumista korkeakoulutuksessa. Analyysi jakautui kahteen linjaan. Ensinnäkin startup-kurssia organisoivien korkeakoulujen tuottamia materiaaleja analysoitiin niissä kuvattujen tavoitteiden ja pedagogisten menetelmien osalta. Tällä tavoin pyrittiin tunnistamaan niitä kasvatuksen moraalisia perusteluita ja käytäntöjä, joita kurssilla hyödynnettiin opiskelijoiden ajattelutavan ja käyttäytymisen ohjaamiseksi. Käytännössä kurssimateriaaleissa tuotetun diskurssin perusteluita ja keinoja hahmotettiin jaotteleamalla aineistoa kysymysten miten ja miksi mukaan, tarkemmin miten ja miksi opiskelijoiden tulisi materiaalien perusteella oppia yrittäjyyttä.

Analyysin toisen linjan muodostavien opiskelija-aineistojen analyysissa kiinnostus kohdistui sekä siihen, missä määrin opiskelijat toistivat kurssimateriaaleissa rakentunutta diskurssia, että siihen, miten opiskelijat poikkesivat tästä diskurssista. Hallinnan näkökulmasta diskurssin rikkominen ja haastaminen näyttäytyivät erityisen kiinnostavina keinoina neuvotella koulutuksen käytännöissä välittyvistä normatiivisista olettamuksista. Esimerkiksi opiskelijoiden ryhmähaastattelussa ilmaiseman startup-yrittäjyyden ironisoinnin voi startup-kurssin kontekstissa tulkita kyseenalaistamisen ja vastarinnan keinoksi:

Mä itse tunnistaisin sen startupin täällä lähinnä tästä tilasta ja tästä hauskaasta pohinästä [---] ja tosta, että jääkaapissa on kaljaa (Haastateltava 1, 2017).

Mua henkilökohtaisesti pelottaa se ajatus tuosta startup-toiminnasta, kun ihmiset istuu monta vuotta olohuoneessa, ja sitten ne saa melkein jotain aikaiseksi (Haastateltava 2, 2017).

Opiskelijoiden haastattelujen ja raporttien analyysi keskittyi paitsi sisältöihin myös ilmaisuun ja argumentointiin, joilla opiskelijat kulttuurisena ryhmänä tuottivat ja neuvottelivat yrittäjyysdiskursseja. Huomio suuntautui siihen, miten kurssille osallistuneet opiskelijat tuottivat ja neuvottelivat puhetta yrittäjyydestä ja yrittäjyyskoulutuksesta ja suhteuttivat itseään siihen. Opiskelijoiden omaksumiin itetekniikoihin pyrittiin pääsemään kiinni tarkastelemalla sitä, miten opiskelijat ilmaisivat sisäistäneensä neutraalin yrittäjyyttä edistävän kielen ja siihen sisältyvän olemisen tavan (yrittäjämien) ja miten he ottivat siihen etäisyyttä tai rikkoivat sen normittamaa tapaa puhua.

5.3 Tutkijaposition pohdinta ja eettinen reflektio

Tehdessäni tätä tutkimusta koin toisinaan kulkevani Oili-Helena Ylijoen (1998, 17) sanoin vieraassa maastossa. Kriittiseen kasvatusajatteluun sosiaalistuneen kasvatustieteilijän silmin yrittäjyys yliopistokoulutuksen teemana näytti törmäävän tiedemaailman traditioihin monin häiritsevin mutta herkullisin tavoin. Juuri nämä törmäykset, joiden havaitsin herättävän akateemisessa yhteisössä vähintään yhtä suurta tuohtumusta kuin innostusta, olivat minulle keskeinen motivaation lähde, joka potki matkaan. Yhtä aikaa vierauden ja ulkopuolisuuden kokemusten kanssa liikuin tavaltaan myös sisäpiirissä. Tunsin kollegiaalisuutta niin yrittäjyyden tutkijoita ja opettajia kuin kasvatustieteilijöitä kohtaan, sillä olin työskennellyt niin johtamisen ja yrittäjyyden kuin kasvatustieteiden laitoksella. Tutussa maastossa liikuin sikäläkin, että tutkin omaa päivittäistä ympäristöäni, yliopistoa. Sen seinien sisällä vain oli alkanut tapahtua kummia.

Päästäkseni kiinni aiheeseeni muutenkin kuin tutkimusaineistojen avulla osallistuin tutkimusta tehdessäni erilaisiin yrittäjyyskasvatustapahtumiin ja yliopistojen yrittäjyysaktiviteetteihin. Vierailin yrittäjyyskasvatuskonferenssissa ja opetus- ja kulttuuriministeriön yrittäjyyskasvatuslinjausten julkistamistilaisuudessa, ja osallistuin yliopiston yrittäjyyspäiviin, henkilökunnan yrittäjyyskillan kokoontumisiin ja startup-kurssin pitchausharjoituksiin. Kävin myös tutustumassa suomalaisten yliopistojen yrittäjyyskampeihin ja niillä tarjottavaan opetukseen.

Oman yliopistoni yrittäjyyskoulutukseen osallistuin niin opettajan kuin opiskelijan roolissa, ja keräsin samalla kursseilta tutkimusaineistoa. Tässä mielessä tutkimuksessani on myös etnografisia elementtejä, vaikken varsinaisesti etnografiaa tehnytään. Opettajan ja opiskelijan positiot mahdollistivat tutkimuskohteen empiirisen havainnoimisen lähietäisyydeltä, minkä koen muuttaneen tutkimusaiheen itselleni elävämmäksi ja tutummaksi sekä helpottaneen tutkimusaineistojen hahmottamista ja tulkintojen tekemistä. Arvelen roolien myös vaikuttaneen myönteisesti opiskelijoiden halukkuuteen osallistua tutkimukseen verrattuna tilanteeseen, jossa olisin tullut kursseille ulkopuolisena tutkijana.

Hyvän tutkimuseettisen käytännön mukaisesti opiskelijoita informoitiin tutkimuksesta perusteellisesti, heiltä pyydettiin tutkimusluvat, ja heille annettiin mahdollisuus jättäytyä pois tutkimuksesta. Tutkimuksen raportoinnissa turvattiin opiskelijoiden anonymiteettiä. Opiskelija-aineistoista poiketen tutkimuksessa analysoidut julkiset tekstiaineistot olivat avoimesti saatavilla verkossa, jolloin niiden keräämiseen ei liity vastaavia eettisiä kysymyksiä. Startup-kurssin tehtävänannot eivät myöskään ole luonteeltaan salaisia tai arkaluontoisia. Kurssin opettajat olivat tietoisia tutkimuksesta, ja yksi opettajista myös osallistui osatutkimusta koskevan artikkelin kirjoittamiseen.

Kaksoisroolini (tutkijana ja opettajana / tutkijana ja opiskelijana) ovat väistämättä vaikuttaneet tutkimuskohdetta koskevan ymmärryksen muodostumiseen sekä sävyttäneet vuorovaikutusta tutkimukseen osallistuneiden opiskelijoiden kanssa, minkä voi kritisoida myös nakertaneen analyyttisen tarkastelun kannalta tarpeellista etäisyyttä. Tutkimuskohteen liiallisen tuttuuden vaarana saattaa olla, että havainnoinnin tarkkuus kärsii, kun oletus ilmiön tuntemisesta alkaa liikaa ohjata tutkimuskentekoa. Olen pyrkinyt säilyttämään herkkyuden tarkoille havainnoille ja aineistojen yllättävillekin piirteille. Näenkin tuttuuden ja vierauden välisen jännitteen auttaneen sekä ymmärtämään tutkimuksen kulttuurista kontekstia että säilyttämään uteliaisuuden tutkittavaa ilmiötä kohtaan.

Tuttuus ja vieraus tai sisä- ja ulkopuolella oleminen eivät yksiselitteisesti ole tutkimuksen kannalta etuja tai haittoja. Amanda Coffey (2005) kuvaa tutkijan työtä tasapainoilemisena tuttuuden ja vierauden rajamailla. Tutkijan tulisi yhtäältä pyrkiä ymmärtämään vieraita ympäristöjä ja toisaalta etäännyttää itsensä ja tehdä analyytisesti vieraaksi sellaisia konteksteja, jotka hän olettaa tuntevansa (Coffey 2005, 222).

Omat kokemukseni ja käsitykseni ovat vaikuttaneet havaintoihini ja tulkintoihini sekä yrittäjyyskursseista että tutkimuskohteesta laajemminkin. Positioni, näkemykseni, arvoni ja kriittiset linssini, joista käsin ja joiden läpi tutkimuskohdettani katsoin, vaikuttivat kaikkien aineistojen luentaan ja tehtyihin tulkintoihin. Pyrin välttämään kriittisen näkökulman vääristymiä ja ennalta tuotettuja tulkintoja pohtimalla myös toisenlaisia näkökulmia ja arvioimalla kriittisesti oman kritiikkini perusteita ja

uskottavuutta. Olen myös jatkuvasti pyrkinyt refleктоimaan arvojeni ja asenteitani suhteessa tutkimuskohteeseen ja tekemään ne näkyviksi argumentoinnissani ja esittämässäni kritiikissä.

6 Osatutkimukset ja tulokset

Esittelen tässä luvussa väitöskirjaan sisältyvät osatutkimukset ja kuvaan keskeiset löydökset. Väitöskirjan neljä artikkelina raportoitua osatutkimusta valottavat eri kanteilta yliopisto-opiskelijoiden yrittäjämäisen subjektiviteetin määrittelyä, normalisointia ja neuvottelua yrittäjyyttä koskevassa kielenkäytössä ja koulutuksen käytännöissä. Jokainen artikkeli pyrkii osaltaan lisäämään ymmärrystä yrittäjyyttä edistävän diskurssin seurauksista yliopistokoulutuksessa. Artikkelit I jäsentää yrittäjyyden rationaliteettia yliopistokoulutuksessa tarkastelemalla yrittäjyysdiskurssia ylikansallisenä virtauksena. Artikkelit II ja III pureutuu diskurssissa tapahtuvaan akateemisesti koulutetun kansalaisen subjektivointiin (tutkimuskysymys 1). Artikkelit IV ja V kuvaavat yliopistokoulutusta ohjaavan yrittäjyysdiskurssin omaksumista ja soveltamista kansallisesti ja paikallisesti keskittymällä poliittisia päämääriä ja tekoja oikeuttaviin, diskurssissa rakentuviin problematisointeihin (tutkimuskysymys 2). Artikkelit VI ja VII lähestyvät yrittäjyyskoulutuksen käytäntöjä subjektia muovaavana hallinnan teknologiana huomioimalla subjektin aktiivisen roolin yrittäjyysdiskurssin neuvottelijana ja hallinnan osapuolena (tutkimuskysymys 3). Tiivistetyt vastaukset tutkimuskysymyksiin olen koostanut luvun loppuun (luku 6.5).

Artikkeleissa raportoidut osatutkimukset tutkimuskysymyksineen, aineistoinen ja analyysin kohteineen on tiivistetty taulukkoon 1. Olen kirjoittanut artikkelin I yhdessä Heikki Kinnarin ja Heikki Silvennoisen kanssa, artikkelin II Arto Jauhaisen kanssa, artikkelin III Jarna Heinosen kanssa ja artikkelin IV Henri Koskisen, Pekka Stenholmin ja Päivi Siivosen kanssa.

Taulukko 1. Artikkelien tutkimuskysymykset, aineistot ja analyysien kohteet.

	ARTIKKELI I: ”Setting new standards for homo academicus: Entrepreneurial university graduates on the EU agenda” (<i>European Education</i> 2019)	ARTIKKELI II: ”Yrittäjyyttä akatemiaan! Suomalaisen yliopistokoulutuksen problematisoituminen yrittäjyysdiskursseissa” (<i>Aikuiskasvatus</i> 2019)	ARTIKKELI III: ”Governing the entrepreneurial mindset: Business students’ constructions of entrepreneurial subjectivity” (<i>European Educational Research Journal</i> 2016)	ARTIKKELI IV: ”Learning through and for markets in academic entrepreneurship education” (<i>Under review</i>)
TUTKIMUSKYSYMYKSET	<i>Miten yrittäjyyden edistämistä yliopistokoulutuksessa perustellaan ylikansallisessa koulutuspoliittisessa kielenkäytössä?</i>	<i>Miten yliopistokoulutusta ohjaava globaali yrittäjyysdiskurssi omaksutaan ja otetaan käyttöön kansallisesti ja paikallisesti, ja miten se asettuu ohjaamaan ajattelua ja toimintaa yliopistoissa?</i>	<i>Miten opiskelijat osallistuvat yliopistokoulutusta uudistavan yrittäjyysdiskurssin tuottamiseen ja neuvottelemiseen?</i>	
ARTIKKELIN PÄÄKYSYMYKSET	Miten Euroopan komission yrittäjyyskasvatustodoksissa perustellaan yrittäjyyden edistämistä yliopistokoulutuksessa ja asetetaan standardit yrittäjämäiselle subjektille?	Miten yrittäjyysdiskurssi omaksutaan kansallisesti ja paikallisesti?	Miten yrittäjyyskoulutukseen osallistuvat opiskelijat konstruivat ja neuvottelevat yrittäjämäistä subjektiviteettiä?	Miten opiskelijat haastavat startup-kurssin pedagogisissa järjestelyissä tuotettua yrittäjyysdiskursseja?
AINEISTO	Euroopan komission yrittäjyyskoulutusta käsittelevät dokumentit	OKM:n yrittäjyyskasvatusta koskevat julkaisut, Suomen Yrittäjien visio korkeakouluille, Turun yliopiston viestinnän ja yrittäjyysportaalin materiaalit	Sisäisen yrittäjyyden kurssille osallistuneiden opiskelijoiden kirjoitukset	Startup-kurssin opinto-opaskuvaukset ja tehtävänannot, opiskelijoiden raportit ja ryhmähaastattelut
ANALYYSI	Yrittäjämäistä subjektia normalisoivien ”totuuskien” analysointi	Subjektien toimintaa ja ajattelua ohjaavien problematisointien analysointi	Yrittäjyysdiskurssin omaksumisen ja neuvottelun analysointi	Yrittäjyyspedagogiikan subjektia muovaavien diskursiivisten käytäntöjen ja diskurssin haastamisen analysointi

6.1 Yrittäjähenkiset yliopistokoulutetut EU:n agendalla

Ensimmäisessä osatutkimuksessa (artikkeli I, “Setting new standards for homo academicus: Entrepreneurial university graduates on the EU agenda”) tutkittiin, miten Euroopan komission yrittäjyyskasvatusta käsittelevissä dokumenteissa perustellaan yrittäjyyden edistämistä yliopistokoulutuksessa. Analyysi tekee näkyväksi, kuinka yliopistojen yrittäjyyskasvatusta legitimoiva kielenkäyttö, omaksuessaan yrittäjyyden kasvatukselliseksi päämääräksi, asettaa ihanteita ja normeja yliopisto-opiskelijan yrittäjämäiselle subjektiviteetille. Analyysissa hahmottui neljä standardia yliopistokoulutuksen eettisiksi ohjenuoriksi. Ne muotoilevat ajatusta yrittäjämäisestä akateemisesta kansalaisesta ohjaten koulutettavia subjekteja markkinatalouden tarpeiden sanelemaan suuntaan: yrittäjyysuralle, yrittäjähenkiseen työntekoon, yhteiskunnallisten ongelmien ratkomiseen yrittäjyyden keinoin ja yrittäjämäiseen elämäntapaan.

1) *Yritystoiminnasta kiinnostunut subjekti.* Ensimmäinen dokumenttien välittämä, ja niiden sisällöissä dominoiva, standardi vetoaa talouden ja työllisyyden kasvuun kannustamalla yliopisto-opiskelijoita perustamaan ja pyörittämään yrityksiä. Yliopistokoulutuksen ensisijaisina päämäärinä näyttäytyy tämän standardin valossa talouskasvun ja työpaikkojen luominen ja toivottuna lopputulemana subjekti, joka innovatiivisesti osaamistaan kaupallistaen osallistuu markkinoiden toimintaan ja mainittujen tavoitteiden toteutumiseen. Hallinta – ymmärrettynä käyttäytymisen ja halujen ohjaamisena – havainnollistuu siinä, kuinka diskurssissa akateemisesti koulutettujen halutaan haluavan yrittäjiksi. Tämä ilmenee kielenkäytöstä, joka kuvaa yrittämisen yksinomaan myönteisessä valossa ja alleviivaa tarvetta vakuuttaa opiskelijat yrittäjyyden ylivertaisuudesta uravaihtoehtona. Vaikka yrittäjyys yhtäältä kuvataan kaikkien opiskelijoiden asiaksi, tieteenalat asemoituvat sen suhteen erilaisiin asemiin tuottavuuden ja talouskasvun perusteella. Humanistisilla ja luovilla aloilla yrittäjyys liitetään dokumenttien tarkemmissa määrittelyissä erityisesti itsensä työllistämiseen, sosiaaliseen yrittäjyyteen ja pienyrittäjyyteen, kun taas luonnontieteellisten, teknisten ja talous- ja kauppatieteellisten alojen osalta odotukset liittyvät kaupallistettaviin innovaatioihin, startupeihin ja spin-offeihin.

2) *Työhön yrittäjämäisesti suhtautuva subjekti.* Toinen standardi tunnistaa sisäisen yrittäjyyden ja työllistettävyyden akateemisesti koulutetun ihmisen ominaisuudeksi, joita yrittäjyyskasvatusta kehittää. Yrittäjyyden käsite laajenee tämän standardin myötä liiketoiminnan perustamisesta ja pyörittämisestä työhön orientoitumisen tavaksi myös palkkatyössä. Se ohjaa ottamaan vastuuta, sitoutumaan ja omistautumaan työlle yrittäjän otteella. Puhe työllistettävyydestä esittää työllistymisen yksilön ongelmana, samalla kun yrittäjyyskasvatuksen luvataan kehittävän työllistettävyyden takaavaa osaamista ja asennetta.

3) *Yhteiskunnallisia ongelmia ratkova subjekti.* Yrittäjyys piirtyy dokumenteissa myös ratkaisuna sosiaalisiin ongelmiin, ja akateemisesti koulutetun kansalaisen rooliksi hahmottuu sosiaalisten ongelmien ratkominen yrittäjyyden keinoin. Tämä standardi pyrkii puhuttelemaan laajaa yleisöä huomioiden myös ne yksilöt, joita liiketoiminta ei houkuttele. Huomion kiinnittäminen sosiaaliseen yrittäjyyteen voiton tavoittelun vaihtoehtona on yhtäältä ajateltavissa pyrkimyksenä ratkoa markkinatalouden epäkohtia. Toisaalta tätäkin yrittäjyysajattelun aspektia määrittelee aktiivisten ja vastuullisten yksilöiden varaan nojaava markkinoiden logiikka. Kun yrittäjyys laajenee tavaksi organisoida sosiaalisia tehtäviä, ja kun yhteiskunnalliset ongelmat palautuvat yksilöiden itsensä ratkottaviksi, on lopulta kyse uusliberalistisesta ajatusmallista, jossa yhteiskunta organisoituu ilman yhteiskuntaa, vahvojen yksilöiden varaan.

4) *Yrittäjämäisen elämänasenteen omaksunut subjekti.* Yrittäjyydestä puhutaan dokumenteissa laajimmillaan koko elämän, ja siten myös yliopistokontekstissa kaikki instituutiot ja tieteenalat, läpäisevänä, kaikkia kansalaisia koskettavana avainkompetenssina ja elämänasenteena. Tämä tulkinta esittää yrittäjyyskasvatuksen välttämättömyytenä, elämässä menestymiseen tarvittavien taitojen, tietojen ja ominaisuuksien lähteenä. Standardin valossa kunnon kansalaisen tulee olla toimelias, tuottava ja itsenäinen paitsi yrittäjänä, palkkatyössä ja yhteiskunnan jäsenenä myös henkilökohtaisessa elämässään.

Kuvaillut standardit, joiden mukaan yksilöiden tulisi siis sekä kiinnostua yrittäjyydestä uravaihtoehtona, suhtautua työhönsä yrittäjämäisesti, ratkoa yhteiskunnallisia ongelmia itsenäisesti että omaksua yrittäjämäinen asenne, nojaavat erilaisille päämäärille ja perusteluille ja ilmentävät yrittäjyys-käsitteen monitulkintaisuutta ja soveltamista erilaisissa konteksteissa. Yksi standardeista rajoittuu käsitteellistämään yrittäjyyttä kaupallisena toimintana, toinen liittyy sen palkkatyöhön, kolmas yhteiskunnan organisoimiseen ja neljäs elämänasenteeseen. Yrittäjyyden käsite onkin koulutuspoliittisessa kielenkäytössä laaja ja epämääräinen; se on irtaantunut liiketoimintakontekstista ja levinnyt sille aiemmin vieraille alueille kokonaisen ajattelutavan ja kulttuurin kuvaajaksi. Yrittäjyydestä näyttää tulleen käsite, joka voidaan täyttää mitä erilaisimmilla sisällöillä eri intressiryhmien tarpeiden palvelemiseksi ja esittää ratkaisuna monenlaisiin ongelmiin. Yrittäjyyskasvatus yliopistoissa näyttäytyy diskurssissa itsestään selvästi myönteisessä valossa, mahdollisuutena hankkia elämässä kaikille kansalaisille välttämättömiä taitoja ja ominaisuuksia. Käsitteen väljä käyttö mahdollistaa sen, että kaikki yksilöt voivat tunnistaa yrittäjyyden omaksi asiakseen. Lisäksi kaikkea hyvää kaikille tuottavaa ihmelääkettä on lähes mahdotonta kyseenalaistaa. Subjekti jää yrittäjyyden inkluusiivisen ideologian ulkopuolelle ainoastaan, jos hän tietoisesti valitsee näin tehdä. Eri elämänalueille suunnattuja standardeja si-

too toisiinsa yhteinen poliittinen rationaliteetti, joka määrittelee yliopistokoulutuksen tarkoitusta yksipuolisesti taloudellisista tarpeista ja yksilön vastuuttamisesta käsin.

Tutkimus osoitti, kuinka yrittäjyysdiskurssi osaltaan yhtenäistää ja määrittelee uuteen uskoon eurooppalaisen yliopistokoulutuksen arvoja asettuessaan osaksi eurooppalaisen tietotalouden rakennusprojektia. Yrittäjyysdiskurssissa määrittyvät standardit haastavat akateemisuuteen perinteisesti liitettyjä tulkintoja. Siinä akateemisesti koulutettu ihminen, *homo academicus*, nivoutuu markkinatalouden tarpeita ja välittömiä, mitattavia hyötyjä korostavaan ideologiaan, jolloin itseisarvoinen tieteellinen tieto ja aikaa vievä teoreettinen pohdiskelu edustavat vääränlaista ja välttävää ajattelutapaa.

Analyysi osoitti yrittäjyyttä koskevan koulutuspoliittisen kielenkäytön vetoavan erilaisiin taloudellisiin, sosiaalisiin ja henkilökohtaisiin syihin ja päämääriin suostuttelukseen opiskelijoita mieltämään itsensä yrittäjinä tavalla tai toisella – mieluiten kokonaisvaltaisesti kaikilla elämänalueilla. Pohjimmiltaan kyse on poliittisesta ohjailusta ja väestön ajattelutapoihin vaikuttamisesta. Kasvatuksen valjastaminen yrittäjyyden logiikan edistämiseen eri elämänalueilla toteuttaa uusliberalistista koulutuspoliittista agenda. Taloudellisiin perusteluihin palautuva suostutteleva kielenkäyttö ohjaa koulutettavien subjektien käyttäytymistä kohti liberaalin markkinatalouden kannalta optimaalisia aktiivisuuden, tuottavuuden ja yksilön vastuun hyveitä.

6.2 Yrittäjyysajattelu ja suomalaisen yliopistokoulutuksen ”ongelmat”

Toinen osatutkimus (artikkeli II, ”Yrittäjyyttä akatemiaan! Suomalaisen yliopistokoulutuksen problematisoituminen yrittäjyysdiskurssissa”) keskittyi ylikansallisen yrittäjyysdiskurssin kansallisiin ja paikallisiin sovelluksiin analysoimalla yliopistokoulutusta ohjaavien sidosryhmien ja yrittäjyysyliopistoksi profiloituneen yliopiston neuvottelua yrittäjyyden huomioimisesta suomalaisessa yliopistokoulutuksessa. Artikkelissa kysytään, miten globaalina virtauksena liikkuva koulutuspoliittinen yrittäjyysdiskurssi omaksutaan ja otetaan käyttöön kansallisesti ja paikallisesti, ja miten se asettuu ohjaamaan ajattelua ja toimintaa yliopistoissa. Tutkimus keskittyy analysoimaan yrittäjyyttä koskevassa kielenkäytössä tapahtuvaa problematisoitumista, ongelmien tuottamista, jolla oikeutetaan poliittisia päämääriä ja tekoja ja hallitaan subjekteja.

Analyysi havainnollisti, kuinka yrittäjyyttä edistävä poliittinen kielenkäyttö puuttuu yliopistoväen ”vääränlaiseen” asennoitumiseen ja vaatii korkeakoulutuksen roolin ja rakenteen uudelleen suuntaamista haastaen suomalaista akateemista traditiota. Aineistoista hahmottui kolme ”ongelmaa”, joihin yrittäjyysdiskurssi suomalaisessa yliopistokoulutuksessa perustuu, ja joiden avulla sitä oikeutetaan. Nimesimme

ne 1) rooli- ja rakenneongelmaksi, 2) asenne- ja eetosongelmaksi sekä 3) pedagogiseksi ongelmaksi. Rooli- ja rakenneongelman valossa yliopistojen nykyistä koulutustehtävää ei ole fokusoitu oikein, ja myös korkeakoulutuksen rakenteissa on kehitettävää. Ongelma ilmenee pyrkimyksessä yhdenmukaistaa yliopistoja ja yrityksiä ja valjastaa yliopistojen toiminta vahvemmin yhteiskunnallisen hyödyn ja vaikuttavuuden näkökulmasta. Yliopistojen roolin ja rakenteen problematisoinnin ohella tekstit tuottavat vaikutelman asenne- ja eetosongelmasta, yliopistoväen ”vääränlaisesta” suhtautumisesta yrittäjyyteen. Niin opiskelijoiden kuin tutkimus- ja opetushenkilökunnan ajattelu- ja toimintatapoja nähdään tarpeelliseksi kehittää nykyistä yrittäjyys-henkisemmiksi ja -myönteisemmiksi. Yrittäjyys mielletään korkeakoulutusta jäsentävänä, toivottavana ajattelumallina ja sitä ajetaan osaksi yliopistojen kulttuuria peräänkuuluttamalla yrittäjyyttä suosivaa asenneilmapiiriä ja toimintaa, joka nojaa innovatiivisuuteen, luovuuteen ja kokeiluun. Yliopistokoulutuksen problematisointi ulottuu myös pedagogisten käytäntöjen tasolle. Yliopistokoulutuksen pedagogiikassa tunnistetaan nykyisellään puutteita, joihin yrittäjyyspedagogiikka innovatiivisuudessaan tarjoaa ratkaisun. Kehittämisehdotukset keskittyvät tekemällä oppimiseen ja osaamisen kehittämiseen. Niiden valossa käytännönläheisyys ja työelämä-relevanssi asettuvat akateemisen koulutuksen pedagogisiksi ihanteiksi. Perinteinen luento-opetus, teoreettisuus ja pohdiskelevuus sitä vastoin näyttäytyvät ongelmallisen jähmeinä tottumuksina, joista yliopistoissa tulisi päästä eroon.

Yrittäjyysdiskurssin poliittisesti latautunut ongelmakenttä haastaa painotuksiltaan akateemisen koulutuksen teoreettisuutta ja ajatusta tieteen itseisarvosta. Problematisoimalla perinteisiä akateemisia ajattelu- ja toimintatapoja diskurssi pyrkii muuttamaan yliopistoinstituution tehtäväkenttää vahvemmin elinkeinoelämää palvelevaksi ja muovaamaan akateemisesti koulutettujen yksilöiden asenteita, ominaisuuksia ja käsityksiä oikeasta ja väärästä kohti yrittäjyysmyönteisyyttä.

6.3 Yrittäjyyskoulutus opiskelijoiden mielenlaatua muovaamassa

Kolmannessa osatutkimuksessa (artikkeli III, ”Governing the entrepreneurial mindset: Business students’ constructions of entrepreneurial subjectivity”) pyrittiin ymmärtämään, miten opiskelijat määrittelevät ja neuvottelevat yrittäjämäistä subjektiviteettia, toisin sanoen miten he konstruoivat käsitystä yrittäjistä subjekteina ja itsestään yrittäjänä. Aineiston muodostivat sisäisen yrittäjyyden kurssille osallistuneiden kauppatieteiden opiskelijoiden ennen kurssia ja kurssin päätteeksi laatimat kirjoitukset.

Tutkimus osoitti opiskelijoiden omaksuneen itsekuria ja periksi antamattomuutta korostavan yrittäjyysdiskurssin kulttuurisesti hyväksyttynä ja toivottuna tapana ilmaista itseään. Lisäksi tutkimus teki näkyväksi, kuinka tätä yrittäjyysdiskurssia vahvistetaan ja tuotetaan uudelleen yrittäjyyskasvatuksen käytännöissä.

Tulosten perusteella yrittäjä näyttäytyy opiskelijoille sekä ”ketteränä menestyjänä” että ”vastuullisena kansalaisena”. Ketterä menestyjä on kunnianhimoinen, innovatiivinen ja muuttuvien olosuhteiden mukaan joustava subjekti. Vaikka ketterää menestyjää ihannoitiin, häneen liitettiin myös kaoottisuutta, ylimielisyyttä ja itsekyyttäkin. Ketterän aikaansaajan vastapainona vastuullinen kansalainen kuvattiin yhteisöllisenä ja tunnollisena itsensä kehittäjänä, joka itseohjautuvasti ja periksi antamattomasti luo lisäarvoa ympäröivään yhteisöön. Kurssin myötä opiskelijoiden käsitteellistykset yrittäjyydestä laajenivat yksilön menestyksestä ja liiketoiminnan pyörittämisestä painottamaan yrittäjämäistä ajattelutapaa ja asennetta. Yrittäjyys arkipäiväistyi ja siihen liittyvä heroismi väheni.

Kirjoitusten antaman vaikutelman mukaan opiskelijoiden käsitys itsestään yrittäjämäisinä toimijoina vahvistui kurssin myötä. Alun epäröinti ja kriittisyys, jotka liittyivät esimerkiksi riskinottoon ja epävarmuuden sietämiseen, vaihtuivat reflektioissa yrittäjyysmääritelmän laajentuessa luottamukseksi omiin kykyihin. Opiskelijat kertoivat tunnistavansa itsessään ainakin joitakin yrittäjämäisiä piirteitä ja toimintatapoja. Kaiken kaikkiaan yrittäjämäistä toimintaa ja ajattelua kirjoituksissa ihannoitiin ja siihen samaistuttiin.

Tutkimuksen perusteella yrittäjyyskasvatuksen diskursiiviset käytännöt tuottavat ja vahvistavat yrittäjyyttä ihannoivaa kulttuurista puhetapaa sekä ohjaavat opiskelijoita mieltämään ja esittämään itsensä ulkoisina tai sisäisinä yrittäjinä. Kyse on vallankäytöstä, arvoista ja toivotun toimijuuden määrittelystä, joiden neuvotteluun myös opiskelijat osallistuvat.

Koulutuspoliittisessa kielenkäytössä ja yrittäjyyskasvatustutkimuksessa yrittäjämäisten subjektien kasvattaminen on tavattu esittää neutraalina ja välttämättömänä opiskelijoita voimaannuttavana päämääränä. Tutkimuksen perusteella kyse on pikemmin poliittisesta, arvolatautuneesta ja näin ollen neuvoteltavasta tavoitteesta.

6.4 Markkinat yliopistopedagogiikan mallina

Neljännessä osatutkimuksessa (artikkeli IV “Learning through and for markets in academic entrepreneurship education”) analysoitiin korkeakouluopiskelijoille suunnatun startup-kurssin pedagogisia järjestelyitä ja niissä muovautuvia opiskelijoiden käsityksiä yrittäjyydestä, yrittäjistä, koulutuksesta ja työstä. Tutkimus toteutettiin case-tutkimuksena, joka kohdistui neljän suomalaisen korkeakoulun, kahden yliopiston ja kahden ammattikorkeakoulun, yhteistyössä järjestämään opintojaksoon. Kurssi perustuu kansainvälisen Junior Achievement (Suomessa Nuori Yrittäjyys) -

yrittäjyyskasvatusverkoston valmiiseen korkeakouluille suunnattuun konseptiin. Ylikansallisten korporatioiden tukeman verkoston suunnittelema kurssi avaa näköalan yliopiston ulkopuolisten ja yksityisten toimijoiden korkeakoulutusta koskevaan vaikutusvaltaan, vaikka tutkimuksen varsinainen fokus onkin toisaalla.

Tutkimuksessa kysyimme, miten kurssin kehyksessä tuotetaan yrittäjyysdiskursseja ja pyritään vaikuttamaan opiskelijoiden ajattelu- ja toimintatapoihin. Olimme kiinnostuneita myös siitä, miten opiskelijat positioivat itsensä suhteessa kurssin pedagogisissa järjestelyissä tuotettuun yrittäjyysdiskurssiin ja miten he haastoivat sitä.

Tarkastelussa yrittäjyyskasvatus hahmottui hallinnan teknologiana, joka nojaa markkinoiden logiikkaan pyrkiessään muovaamaan opiskelijoiden ajattelutapoja ja käyttäytymistä kohti työllistettävyyttä, itsenäisyyttä ja proaktiivisuutta. Kurssimateriaalien sekä opiskelijoiden oppimisraporttien ja ryhmähaastattelujen analyysi osoitti, kuinka todellista yritystoimintaa imitoiva pedagogiikka toimii markkinoiden kautta ja niiden vuoksi. Akateemiselle opiskelulle perinteisesti leimallinen teoreettinen ymmärrys jää sivuun käytännön osaamisen, talouden ja työmarkkinoiden hyödyn korostuessa. Pedagogisissa järjestelyissä opiskelijoita ohjataan työstämään itsestään työhön ja elämään yritteliäästi suhtautuvaa yrittäjäminää. Opiskelijat näyttävät omaksuneen kurssin kontekstissa suotuisan, toimeliaisuutta ja työteliäisyyttä korostavan puhutavan, mutta saadessaan tilaa he myös haastavat sitä.

Tutkimuksen valossa yrittäjyyskasvatus heijastelee korkeakoulutuksessa lisääntyntä markkinaorientaatiota. Se näyttäytyy väylänä ulottaa markkinoiden logiikka pedagogisiin järjestelyihin.

6.5 Yrittäjyyden edistäminen yliopistokoulutuksessa: perustelut, keinot ja seuraukset

Tutkimus keskittyi analysoimaan yrittäjämäisen subjektiviteetin määrittelyä, normalisointia ja neuvottelua koulutuspoliittisessa kielenkäytössä ja koulutuksen käytännöissä. Kertaan seuraavaksi tiiviisti osatutkimusten tulokset tutkimuskysymyksittäin, minkä jälkeen suhteutan niitä sekä toisiinsa että tutkimuksen pääongelmaan.

Ensimmäinen tutkimuskysymys kohdistui yrittäjyyden edistämisen perusteluihin ylikansallisessa koulutuspoliittisessa kielenkäytössä. Euroopan komission dokumenttien analyysi osoitti, kuinka yrittäjyyden edistämistä oikeutetaan vetoamalla tietotalouden tarpeisiin. Puhetavassa korostuvat odotukset akateemisesti koulutettujen kansalaisten aktiivisuudesta ja yritteliäisyydestä niin työssä, yhteiskunnallisten asioiden hoitamisessa kuin henkilökohtaisessa elämässä. Yrittäjyyttä koskeva kielenkäyttö on koulutuspoliittisissa dokumenteissa laajaa, epätarkkaa ja kontekstin mukaan muovautuvaa. Se suostuttelee vetoamalla välttämättömyyteen ja vaihtoehdot-

tomuuteen. Korostaessaan yksilön vastuun ja talouden tarpeiden ensisijaisuutta yrittäjyyden edistäminen yliopistokoulutuksessa toteuttaa osaltaan uusliberalistista koulutuspoliittista agenda.

Toisena tutkimuskysymyksenä tarkasteltiin yrittäjyysdiskurssin soveltamista kansallisesti ja paikallisesti. OKM:n, Suomen Yrittäjien ja yrittäjyysyliopistona profiloituneen Turun yliopiston tuottamien tekstien valossa yrittäjyys näyttäytyy suomalaisessa yliopistokoulutuksessa ratkaisuna kolmeen ”ongelmaan”. Kansallisesti ja paikallisesti edistettävä yrittäjyysdiskurssi pyrkii uudistamaan yliopistolaitosta vetoamalla yliopistojen koulutustehtävän vääränlaisiin painotuksiin ja aikansa eläneisiin rakenteisiin, yliopistoväen vinoutuneeseen suhtautumiseen yrittäjyyttä kohtaan sekä passivoivaan ja tarpeettoman teoreettiseen pedagogiikkaan. Yliopiston opiskelijoiden ja henkilökunnan odotetaan ymmärtävän ja sisäistävän nämä ”ongelmat”. Niiden ratkaisemiseksi heidän toivotaan omaksuvan myönteinen asenne yrittäjyyttä ja sen varaan nojaavaa kulttuuria kohtaan sekä suosivan käytännönläheistä pedagogiikkaa. Yrityselämästä omaksutuilla ja sitä palvelevilla välittömän hyödyn ja käytännön osaamisen painotuksillaan yrittäjyysdiskurssi asettuu haastamaan suomalaista akateemista traditiota.

Kolmas tutkimuskysymys nosti keskiöön opiskelijat yrittäjyysdiskurssin tuottajina ja neuvottelijoina. Yrittäjyyskoulutukseen osallistuneiden opiskelijoiden kirjoitelmien ja ryhmähaastattelujen analyysit osoittivat opiskelijoiden omaksuneen yrittäjyyttä ihannoivan puhetavan. Yrittäjyyskoulutus näyttää tutkimuksen valossa luovan ja ylläpitävän tätä puhetapaa sekä kulttuurista käsitystä yrittäjästä mallikansalaisena. Taipuisuutensa ansiosta yrittäjyysdiskurssi puhuttelee opiskelijoita. Vaikka opiskelijat eivät samaistuisi yrittäjään ketteränä ja kilpailuhenkisenä menestyjänä, he pystyvät kiinnittymään sisäisesti yritteliään vastuullisen kansalaisen ihanteeseen. Opiskelijat kuitenkin myös haastavat yrittäjyydelle myönteisiä tulkintoja saadessaan tilaa kriittiselle ilmaisulle. Yrittäjyyskoulutuksessa tätä tilaa on kuitenkin niukasti. Tutkimus osoitti opiskelijoiden osallistuvan yrittäjyyden kehyksessä tapahtuvaan hallintaan aktiivisina osapuolina.

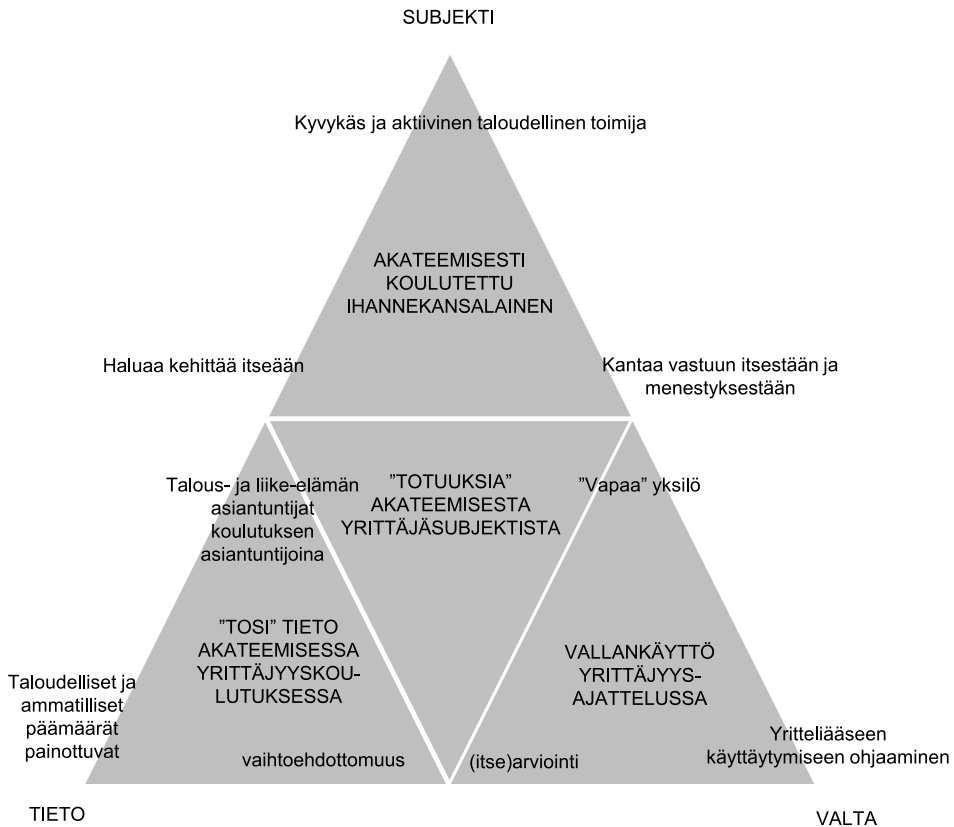
Yrittäjyyden tulkitseminen sekä kapeasti liiketoimintana, että laajasti ajattelu- ja toimintatapana on piirre, joka toistuu hallinnan eri tasoilla ja eri toimijoiden argumentoinnissa. Yrittäjämäinen subjekti määrittyy tällöin paitsi yrittäjänä myös työhön ja elämään yleisemmin yrittäjämäisesti suhtautuvana yksilönä. Yrittäjämäistä subjektiviteettia ilmentävien ihanteiden määrittelyssä toistuvat niin ikään määrittelevästä tahosta riippumatta samat ominaisuudet aktiivisuudesta vastuullisuuteen, riskinottoon, joustavuuteen ja haluun jatkuvasti kehittyä. Määrittely tapahtuu ensisijaisesti talouden tarpeista käsin.

Yrittäjämäisyyden kehittäminen artikuloituu kaikkien tahojen puheissa välttämättömyytenä. Yhteistä yrittäjyyttä koskeville toiveille ja tulkinnoille onkin, että yrittäjyys näyttäytyy yliopistokoulutuksessa hyvänä ja tarpeellisena asiana. Myös

opiskelijat näyttävät pitkälti omaksuneen yrittäjyyden edistämisen vaatimukset itsensäenselvyyksinä, joita ei tule kyseenalaistaa. Yrittäjämäistä subjektia normalisoidaan paitsi vaihtoehdottomassa kielenkäytössä myös yrittäjyyskoulutuksen pedagogisissa käytännöissä, jotka pyrkivät voimaannuttamaan subjekteja kannustamalla ottamaan elämässä menestyminen omiin käsiin. Normalisointi yrittäjyysdiskurssissa perustuu lupaukseen, jonka mukaan yrittäjyys on kaikkia palveleva ajattelu- ja toimintamalli – sen avulla mikä tahansa on mahdollista kenelle tahansa. Tässä yksilön ylistyksessä tieteenalaan, sukupuoleen ja yhteiskuntaluokkaan liittyvät tekijät ohitetaan.

Vaikka yrittäjyysdiskurssissa on tunnistettavissa selvää yhtenäisyyttä, säännönmukaisuutta ja toistuvuutta, eri tahot myös neuvottelevat yrittäjyyden edistämisen päämääristä ja keinoista omista intresseistään käsin. Komissio ajaa eurooppalaisen tietotalouden etua jäsenmaiden tarpeisiin ja velvollisuuksiin vetoamalla. Ministeriö puolestaan sovittelee yhteen niin hallituksen, elinkeinoelämän kuin yliopistojen toiveita. Suomen Yrittäjät ajaa yritysten ja yrittäjien etua ilmaisemalla odotuksiaan korkeakoulutukselle, kun taas yrittäjyysyliopisto pyrkii turvaamaan yliopiston (kilpailu)asemaa yhteiskunnassa sekä vetoamalla tieteen etuun että miellyttämällä rahoittajia, elinkeinoelämää ja potentiaalisia opiskelijoita. Opiskelijat aktiivisina hallinnan osapuolina neuvottelevat hallinnan vaatimuksista pohtimalla ja ajoittain myös kyseenalaistamalla heihin kohdistuvia vaatimuksia. Opiskelijat haastavat yrittäjyydelle yksinomaan myönteistä puhetapaa muun muassa ironisoimalla ja etäännyttämällä itsensä yrittäjyyden ihanteista.

Määrittelyn, normalisoinnin ja neuvottelun kysymykset kietoutuvat tietoon valtaan ja etiikkaan, jotka ”totuuksia” tuottamalla muotoilevat subjektia. Kuvioon 1 olen hahmotellut tutkimuksen keskeisiä havaintoja, jotka tekevät ymmärrettäväksi yrittäjämäistä subjektiviteettia tuottavaa ”totuutta” yliopistokoulutuksessa. Kuvatut havainnot ovat läsnä hallinnan eri tasoilla ja siten ne ylittävät osatutkimusten välisiä rajoja. Kuvio perustuu Heikkisen, Silvosen ja Simolan (1999) hahmottelemaan Foucault’n ajattelua kuvaavaan kolmioon. Heikkinen ym. hahmottavat Foucault’n ajattelun monitasoisena tiedon, vallan ja subjektin ulottuvuuksien muodostamana sipulikolmiona, jota he kuorivat kerros kerrokselta tarkemmaksi. Sipulikolmion sisältä paljastuvat diskurssien (tieto), itsetekniikoiden (subjekti) ja valtatekniikoiden (valta) kolmiot, joiden kautta voidaan hahmottaa aikaa ja paikkaan sidonnaisia ”totuuksia” sekä näiden ”totuuksien” tuottamista, käyttämistä ja ylläpitämistä. (Heikkinen ym. 1999.)

Kuvio 1. ”Totuuksia” akateemisesta yrittäjäsubjektista (Heikkistä, Silvosta & Simolaa [1999] soveltaen).

Kuviossa havainnollistuvat yrittäjämäistä subjektiviteettia yliopistokoulutuksen kehityksessä tuottava tietämys, ihanteet ja vallankäytön muodot. Tiedon kolmiota jäsentävät diskurssin sisäiset säännöt, puhuvat subjektit ja ulossulkeminen. Yliopiston yrittäjyyskoulutuksessa taloudelliset ja ammatilliset päämäärät painottuvat. Yrittäjämääntä luovan kasvatuksellisen ”totuuden”, esimerkiksi tärkeinä pidettyjen oppimistavoitteiden, määrittelyn auktoriteetti on talous- ja liike-elämän asiantuntijoilla. Tiedon tuotantoa leimaa kritiikkömyyys yrittäjyden hyvää tekeviä vaikutuksia ja yksilön ylistystä kohtaan. Itsetekniikoiden kolmiosta kuoriutuvat subjektivaation, hallinnallisuuden ja itsetarkkailun ulottuvuudet, jotka tiivistyvät kehittymismyönteisen, kyvykkään, taloudellisesti toimeliaan ja itsestään vastuun kantavan yksilön ihanteeseen. Vallan kolmiossa havainnollistuvat yksilöllistävissä käytännöissä, kurissa ja kontrollissa ilmenevät tekniikat. Yrittäjyysajattelu ja sen mukaiset käytännöt paitsi arvioivat ja kurittavat myös patistavat vallankäytön kohteita itsearviointiin ja -kontrolliin. ”Vapaa” yksilö on aktiivinen vallankäytön osapuoli. Häntä ohjataan yritteliäiseen käyttäytymiseen, mutta hän myös ohjaa siihen itse itseään.

Tuottaessaan akateemista yrittäjäsubjektia yrittäjyysdiskurssi tuottaa myös tulokintoja akateemisen koulutuksen tarkoituksesta. Tutkimustulosten perusteella akateemisen koulutuksen tarkoitus määrittyy yrittäjyysdiskurssissa painokkaasti talouden ja työelämän tarpeista käsin. Yrittäjyysajattelu ohjaa yliopistoja kohti tiukempaa käytännönläheisyyttä ja vahvempaa yhteistyötä elinkeinoelämän kanssa. Hyödyllisyys, käytännönläheisyys ja työelämärelevanssi korostuvat riippumattoman tieteellisen tiedon ja teoreettisen ymmärryksen kehittämisen kustannuksella. Muutoksen toteuttamiseksi opiskelijoihin, kuten myös henkilökuntaan, kohdistuu paineita kehittää omaa yrittäjämäisyyttään. Heidän toivotaan ymmärtävän oma keskeneräisyytensä ja haluavan sen myötä kehittyä yrittäjyyden ehdoilla ja eduksi.

7 Pohdinta

Tässä luvussa suhteutan tutkimuksen keskeisiä päätelmiä aiempaan tutkimuskirjallisuuteen sekä osaksi yhteiskunnallista ja koulutuspoliittista kehystä. Lisäksi arvioin tutkimuksessa tekemiäni valintoja ja pohdin niihin liittyviä rajoituksia.

7.1 Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkimuksen analyysit osoittavat, kuinka yrittäjyyttä edistävälle koulutuspoliittiselle kielenkäytölle on leimallista joustavuus ja kaiken kattavuus. Yrittäjyyttä käsitteellistetään ja tulkitaan monin vaihtelevin tavoin. Eri tahot myös hyödyntävät yrittäjyysdiskurssia omien intressiensä edistämiseen. Lisäksi diskurssi muuttaa muotoaan, kun sitä sovelletaan eri konteksteihin. Pysyvää on kuitenkin markkinalogiikka, jonka avulla elämän eri alueita yrittäjyysajattelussa jäsennetään.

Huomioita yrittäjyyttä koskevasta vaihtelevasta ja epätarkasta kielenkäytöstä on tehty tutkimuskirjallisuudessa aiemminkin (Bröckling 2016; Harni 2019, Peters 2001; Pyykkönen 2014). Kirjavaa ja monitulkintaista kielenkäyttöä voi pitää tarkoituksellisenä, sillä sen avulla yrittäjyys taipuu puhuttelemaan laajaa ihmisjoukkoa ja ajamaan läpi uudistuksia, joille muutoin olisi vaikea saada yleistä hyväksyntää. Esimerkiksi yliopistossa kaupallinen yhteistyö yritysten kanssa ei kaikilla aloilla ole niiden perinteen tai tehtävän vuoksi luontevaa tai mielekästä, mutta kun yrittäjyys artikuloidaan välttämättömäksi tavaksi asennoitua työhön ja elämään yleensä, sen voi arvella tavoittavan suuremman kuulijakunnan. Samalla haetaan oikeutusta ja tehdään tilaa myös yritysyhteistyölle ja muille kaupallisille toiminnoille. Harni (2019, 15) on vastaavasti tulkinnut yrittäjyyskasvatusta koskevan poliittisen argumentoinnin epäselvyyden tarkoitukselliseksi. Hänen mukaansa väljä määrittely luo harhan, joka saa luottamaan yrittäjyyskasvatukseen ”kaikkivoipana koulutuspoliittisena interventiona”.

”Kaikkea kaikille” -ajatteluun liittyy ongelmia, sillä yrittäjyyspuhe ei kohtele kaikkia yksilöitä tai tahoja samalla tavoin ja jättää niukasti tilaa toisin ajattelemiselle ja -toimimiselle. Aiemmissa tutkimuksissa on osoitettu yrittäjyyspuheen ilmentävän ja suosivan maskuliinisuutta sekä huomioivan heikosti yhteiskuntaluokkaan tai etni-

syyteen liittyviä erontekoja (esim. Berglund & Verduijn 2018; Korhonen 2012; Nas-kali 2010). Yliopistossa yrittäjyyspuhe asemoi tieteenaloja ja niiden opiskelijoita eriarvoisiin asemiin. Yrittäjyyden kapean ja kaupallisen tulkinnan voi katsoa istuvan parhaiten teknisille ja kaupallisille aloille, joilta todennäköisimmin sopii odottaa niin innovatiivisia spin-offeja kuin kasvuhakuisia ja potentiaalisesti korkeatuottoisia star-tupeja. Sen sijaan humanistisilta ja luovilta aloilta valmistuville epävarmuuden ja pienen toimeentulon leimaamaa freelance-yrittäjyyttä pidetään hyvin soveltuvana (esim. EC 2008). On myös aloja, joilla yritysysteistyö näyttäytyy vieraana ja joilta harvoin työllistytään yrittäjiksi. Suomen Yrittäjien (2019a) julkaiseman tutkimuksen mukaan epätodennäköisimpänä yrittäjänä toimimista tulevaisuudessa pitivät kasva-tusalojen opiskelijat, terveys- ja hyvinvointialojen opiskelijat, luonnontieteiden opis-kelijat ja yhteiskunnallisten alojen opiskelijat. Komulaisen ym. (2019) mukaan aka-teemisessa yrittäjyyskoulutuksessa tulisi huomioida opiskelijoiden erilaiset positiot suhteessa yrittäjyyteen. Yrittäjyyden ei pidäkään olettaa kiinnostavan kaikkia opis-kelijoita.

Yrittäjyyspuhe ei problematisoi tuottamia eroja vaan korkeakoulupoliittiselle diskurssille tyypillisesti homogenisoi yliopiston. Tieteen- ja koulutusalojen erot sivuutetaan ja yrittäjämäisyys eri muodoissaan nähdään kaikkialla läsnä olevana, im-manenttina ilmiönä. Yrittäjyyteen ja yrittäjyysyliopiston malliin ohjaaminen koros-taa yliopistokoulutuksen välineellistä arvoa esimerkiksi teknologian ja innovaatioi-den kehityksessä huomioimatta akateemisen maailmaan moninaisuutta ja ainutlaa-tuisuutta tai yliopistotraditioiden kansallisia eroja. Tutkimuksessani kuvaan, kuinka ylikansallisten tahojen levittämä, talouskasvua ja työllisyyttä palveleva yrittäjyys-puhe yhtenäistää osaltaan eurooppalaista yliopistokoulutusta määrittelemällä sen ar-voja, normeja ja ihanteita. Yrittäjyysyliopiston mallia ei kuitenkaan pidä ajatella yli-opistoinstituution kehityksen lopullisena päätepisteenä, vaan yhtenä vaiheena ja ker-rostumana sen pitkässä historiassa ja jatkuvassa muutoksessa (Barnett 2011).

Yrittäjyyden huomioiminen yliopistokoulutuksessa ei ainoastaan luo jännitteitä tieteenalojen suhteen vaan myös haastaa akateemisia perinteitä, kuten teoreettisuutta ja riippumattomuutta ulkoisista intresseistä ja välittömän hyödyn tavoittelusta. Ko-rostamalla käytännönläheisyyttä, työelämälähtöisyyttä, osaamisen kaupallista hyö-dyntämistä ja yhteistyötä yritysten kanssa yrittäjyyden edistäminen näyttää suoma-laisessa korkeakoulutuksessa duaalimallia kyseenalaistavana ilmiönä. Mainitut tekijät ovat olleet ominaisia nimenomaan ammattikorkeakouluille erotuksena tieteel-lisesti ja teoreettisesti orientoituneista yliopistoista.

Ammatillisuus ja työelämään valmistaminen eivät toki ole uusia tai vieraita tee-moja yliopistokoulutuksessa. Yrittäjyyden painotuksissa poikkeuksellista on käytän-nönläheisyyden ja lyhyen tähtäimen hyötyjen tavoitleminen tieteellisen tiedon it-seisarvon vaalimisen tai holistisen ymmärryksen kustannuksella. Teoreettisuus-am-

matillisuus -akselilla kummankaan laidan yksipuolinen suosiminen yliopistokoulutuksessa ei nykypäivänä tunnu perustellulta. Yliopistokoulutuksen keskeisenä haasteena voidaankin pitää akateemisen identiteetin yhdistämistä työelämän vaatimuksiin. Tällöin käytännön valmiuksien kehittämisen rinnalla olennaista on vahvistaa myös akateemista identiteettiä lujittavia taitoja, kuten teoreettista ja analyttistä ajattelua sekä oppimiskykyä. (Räty ym. 2019a, 906.)

Talouden ensisijaisuutta painottavan yrittäjyyspuheen voi yhtäältä tulkita pyrkimykseksi määritellä uudelleen yliopistoa ja kasvattaa uudenlaista akateemista ihmistä. Toisaalta myös yliopiston pitkästä historiasta löytyy tarttumapintaa yrittäjyydelle. Yliopiston moraalijärjestyksessä ainakin vapauden teema kiinnittää yrittäjyyden akateemiseen traditioon. Akateemisen vapauden lailla yrittäjyysdiskurssi hallitsee vapauden kautta vetoamalla yksilöiden autonomiaan sekä vapaaseen tahtoon kehittyä ja ottaa vastuu itsestään. Yrittäjyudessa autonomia ei kuitenkaan ulotu koskemaan tieteen vapautta tai riippumattomuutta ulkoisista intresseistä. Sen sijaan kyse on vapaudesta ottaa elämä ja siinä menestyminen omiin käsiin. Hallinta edellyttää vapaita yksilöitä, mutta vapaus on kuitenkin näennäistä sikäli, että se on tietyin ehdoin rajattua. Yksilöillä on vapaus myös toimia toisin, mutta hänen on itse myös vastattava epätoivotun toimintansa seurauksista. (Dean 1999, 15.) Omasta oppimisestaan ja elämästään itsenäisesti vastuun kantavia yksilöitä koulivaa yrittäjyyskasvatusta voisi luonnehtia jonkinlaiseksi terapeuttiseksi akateemiseksi self helpiksi, joka vetoaa yksilöiden vapaaseen tahtoon voimaantua.

Yrittäjyysideat istuvat hyvin ajan vaatimuksiin. Yliopistossa ne saavat liittymäpintaa myös ainakin edellä kuvatusta vapauden painotuksesta, vastuullisuuden korostamisesta ja akateemisen ympäristön kilpailullisuudesta. Yrittäjyyskasvatuksen vastaanottoa peruskoulussa tutkinut Maija Korhonen (2012) hahmottaa yrittäjyyskasvatuksen diskursiivisena kamppailuna, joka kiinnittyy yhtäältä koulun perinteisiin kansalaiskasvatuksen arvoihin, kuten ahkeruuteen ja yhteisölliseen huolenpitoon ja toisaalta kilpailullisuuteen ja voiton tavoitteluun. Vastaavasti yliopistokontekstissa yrittäjyyden voi katsoa sekä haastavan että pyrkivän asettumaan osaksi akateemista traditiota.

Tutkimukseni tarkastelut osoittavat niin ylikansallisten kuin kansallisten koulutuspoliittisten toimijoiden omaksuneen yksimielisesti tarpeen edistää yrittäjyyttä yliopistokoulutuksessa. Yrittäjyysmyönteisen rationaliteetin omaksumisen voi nähdä yliopistojen keinona turvata resurssiaan ja legitimoida olemassaoloaan vallitsevissa olosuhteissa (ks. Meyer & Rowan 1977). On kuitenkin perusteltua pohtia, missä määrin tällainen alistuva sopeutuminen ulkoisiin vaatimuksiin nakertaa yliopiston voimaa aktiivisena yhteiskunnallista muutosta toteuttavana instituutiona.

Yksilöiden kykyjen ja ominaisuuksien korostuminen on leimannut koulutuspolitiikkaa 2000-luvun alusta alkaen. Tämän eetoksen mukaan yksilöitä on ohjattava kehittämään itseään paitsi itsensä myös yhteiseksi hyväksi. (Komulainen 2006, 213.)

Yksilöiden yritteliäisyyteen vetoaminen heijastelee työelämän muutosta ja tietokykykapitalismin logiikkaa, jonka mukaisesti taloudellista arvoa tavoitellaan kehittämällä ihmisten potentiaalia, ominaisuuksia, kompetensseja ja motivaatiota (Harni 2015b; Vähämäki 2009, 84–85). Yrittäjämäisyyttä odotetaan paitsi koulutukseen osallistujilta myös kouluttavilta instituutioilta ja niiden henkilöstöltä.

Tämän tutkimuksen analyysit havainnollistavat, kuinka yrittäjyyskasvatuksella muovattava yrittäjämäinen yksilö piirtyy koulutuspoliittisessa kielenkäytössä työllistettävänä sekä voimaantuneena sietämään työelämään ”luonnollisesti” kuuluvaa epävarmuutta. Itsensä työllistäminen mutta myös yritteliäs asenne näyttävät tällaisessa katsantotavassa ratkaisuihin myös akateemiseen työttömyyteen. Yrittäjyyskasvatus pyrkii valmistamaan opiskelijoita kohtaamaan epävarman työelämän muokkaamalla heidän halujaan ja käyttäytymistään työmarkkinoiden kannalta edulliseen suuntaan.

Tutkimukseni tarkastelut osoittavat yrittäjyyskasvatuksen käytäntöjen luovan ja uusintavan yliopistokoulutuksessa kulttuurista ihannetta yrittäjästä mallikansalaisena. Vastaavasti Korhosen (2012) tutkimuksessa peruskoulun opettajien ja oppilaiden tulkinnoissa yrittäjä näyttöytyi sankarina ja yrittäjyys kunniallisena työn tekemisen tapana. Havainto kulttuurisen ihanteen tuottamisesta saa vahvistusta myös Parkkarin (2019) tutkimuksesta, jonka mukaan yrittäjyyden edistäminen ylläpitää kulttuurista näkemystä yrittäjyydestä toivottuna toimintana. Opiskelijoiden yrittäjyisyhteisöjä tutkineen Parkkarin mukaan yrittäjyyteen liittyviä tulkintoja sekä uusinnetaan että haastetaan organisaatioiden yrittäjyyden edistämisen käytännöissä.

Yrittäjyyskasvatusta tavataan niin alan kirjallisuudessa kuin politiikkadokumenteissa kuvata emansipoivana käytäntönä. Parkkari (2019) havaitsi tutkimuksessaan yrittäjyyden mahdollistavan opiskelijoille uuden oppimisen, yhdessä tekemisen ja maailman muuttamisen kaltaisia myönteisiä kokemuksia. Samoin tutkimukseeni osallistuneet opiskelijat puhuivat yrittäjyysopinnoistaan pääosin myönteiseen sävyyn. Kriittisiin tarkasteluihin nojaavissa puheenvuoroissa on kuitenkin huomautettu, että yrittäjyyspuhe kasvatuksessa saattaa ruokkia myös riittämättömyyden ja haavoittuvuuden kokemuksia (Berglund 2013; Brunila & Siivonen 2016; Siivonen & Brunila 2014). Tässä tutkimuksessa opiskelijoiden kokema riittämättömyys kuului tavassa puhua pahoittelevaan sävyyn omista ei-yrittäjämäisinä pitämistään ominaisuuksista ja toimintatavoista.

Yrittäjämääntyä työstävän elämisen mallin vastustaminen on vaikeaa yhteiskunnallisissa oloissa, joissa yrittäjyyden eetos työntyy läpi kaikkialta (Bröckling 2016, 196–205). Tutkimukseni valossa yrittäjyyskasvatuksen käytännöissä on vähän tilaa kritiikille, ja puhetaapa itsen ilmaisemiseen on rajoitettua (ks. myös Mononen-Batista Costa & Brunila 2016). Kriittiseen ajatteluun tyypillisesti liitetyn yliopistokoulutuksen kontekstissa tätä voi pitää erikoisena ja kenties haitallisenakin. Tutkimuksessani

olen halunnut tehdä tilaa kriittisille näkemyksille, mutta tehdyt havainnot myös alleviivaavat kyseenalaistamisen vaikeutta ympäristössä, jossa opiskelijoita hallitaan yrittäjyysmyönteisyyden kehyksessä ja ohjataan mieltämään itsensä yrittäjämäisinä. Kriittisten äänten vähäisyyttä tutkimuksessa selittänee osaltaan opiskelijoiden valikoitunut joukko, sillä yrittäjyysopintoihin osallistuvien opiskelijoiden voi olettaa suhtautuvan yrittäjyyteen ainakin jossain määrin myönteisesti ja kiinnostuksella. Tutkimukseni kuitenkin osoittaa opiskelijoiden kykenevän myös kyseenalaistamiseen, haastamiseen ja ironisointiin, mikäli normista poikkeaville pohdintoille annetaan tilaa. Bröckling (2016, 202) näkee nimenomaan ironisen suhtautumisen ja itselle nauramisen keinoina ottaa etäisyyttä yrittäjämien ihanteisiin. Komulaisen ym. (2009) tutkimuksessa oppilaat haastoivat kasvua tavoittelevan ja riskejä ottavan yrittäjän poliittista ideaalia määrittelemällä yrittäjyyttä rehellisyyden ja vastuullisuuden painotuksilla.

Käsillä oleva tutkimus vahvistaa näkemyksiä, joiden mukaan yrittäjyyden edistäminen kasvatuksessa ja koulutuksessa toteuttaa osaltaan talouskeskeistä uusliberalistista koulutuspoliittista agenda (Davies & Bansel 2007; Komulainen 2006; Korhonen 2012; Olssen & Peters 2005; Peters 2001). Koulutuspoliittisena käsitteenä yrittäjyys on 2000- ja 2010-luvuilla täytetty uusliberalismia ilmentävillä määreillä. Koulutusta ohjaavassa, yrittäjyyttä edistävässä kielenkäytössä elämän kaikki osat alueet organisoituvat työn ja talouden ehdoilla. Yritysmaailmasta omaksutun argumentoinnin ja sanaston mukaisesti markkinat määrittävät yrittäjyyspuheessa ylivertaisen yhteiskunnan ja yksityiselämän järjestämisen tapana, jossa vastuu on autonomisilla yksilöillä. Yliopistokoulutuksessa tällainen ajattelutapa muotoilee työllistettäviä akateemisia yrittäjäminoituksia ohjaamalla koulutettavia subjekteja mieltämään elämänsä sarjana investointeja, riskinottoa ja itsensä kehittämistä. Yrittäjyyskasvatus hallinnan teknologiana pyrkii yksilöön kohdistuvien valtakonekonein ja yksilöstä itsestään lähtevien itsetekniikoin muotoilemaan tiedoiltaan ja kyvyiltään optimoituja, taloudellista hyötyarvoa tuottavia ja markkinoilla taidokkaasti toimivia akateemisia yrittäjäsujekteja.

Tutkimuksen perusteella katson, että yrittäjyyskasvatuksessa on tarvetta kriittiselle reflektoinnille, inhimillisen rajallisuuden ja erilaisuuden hyväksymiselle sekä tietoisuuden lisäämiselle yksilöiden yrittäjämäisyyteen nojaavien kasvatustavoitteiden poliittisesta latautuneisuudesta (ks. myös Berglund 2013). Kouluttavien tahojen vastuulla on saada opiskelijat tietoisiksi ajattelutapojamme säätelevistä diskursseista (Davies 2005, 2). Kriittinen tietoisuus yrittäjyyskasvatukseen vaikuttavista valtasuhhteista on edellytys muutokselle ja toisin toimimiselle (Berglund & Verduijn 2018, 13–14; ks. myös Siivonen & Brunila 2014, 169).

Lisäksi yliopistokoulutuksessa tarvitaan keskustelua arvoista. Yliopistokoulutusta uudistavassa yrittäjyysdiskurssissa talouden tarpeet ovat etusijalla ja arvot mää-

rittävät niistä käsin. Talouden priorisointi kasvatuksessa on kestäväntöntä paitsi yksilöiden myös ympäristön kannalta (Värri 2018). Siksi tarvitsemme kipeästi vasta-voimia ajattelutavalle, jossa yksilön arvo määrittyy hänen taloudellisella tuottavuudellaan. Talouden merkittävän roolin ohittaminen korkeakoulutuksesta puhuttaessa olisi kuitenkin perusteetonta romantisointia. Sen sijaan muistuttaminen yliopistokoulutuksen monista tarkoituksista tuntuu tarpeelliselta ajassa, jossa taloudelliset arvot ja tarkoitusperät näyttävät jyräävän alleen muut tärkeät funktiot, kuten opiskelijoiden valmistamisen demokraattisen yhteiskunnan jäseniksi. (Giroux 2002; Simons ym. 2007, 176, 185; Zgaga, 2009.) Vaikka yrittäjyysyliopistovisioissa sivistyksellisten arvojen artikuloidaan nivoutuvan mutkattomasti markkinatalouden tarpeita priorisoiviin arvoihin, on perusteltua pohtia, ovatko kaikki arvot sittenkään sovitettavissa yhteen. Arvoissa on lopulta kyse valinnoista, jolloin joihinkin arvoihin sitoutuminen tarkoittaa väistämättä joidenkin sulkemista pois.

Tällä tutkimuksella olen pyrkinyt avaamaan tilaa arvovalintojen pohdinnalle ja vaihtoehtoisille näkökulmille. En väitä, etteikö yrittäjyydellä tulisi olla minkäänlaista paikkaa tämän päivän yliopistossa. On kuitenkin merkittävä ero siinä, nähdäänkö yrittäjyys akateemisena oppiaineena ja tutkimusalana, yhtenä tapana toteuttaa yhteiskunnallista vuorovaikutusta vai kaikkia yliopiston tehtäviä ja toimijoita määrittelevänä ja kaikki tieteenalat läpäisevänä periaatteena. Yliopiston perinteiden ja moninaisuuden vaalimisen kannalta en pidä viimeksi mainittua mielekkäänä. Tarpeellista olisi myös täsmentää, mistä kulloinkin puhutaan, kun puhutaan yrittäjyydestä yliopistossa.

Yliopistokoulutuksen kehittämisen kannalta yrittäjyysajattelu tuo uutta pohditettavaa. Ainakin yrittäjyyskasvatuksen kentällä virinnyt kiinnostus opetusmenetelmien monipuolistamiseen, työelämänäkökulman huomioimiseen ja opiskelijoiden innostamiseen ovat seikkoja, joista yliopistossa voisi laajemminkin olla opittavaa. Pedagogiikan kehittäminen on kuitenkin vaarassa jäädä hataralle pohjalle, mikäli se nojaa ainoastaan liiketaloustieteelliseen asiantuntijatietoon ja siitä käsin määrittyvään arvopohjaan.

7.2 Tutkimuksen arviointia

Subjektiiivisella ymmärrykselläni sekä teoriaa ja metodologiaa koskevilla valinnoillani on ollut vaikutusta tutkimuskohteen hahmottamiseen ja tehtyihin tulkintoihin ja päätelmiin. Olen pyrkinyt läpinäkyvyyteen tehdyissä ratkaisuissa ja niitä koskevissa rajoitteissa. Luotettavuutta ja uskottavuutta olen tavoitellut tutkittavan ilmiön ja siihen liittyvien kontekstien tarkalla kuvailulla sekä tehtyjen päätelmien huolellisella perustelulla (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 140). Tulokset ovat hioutuneet koettelun ja keskustelun myötä yhdessä tutkimusartikkelien kirjoittamiseen osallistuneiden tutkijoiden kanssa.

Hallinnan analytiikan lähestymistapa on ohjannut tutkimusta. Toisenlainen näkökulma, esimerkiksi tutkimuksen nivominen kriittisen yrittäjyyskasvatuksen toiveikkaampaan ja ratkaisukeskeisempään perinteeseen olisi tuottanut toisenlaisia johdtopäätöksiä. Hallinnan analytiikassa ratkaisujen esittäminen on kuitenkin vierasta. Sen sijaan tutkimuksen kontribuutio perustuu pyrkimykseen tehdä tilaa toisin ajattelemiselle ja toimimiselle paljastamalla välttämättömyyden harha. Esimerkiksi yrittäjyysdiskurssissa yksilöiden muuttuminen yrittäjämäisiksi artikuloituu yhteiskunnallisen muutoksen tuottamana välttämättömyytenä sen sijaan, että yhteiskunnallinen todellisuus hahmotettaisiin sosiaalisena konstruktiona, joka itsessään on muutettavissa.

Tutkimukseeni liittyy joitakin metodologisia haasteita ja rajoituksia. Keskeinen haaste on ensinnäkin siinä, ettei hallinnan analytiikka sen paremmin kuin Foucault’lainen diskurssianalyysikaan tarjoa eksakteja ohjeita analyysien toteuttamiseen. Esimerkiksi yhteyksien vetäminen diskurssin tuottamisen ja hallinnan eri tasojen välillä tai erilaisten aineistojen suhteuttaminen toisiinsa jää tällöin tutkijan tulkinnan ja kekseliäisyyden varaan. Näin kävi tässä tutkimuksessa. Työn osatutkimukset on tarkoitettu itsenäisiksi kokonaisuuksiksi, mutta olen myös pyrkinyt kietomaan ne yhteisen ongelmanasettelun ja samojen teoreettisten lähtökohtien ympärille, yrittäjämäisen subjektiviteetin normalisoinnin ja neuvottelun kysymyksiin. Kuitenkaan yhteyksien osoittaminen esimerkiksi globaalin yrittäjyysdiskurssin ja yksilön itsensä työstämisen välillä ei ole aivan yksinkertaista, sillä komission dokumentit ja opiskelijoiden kirjoitelmat ovat jo aineistoina hyvin eri tyyppisiä. Osatutkimuksia voikin mainituista syistä arvostella myös jossain määrin toisistaan irrallisiksi. Tämä ei kuitenkaan nähdäkseni ole ainoastaan metodologinen ongelma, vaan osoittaa myös artikkelimuotoisen väitöskirjan haasteellisuutta yleisemmin.

Tutkimuksessa jonkin verran päänvaivaa tuotti myös hallinnan analytiikan käsitteiden runsaus. Teoreettisten käsitteiden yhteensovittaminen ja ymmärtäminen suhteessa toisiinsa sekä uskottava soveltaminen käytännön analyysihin oli ajoittain vaikeaa ja teki tutkimuksen toteuttamisesta hidasta ja mutkikasta. Se, miten tehtävä lopulta onnistui, jää muiden hallinnan tutkijoiden ja lukijoiden arvioitavaksi.

Hallinnan analytiikkaa on toisinaan arvosteltu käytössä kuluneeksi ja turhan löyhästi sovelletuksi (Helén 2010, 47). Yrittäjyyskasvatuksen tutkimuskentällä näkökulma on kuitenkin verraten tuore ja valtavirrasta poikkeava. Se haastaa itsestäänselvyyskäsitteitä ja pyrkii tekemään tilaa vaihtoehtoisille ajattelutavoille. Tämä on tarpeen, sillä yrittäjyyskasvatuksen ja siitä tehdyn tutkimuksen on kritisoitu nojaavan kyseenalaistamattomiin ideologisiin ja normatiivisiin lähtökohtiin (esim. Farny ym. 2016).

Toinen hallinnan teorioihin yleisesti kohdistuva kritiikki koskee yksilön toimijuuden vähättelyä (Mannevuola 2015, 167). Hallinnan analytiikkaa on kritisoitu siitä, että se ei ole onnistunut riittävästi tavoittamaan yksilöllisyyden tai vapautumisen kysymyksiä korostaessaan yhteiskunnallista säätelyä ihmisten toiminnan ohjaajana

(Helén 2016, 161). Hallinnan analytiikan valtakäsitys perustuu kuitenkin nimenomaan subjektin vapaudelle, mikä tekee subjektista aktiivisen hallinnan osapuolen ja jättää yksilöille liikkumavaraa ja mahdollisuuksia normien kyseenalaistamiseen ja toisin toimimiseen. Kiinnostuksen kohteena ovat hallinnan mekanismit yksilöiden subjektiivisten kokemusten tai merkitysten sijaan. Yksistään hallinnan analytiikan avulla yhteiskunnallisen rakenteen ja yksilöllisen kokemuksen yhdistäminen onkin vaikeaa, ellei peräti mahdotonta (ks. Harni, Nikkola & Saari 2018). Toisin ajattelemisen ja toimimisen mahdollisuuksien ja tapojen tunnistaminen on kiehtova mutta haasteellinen tehtävä, josta tämä tutkimus onnistuu tavoittamaan vain palasen.

Hallinnan analytiikan on nähty soveltuvan erityisen hyvin marginaaliryhmien tutkimiseen. Yliopisto-opiskelijat tutkimuksen kohderyhmänä edustavat sen sijaan monessa mielessä etuoikeutettua joukkoa. Tästä huolimatta pidän hallinnan näkökulmaa tutkimuskohteeni kannalta mielekkäänä, erityisesti siksi, että yrittäjyyspuheen neutraalisuus ja inklusiivisuus ovat näennäisiä. Diskurssi positioi subjekteja eriarvoisiin asemiin esimerkiksi tieteenalan perusteella ja patistaa kapeaan olemisen malliin. Näitä eriarvoistavia käytäntöjä sekä sukupuoleen, etnisyyteen, ikään ja yhteiskuntaluokkaan kietoutuvia subjektipositioita olisi tutkimuksen analyyseissa voinut pohtia tarkemmin, tosin se olisi edellyttänyt hieman erilaista kysymyksenasettelua ja toisenlaista lukutapaa.

Tutkimuksessani olen valinnut puhua yrittäjyyskasvatuksesta uusliberalistisena hallintana siitäkkin huolimatta, että uusliberalismia voidaan pitää hedelmällisen dialogin kannalta latautuneena käsitteenä. Matti Lindberg (2014) on kritisoinut kasvatustieteilijöiden esittämää uusliberalismikritiikkiä ja moittinut tutkijoita uusliberalismi-käsitteen liian löyhästä käytöstä. Tässä tutkimuksessa olen viitanut uusliberalismilla yhteiskunnan järjestäytymistä ja kansalaisten käyttäytymistä ohjaavaan poliittiseen rationaliteettiin, asioiden ajattelemisen ja tekemisen tapaan, sen sijaan, että tarkoittaisin sillä poliittista ideologiaa tai teoriaa. Käsite on nähdäkseni yhä ajankohtainen, mielekäs ja hyödyllinen koulutuspoliittisten reformien kriittisessä tarkastelussa, vaikkakin sen yleinen, toistuva, epätarkka tai turhan kepeä käyttö ovat saattaneet nakertaa sen kriittistä voimaa.

Kriittistä diskurssianalyysia hyödyntäviä tutkimuksia arvostellaan tavanomaisesti siitä, että ne kiinnittävät joko liikaa tai liian vähän huomiota lingvistisiin seikkoihin. Toinen yleinen kritiikki liittyy kriittisen diskurssianalyysin piirteisiin, joiden on nähty lähestyvän poliittista aktivismia. (Wodak & Meyer 2016, 22.) Tämän tutkimuksen analyyseissa olisi mahdollisesti voinut kiinnittää enemmän huomiota esimerkiksi sanavalintoihin, tekstin rakenteisiin ja muotoiluihin. Yksityiskohtainen kielien anatomian tutkiminen olisi kuitenkin ollut mutkikasta tutkimukseni tekstimasalla, ja se olisi myös vienyt tilaa tiedon, vallan ja subjektin keskinäisen dynamiikan suurempien linjojen hahmottelulta. Analyyttisen kiinnostuksen kohteena ei ole niin-

kään ollut kieli sinänsä vaan se mitä kielellä tehdään. Näkökulmani kielellä tekemiseen on puolestaan ollut avoimen kriittinen suhteessa markkinaorientaation yleistymiseen yliopistokoulutuksessa. Vaikka tätä voi pitää myös poliittisena kannanottona, olen silti lähtökohtaisesti tehnyt nimenomaan tutkimusta, en politiikkaa.

Jatkotutkimukselle näen useita kiinnostavia mahdollisuuksia ja suuntia. Pidän tarpeellisena yritys-elämän ja muiden yliopiston ulkopuolisten toimijoiden asiantuntijavallan tarkastelua korkeakoulutuksessa. Myös yrittäjyysdiskurssia haastavia ja siihen vaikuttavia koulutuspoliittisia diskursseja ja näiden keskinäisiä suhteita olisi mielekästä tutkia lähemmin. Lisää tutkimusta tarvitaan myös eri tieteenalojen asemoitumisesta suhteessa yrittäjyysdiskurssiin, muita taustatekijöitä unohtamatta. Kriittinen yrittäjyyskasvatustutkimus hyötyisi myös uusista yllättävistä suunnista ja avauksista. Kenties sellaisia voisi löytyä esimerkiksi opiskelussa tai työssä uupuneiden kokemusten kuulemisesta.

Lähteet

- Ahl, H. J. (2004). *The Scientific Reproduction of Gender Inequality: A Discourse Analysis of Research Texts on Women's Entrepreneurship*. Malmo, Koege, Herndon, VA, Abingdon: Copenhagen Business School Press.
- Akava. (2016). Mitä korkeakoulutetut nuoret haluavat tulevaisuuden työelämältä? https://www.akavalainen.fi/akavalainen/arjessa/tyoelamassa/mita_korkeakoulutetut_nuoret_haluavat_tulevaisuuden_tyoelamalta (29.4.2020).
- Akava Works. (2020). Työttömyyskatsaus tammikuu 2020. <https://akavaworks.fi/julkaisut/korkeakoulutettujen-tyottomien-maara-lisaantynyt-tammikuun-2020-tyottomyyskatsaus/> (29.4.2020).
- Alexiadou, N. (2016). Responding to 'crisis': Education policy research in Europe. *Research in Education* 96 (1), 23–30. DOI: 10.1177/0034523716664600.
- Alexiadou, N. (2014). Policy learning and Europeanisation in education: The governance of a field and the transfer of knowledge. Teoksessa Nordin, A. & Sundberg, D. (eds.) *Transnational Policy Flows in European Education: The Making and Governing of Knowledge in the Education Policy Field*. Oxford: Symposium Books, 123–140.
- Alhanen, K. (2007). *Käytännöt ja ajattelu Foucault'n filosofiassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Bacchi, C. (2012). Why study problematizations? Making politics visible. *Open Journal of Political Science* 2 (1), 1–8. DOI: 10.4236/ojps.2012.21001.
- Ball, S. (2004). Suorituskeskeisyys ja yksityistäminen jälkihyvinvointivaltion koulutuspolitiikassa. *Kasvatus* 35 (1), 6–20.
- Barnett, R. (2000). *Realizing the University in an Age of Supercomplexity*. Buckingham: SRHE and Open University Press.
- Barnett, R. (2003). *Beyond All Reason. Living with Ideology in the University*. Buckingham: SRHE and Open University Press.
- Barnett, R. (2011). *Being a University*. New York: Routledge.
- Beech, J. (2009). Policy spaces, mobile discourses, and the definition of educated identities. *Comparative Education* 40 (3), 347–364. DOI: 10.1080/03050060903184932.
- Bengtsson, A. (2014). Enterprising career education: the power of self-management. *International Journal of Lifelong Education* 33 (3), 362–375. DOI: 10.1080/02601370.2014.896085
- Berglund, K. & Verduijn, K. (2018.) Introduction: challenges for entrepreneurship education. Teoksessa Berglund, K. & Verduijn, K. (eds.) *Revitalizing Entrepreneurship Education Adopting a Critical Approach in the Classroom*. London and New York: Routledge, 3–24.
- Berglund, K. (2013). Fighting against all odds: Entrepreneurship education as employability training. *Ephemera* 13 (4), 717–735.
- Blenker, P., Hedeboe Frederiksen, S., Korsgaard, S., Muller, S., Neergaard, H. & Thrane, C. (2012). Entrepreneurship as everyday practice: towards a personalized pedagogy of enterprise education. *Industry and Higher Education* 26 (6), 417–430. DOI: 10.5367/ihe.2012.0126.

- Bologna Declaration. (1999). The Bologna Declaration of 19 June 1999. Bologna Secretariat, European Commission.
- Boltanski, L. & Chiapello, E. (2005). *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso.
- Brunila, K. (2011). The projectisation, marketisation and therapisation of education. *European Educational Research Journal* 10 (3), 421–432. DOI: 10.2304/eej.2011.10.3.421.
- Brunila, K. (2012.) A diminished self: Entrepreneurial and therapeutic ethos operating with a common aim. *European Educational Research Journal* 11 (4), 477–486. DOI: 10.2304/eej.2012.11.4.477.
- Brunila, K. & Siivonen, P. (2016). Preoccupied with the self: towards self-responsible, enterprising, flexible and self-centred subjectivity in education. *Studies in the Cultural Politics of Education* 37 (1), 56–69. DOI: 10.1080/01596306.2014.927721.
- Bröckling, U. (2016). *The Entrepreneurial Self: Fabricating a New Type of Subject*. London, Thousand Oaks CA, New Delhi and Singapore: Sage.
- Bygrave, W. D. (1989). The entrepreneurship paradigm (II): Chaos and catastrophes among quantum jumps? *Entrepreneurship Theory and Practice* 14 (2), 7–30. DOI: 10.1177/104225879001400203.
- Clark, B. R. (1983). *The Higher Education System. Academic Organization in Cross-National Perspective*. Berkeley: University of California Press.
- Clark, B. R. (1998). *Creating Entrepreneurial Universities: Organisational Pathways of Transformation, Issues in Higher Education*. Oxford: Pergamon Press for International Association of Universities.
- Coffey, A. (2005). “Toisen” kohtaaminen ja vieraan monimerkityksellisyys. Teoksessa Mietola, R., Lahelma, E., Lappalainen, S. & Palmu, T. (toim.) *Kohtaamisia kasvatuksen ja koulutuksen kentillä. Erontekojä ja yhdessä tekemistä*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 213–224.
- Corbett, A. (2005). *Universities and the Europe of Knowledge: Ideas, Institutions and Policy Entrepreneurship in European Community Higher Education Policy, 1955–2005*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dahlstedt, M. & Fejes, A. (2019). Shaping entrepreneurial citizens: a genealogy of entrepreneurship education in Sweden. *Critical Studies in Education* 60 (4), 462–476. DOI: 10.1080/17508487.2017.1303525.
- Dahlstedt, M. & Hertzberg, F. (2012). Schooling entrepreneurs: Entrepreneurship, governmentality and education policy in Sweden at the turn of the millennium. *Journal of Pedagogy* 3 (2), 242–262. DOI: 10.2478/v10159-012-0012-x.
- Dahlstedt, M. & Hertzberg, F. (2013). In the name of liberation. *European Education* 45 (4), 26–43. DOI: 10.2753/EUE1056-4934450403.
- Dal, M., Elo, J., Leffler, E., Svedberg, G. & Westerberg, M. (2016). Research on pedagogical entrepreneurship – a literature review based on studies from Finland, Iceland and Sweden. *Education Inquiry* 7 (2), 159–182. DOI: 10.3402/edui.v7.30036.
- Davies, B. (2005). The (im)possibility of intellectual work in neoliberal regimes. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 26 (1), 1–14.
- Davies, B. & Bansel, P. (2007). Neoliberalism and education. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 20 (3), 247–259. DOI: 10.1080/09518390701281751.
- Dean, M. (1999/2010). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.
- Deem, R. & Brehony, K. J. (2005). Management as ideology: the case of ‘new managerialism’ in higher education. *Oxford Review of Education* 31 (2), 217–235, DOI: 10.1080/03054980500117827.
- Down, B. (2009). Schooling, productivity and the enterprising self: beyond market values. *Critical Studies in Education* 50 (1), 51–64. DOI: 10.1080/17508480802526652.

- Elinkeinoelämän keskusliitto (EK). (2016). Elinkeinoelämä ja korkeakoulut lähemmäs toinen toisiaan. <https://ek.fi/ajankohtaista/uutiset/2016/01/25/elinkeinoelama-ja-korkeakoulut-lahemmas-toinen-toisiaan/> (5.6.2018).
- Elinkeinoelämän tutkimuslaitos (Etla). (2018). ETLA selvitti: Suomalaisilta puuttuvat kannusteet tutkimuksen kaupallistamiseen. <https://www.etla.fi/yleinen/etla-selvitti-suomalaisilta-puuttuvat-kannusteet-tutkimuksen-kaupallistamiseen/> (5.6.2018).
- Eriksson, P., Henttonen, K. & Mononen, T. (2020). *Yrittäjyys suomalaisissa yliopistoissa: suopeus, suppeus ja suunnan etsiminen*. Itä-Suomen yliopisto, kauppatieteiden laitos.
- Etzkowitz, H., Webster, A., Gebhardt, C. & Cantisano Terra, B. R. (2000). The future of the university and the university of the future: Evolution of ivory tower to entrepreneurial paradigm. *Research Policy* 29 (2), 313–330. DOI: 10.1016/S0048-7333(99)00069-4.
- Etzkowitz, H. (2003). Research groups as ‘quasi-firms’: the invention of the entrepreneurial university. *Research Policy* 32 (1), 109–121.
- Euroopan unioni (EU). (2006). Euroopan parlamentin ja neuvoston suositus elinikäisen oppimisen avaintaidoista. (2006/962/EY). Bryssel 18.12.2006.
- European Commission (EC). (2003). Green Paper. Entrepreneurship in Europe. Brussels: COM.
- European Commission (EC). (2004). Action Plan: The European Agenda for Entrepreneurship. Communication from the Commission. Brussels: COM.
- European Commission (EC). (2006a). Implementing the Community Lisbon Programme: Fostering entrepreneurial mindsets through education and learning. Communication from the Commission. Brussels: COM (2006) 33 final.
- European Commission (EC). (2006b). The Oslo Agenda for Entrepreneurship Education.
- European Commission (EC). (2008). Entrepreneurship in Higher Education, especially within Non-Business Studies. Final Report of the Expert Group.
- European Commission (EC). (2010). Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. Communication from the Commission. Brussels: COM.
- European Commission (EC). (2012a). Effects and Impact of Entrepreneurship Programs in Higher Education.
- European Commission (EC). (2012b). Building Entrepreneurial Mindsets and Skills in the EU.
- European Commission (EC) & OECD. (2012). A Guiding Framework for Entrepreneurial Universities.
- European Commission (EC). (2013a). Entrepreneurship Education: A Guide for Educators.
- European Commission (EC). (2013b). Entrepreneurship 2020 Action Plan: Reigniting the Entrepreneurial Spirit in Europe. Communication from the Commission. Brussels: COM (2012) 795 final.
- European Commission (EC). (2014). Expert Group on Indicators on Entrepreneurial Learning and Competence: Final Report.
- European Commission (EC). (2015). Entrepreneurship Education: A Road to Success. A Compilation of Evidence on the Impact of Entrepreneurship Education Strategies and Measures.
- Farny, S., Hedeboe Frederiksen, S., Hannibal, M. & Jones, S. (2016). A CULTure of entrepreneurship education. *Entrepreneurship & Regional Development* 28 (7–8), 514–535. DOI: 10.1080/08985626.2016.1221228.
- Farrugia, D. (2019). The formation of young workers: The cultivation of the self as a subject of value to the contemporary labour force. *Current Sociology* 67 (1), 47–63.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. C. Gordon (ed.). Brighton: Harvester Press.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. Teoksessa Dreyfus, H. L. & Rabinow, P. (eds.) *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Brighton: Harvester Press, 208–226.
- Foucault, M. (2005a). *Tiedon arkeologia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.

- Foucault, M. (2005b). *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France 1978*. Käänn. Graham Burchell. New York: Palgrave.
- Foucault, M. (2010a). *Turvallisuus, alue, väestö. Hallinnallisuuden historia. Collège de Francen luennot 1977–1978*. Suom. Antti Paakkari. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Foucault, M. (2010b). *Seksuaalisuuden historia*. Suom. Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, M. (2014a). Diskurssin ei pidä katsoa olevan... Teoksessa *Foucault, M. Parhaat*. Suom. Simo Määttä. Tampere: Niin & Näin, 152–153.
- Foucault, M. (2014b). Itsestä huolehtimisen etiikka vapauden harjoittamisena. Teoksessa *Foucault, M. Parhaat*. Suom. Simo Määttä. Tampere: Niin & Näin, 269–291.
- Foucault, M. (2014c). Itsetekniikat. Teoksessa *Foucault, M. Parhaat*. Suom. Simo Määttä. Tampere: Niin & Näin, 298–330.
- Gershon, I. (2019.) Neoliberal agency. *Current Anthropology* 52 (4), 537–555.
- Gibb, A. A. (2002). In pursuit of a new ‘enterprise’ and ‘entrepreneurship’ paradigm for learning: creative destruction, new values, new ways of doing things and new combinations of knowledge. *International Journal of Management Reviews* 4 (3), 233–269. DOI: 10.1111/1468-2370.00086.
- Gill, R. (2014). “If you’re struggling to survive day-to-day”: Class as optimism and contradiction in entrepreneurial discourse”. *Organization* 21 (1), 50–67. DOI: 10.1177/1350508412464895.
- Giroux, H. A. (2002). Neoliberalism, corporate culture, and the promise of higher education: The University as a democratic public sphere. *Harvard Educational Review* 72 (4), 425–463.
- Giroux, H. A. (2003). Selling out higher education. *Policy Futures in Education* 1 (1), 179–200.
- Harni, E. (2015a). ”Opeta, mittaa, kehitä”: Yrittäjyyskasvatuksen mittaristo hallinnallisena artefaktina. *Aikuiskasvatus* 35 (2), 99–110.
- Harni, E. (2015b). Mielivaltaista kasvatusta, yrittäjyyskasvatusta. Teoksessa Brunila, K., Onnismaa, J. & Pasanen, H. (toim.) *Koko elämä töihin. Koulutus tietokykykapitalismissa*. Tampere: Vastapaino, 102–119.
- Harni, E. (2019). Yrittäjyyskasvatuksen episteeminen hallinta. *Kasvatus & Aika* 13 (1), 4–18. DOI: doi.org/10.33350/ka.77805.
- Harni, E., Nikkola, T. & Saari, A. (2018). Rakenteen ja kokemuksen komplementaarisuus laadullisen aineiston tulkinnassa ja analyysissä. *Aikuiskasvatus* 38 (1), 30–45. DOI: 10.33336/aik.88123.
- Harni, E. & Pyykkönen, M. (2018). Yrittäjyyskasvatus ja kansalaisuuden eetos. *Sosiologia* 55 (3), 281–297.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Hedeboe Frederiksen, S. (2017). *Learning to Become Entrepreneur(ial)*. *New Perspectives on Enterprise Education in Practice*. Aarhus BSS, Aarhus University, Department of Management.
- Heikkinen, S., Silvonen, J. & Simola, H. (1999). Technologies of truth: peeling Foucault's triangular onion. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 20 (1), 141–157. DOI: 10.1080/0159630990200109.
- Heinonen, J. (2004). Yrittävä yliopisto. Teoksessa Hytti, U. (toim.) *Yrittäjyyden kipinä yliopistosta? Tapaus Turun kauppakorkeakoulu*. Turku: Turun kauppakorkeakoulu, PK-Instituutti, 135–144.
- Heinonen, J. & Hytti, U. (2010). Back to basics: The role of teaching in developing the entrepreneurial university. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation* 11 (4), 309–318. DOI: 10.5367/ijei.2010.0006.
- Helén, I. (2010). Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucault’lainen hallinnan analytiikka. Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 27–48.
- Helén, I. (2016). *Elämän politiikat. Yhteiskuntatutkimus Foucault’n jälkeen*. Helsinki: Tutkijaliitto.

- Himanka, J. (2019). Mistä yliopistossa on kyse? Kohti dialogia korkeimmasta opetuksesta. *Kasvatus & Aika* 13 (2), 21–35.
- Holborow, M. (2015) *Language and Neoliberalism*. London and New York: Routledge.
- Holmgren, C. A. (2018). *Formandet av den entreprenöriella läraren. Entreprenöriellt lärande som styrningsteknologi*. Linnaeus University Dissertations No 326/2018.
- Holmgren, C. & From, J. (2005). Taylorism of the mind: Entrepreneurship education from a perspective of educational research. *European Educational Research Journal* 4 (4), 382–390. DOI: 10.2304/eej.2005.4.4.4.
- Husén, T. (1996). The idea of the university: Changing roles, current crisis and future challenges. Teoksessa Morsy, Z. & Altbach, P. G. (eds.) *Higher Education in an International Perspective. Critical Issues*. New York: Garland Publishing, 3–20.
- Hytti, U. (2004). Epilogi: Yrittäjyysopinnot yliopiston tehtävänä. Teoksessa Hytti, U. (toim.), *Yrittäjyiden kipinä yliopistosta? Tapaus Turun kauppakorkeakoulu*. Turku: Turun kauppakorkeakoulu, PK-Instituutti, 145–149.
- Hytti, U. (2019). Epilogue. Critical entrepreneurship education: a form of resistance to McEducation? Teoksessa Berglund, K. & Verduijn, K. (eds.) *Revitalizing Entrepreneurship Education Adopting a Critical Approach in the Classroom*. London and New York: Routledge, 228–234.
- Hytti, U. & O’Gorman, C. (2004). What is ‘enterprise education’? An analysis of the objectives and methods of enterprise education programmes in four European countries. *Education + Training* 46 (1), 11–23. DOI: 10.1108/00400910410518188.
- Hytti, U., Stenholm, P., Heinonen, J. & Seikkula-Leino, J. (2010). Perceived learning outcomes in entrepreneurship education: The impact of student motivation and team behavior. *Education + Training* 52 (8/9), 587–606. DOI: 10.1108/00400911011088935.
- Ikonen, R. (2006). *Yrittäjyyskasvatus: Kansalaisen taloudellista autonomiaa etsimässä*. Helsinki: Minerva.
- JA Europe. (2019). Partners. <http://www.jaeurope.org/about/partners.html> (29.7.2019)
- JA Worldwide. (2019). About JA Worldwide. <https://www.jaworldwide.org/aboutja> (29.7.2019)
- Jakonen, M. (2015). Talous ja työ prekaarissa yhteiskunnassa. Teoksessa Jakonen, M. & Silvasti, T. (toim.) *Talouden uudet muodot*. Riika: Into, 92–121.
- Jakonen, M. & Tilli, J. (toim.) (2011). *Yhteinen yliopisto*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Jauhiainen, A., Jauhiainen, A. & Laiho, A. (2015). Akateemiset huomiotaloudessa. Teoksessa Brunila, K., Onnismaa, J. & Pasanen, H. (toim.) *Koko elämä töihin. Koulutus tietokykykapitalismissa*. Tampere: Vastapaino, 123–144.
- Johnsen, C. G. & Sørensen, B. M. (2017). Traversing the fantasy of the heroic entrepreneur. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research* 23 (2), 228–244. DOI: 10.1108/IJEBr-01-2016-0032.
- Jokinen, E. (2019). Nykyajan prekaari toimijuus. Teoksessa K. Filander, M. Korhonen & P. Siivonen (toim.) *Huiputuksen moraalijärjestys. Osallisuuden ja kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino, 75–97.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (2016) Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.) *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 25–50.
- Jokinen, E., Könönen, J., Venäläinen, J. & Vähämäki, J. (toim.) (2011). *”Yrittäkää edes!” Prekarisatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Jones, S. (2014). Gendered discourses of entrepreneurship in UK higher education: The fictive entrepreneur and the fictive student. *International Small Business Journal* 32 (3), 237–258. DOI: 10.1177/0266242612453933.

- Jäger, S. & Maier, F. (2016). Analysing discourses and dispositives: a Foucauldian approach to theory and methodology. Teoksessa Wodak, R. & Meyer, M. (eds.) *Methods of Critical Discourse Studies*. Los Angeles: Sage, 109–136.
- Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (2010). Johdanto: Hallinnan analytiikan suuntaviivoja. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–24.
- Kallo, J. (2009). *OECD Education Policy. A Comparative and Historical Focusing on the Thematic Reviews of Tertiary Education*. Research in Educational Sciences 45. Jyväskylä: Finnish Educational Research Association.
- Kankaanpää, J. (2013). *Kohti yritysmäistä hyöty-yliopistoa. Valtiovallan tahto ja tila Suomessa vuosina 1985–2006 ja kokemukset kolmessa yliopistossa*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Kantola, A. (2002). *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Viestinnän julkaisuja 6. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kantola, A. (2010). Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 97–228.
- Kauko, J., Silvennoinen, H. & Varjo, J. (2020). *Koulutuspolitiikka tutkimuskenttänä*. Teoksessa Kauko, J., Silvennoinen, H. & Varjo, J. (toim.) *Koulutuksen politiikat ja hallinnan muodot. Kasvatussosiologian vuosikirja 3 (tulossa)*.
- Kauppa- ja teollisuusministeriö (KTM). (2007). Yrittäjyyspolitiikka pääministeri Matti Vanhasen hallituskaudella 2003–2007. Yrittäjyyden politiikkaohjelma – loppuraportti. Kauppa- ja teollisuusministeriön julkaisuja 2007:7.
- Kauppinen, I. (2010). Akateeminen kapitalismi aineettoman omaisuuden haltuunottamisena. *Tiedepolitiikka* 35 (2), 15–30.
- Kauppinen, I. (2012). Towards transnational academic capitalism. *Higher Education* 64 (4), 543–556. DOI: 10.1007/s10734-012-9511-x.
- Kauppinen, I. & Kaidesoja, T. (2014). A shift towards academic capitalism in Finland. *Higher Education Policy* 27, 23–41. DOI: 10.1057/hep.2013.11.
- Kauranen, R. & Rantanen, P. (2005). Foucault, genealogia, arkeologia. Teoksessa Andersson, M., Anttila, A-H. & Rantanen, P. (toim.) *Kahden muusan palveluksessa. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat*. Historia Mirabilis 4. Turku: Turun historiallinen yhdistys ry, 217–254.
- Kinnari, H. (2020). *Elinikäinen oppiminen ihmistä määrittämässä. Genealoginen analyysi EU:n, OECD:n ja UNESCO:n politiikasta*. Kasvatusalan tutkimuksia 81. Jyväskylä: Suomen kasvatusieteellinen seura.
- Kivistö, S. & Pihlström, S. (2018). *Sivistyksen puolustus. Miksi akateemista elämää tarvitaan?* Helsinki: Gaudeamus.
- Kolhinen, J. (2015). *Yliopiston yrittäjämäisyyden sosiaalinen rakentuminen: case Aalto-yliopisto*. Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen yliopisto: Yliopistopaino.
- Komulainen, K. (2006). Neoliberal educational policy. A case study of Finnish textbooks of entrepreneurial education. *Nordisk Pedagogik* 26 (3), 212–228.
- Komulainen, K., Hirvonen, I., Kaskes, K., Kasanen, K. & Siivonen, P. (2019). Asiantuntijoita, monitaitoisia ja akateemisia yrittäjiä. Yliopisto-opiskelijoiden aseoituminen akateemisuuteen, työllistettävyyteen ja yrittäjyyteen. *Aikuiskasvatus* 39 (2), 122–137. DOI: 10.33336/aik.82982.
- Komulainen, K., Keskitalo-Foley, S., Korhonen, M. & Lappalainen, S. (toim.) (2010). *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino.

- Komulainen, K., Korhonen, M. & Rätty, H. (2009). Risk-taking abilities for everyone? Finnish entrepreneurship education and the enterprising selves imagined by pupils. *Gender and Education* 21 (6), 631–649.
- Komulainen, K., Kärkkäinen, M., Korhonen, M., Rätty, H., Siivonen, P., Kasanen, K. & Rautiainen, R. (2015). Kun mikään ei riitä – akateeminen kykyminuus puntarissa. Teoksessa Brunila, K., Onnismaa, J. & Pasanen, H. (toim.) *Koko elämä töihin. Koulutus tietokykykapitalismissa*. Tampere: Vastapaino, 145–172.
- Komulainen, K., Siivonen, P., Kasanen, K. & Rätty, H. (2020). “How to give a killer pitch?” Performances of entrepreneurial narratives as identity models in higher education. *Entrepreneurship Education and Pedagogy* 3 (3), 214–235. DOI: 10.1177/2515127420908039.
- Korhonen, M. (2012). *Yrittäjyyttä ja yrittäjämäisyyttä kaikille? Uusliberalistinen hallinta, koulutettavuus ja sosiaaliset erot peruskoulun yrittäjyyskasvatuksessa*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Koski, L. (1993). *Tieteen tahtomana, yliopiston tekemänä. Yliopiston sisäiset symboliset järjestykset*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 17. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Koski, L. (2019) Totuudesta rahaan – yliopiston uusi moraalinen järjestys. Teoksessa Filander, K., Korhonen, M. & Siivonen, P. (toim.) *Huipputuksen moraalijärjestys. Osallisuuden ja kivun kertomuksia*. Tampere: Vastapaino, 49–74.
- Koskinen, H. (2019). Yrittäjyhteisön taika. Yrittäjyyden muotoutuminen korkeakoulujen yrittäjyystoiminnassa. *Aikuiskasvatus* 39 (2), 108–121. DOI: 10.33336/aik.82984.
- Koskinen, H. & Saarinen, A. (2019). Innovaatioita, kasvua ja yrittäjämäisiä kansalaisia: Yrittäjyyspuhe suomalaisissa hallitusohjelmissä 1979–2015. *Sosiologia* 56 (2), 141–156.
- Kouhia, A. & Tammi, T. (2014). Akateemisen kapitalismin uusliberaali tutkijasubjekti kasvatustieteellisessä tohtorikoulutuksessa. *Kasvatus & Aika* 8 (2), 22–39.
- Kuratko, D. F. (2005) The emergence of entrepreneurship education: development, trends, and challenges. *Entrepreneurship Theory and Practice* 29 (5), 577–597. DOI: 10.1111/j.1540-6520.2005.00099.x.
- Kyrö, P. & Carrier, C. (2005). Entrepreneurial learning in universities. Teoksessa Kyrö, P. & Carrier, C. (eds.) *The Dynamics of Learning Entrepreneurship in a Cross-Cultural University Context*. Entrepreneurial Education Series 2/2005. Hämeenlinna: University of Tampere, Research Centre for Vocational and Professional Education, 14–43.
- Laalo, H., Kinnari, H. & Silvennoinen, H. (2018). Yliopistojen yrittäjyyskasvatus eurooppalaisen tietotalouden palvelijana. Teoksessa Silvennoinen, H., Kalalahti, M. & Varjo, J. (toim.) *Koulutuksen usko ja lupaus – Kasvatussosiologian vuosikirja 2*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 43–67.
- Lackéus, M. (2015). Entrepreneurship in Education: What, Why, When, How. OECD Background Paper.
- Lange, B. & Alexiadou, N. (2010). Policy learning and governance of education policy in the EU. *Journal of Education Policy* 25 (4), 443–463. DOI: 10.1080/02680931003782819.
- Leask, I. (2012). Beyond Subjection: Notes on the later Foucault and education. *Educational Philosophy and Theory* 44 (1), 57–73. DOI: 10.1111/j.1469-5812.2011.00774.x.
- Leffler, E., Svedberg, G. & Botha, M. (2010). A global entrepreneurship wind is supporting or obstructing democracy in schools. A comparative study in the North and the South. *Education Inquiry* 1 (4), 309–328. DOI: 10.3402/edui.v1i4.21948.
- Lindberg, M. (2014). Uusliberalismi – kritiikin kritiikki. *Tiedepolitiikka* 39 (2), 65–67.
- Lindster Norberg, E-L. (2016). John Dewey and entrepreneurship in school: a Swedish case. *Journal of Education and Training* (3) 1, 139–157.
- Lisbon European Council. (2000). Presidency Conclusions (23-4 Mar). Lisbon: European Council.

- Loveday, V. (2018). The neurotic academic: anxiety, casualisation, and governance in the neoliberalising university. *Journal of Cultural Economy* 11(2), 154–166.
- Mannevuoli, M. (2015). *Affektitehdas. Työn rationalisoinnin historiallisia jatkumia*. Turku: Turun yliopiston julkaisu.
- Marginson, S. (2013). The impossibility of capitalist markets in higher education. *Journal of Education Policy* 28 (3), 353–370. DOI: 10.1080/02680939.2012.747109.
- Meyer, J. W. & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology* 83 (2), 340–363.
- Miller, P. & Rose, N. (2010). *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino.
- Moisio, J. (2014). *Understanding the Significance of EU Higher Education Policy Cooperation in Finnish Higher Education Policy*. Tampere: University of Tampere.
- Mononen-Batista Costa, S. & Brunila, K. (2016). Becoming entrepreneurial: Transitions and education of unemployed youth. *Power and Education* 8 (1), 19–34. DOI: 10.1177/1757743815624115.
- Morrissey, J. (2013). Governing the academic subject: Foucault, governmentality and the performing university. *Oxford Review of Education* 39 (6), 797–810. DOI: 10.1080/03054985.2013.860891.
- Naskali, P. (2010). Yliopisto-opiskelijat ja yrittäjyyskasvatus. Teoksessa Komulainen, K., Keskitalo-Foley, S., Korhonen, M. & Lappalainen, S. (toim.) *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino, 72–99.
- Nokkala, T. (2007). *Constructing the Ideal University – The Internationalisation of Higher Education in the Competitive Knowledge Society*. Higher Education and Management Series. Tampere: Tampere University Press.
- Nuori Yrittäjyys. (2019a). Yhteistyökumppanit. <https://nuoriyrittajyys.fi/nuori-yrittajyys/yhteistyokumppanit/> (29.7.2019).
- Nuori Yrittäjyys. (2019b). Nuori Yrittäjyys. <https://nuoriyrittajyys.fi/nuori-yrittajyys/> (29.7.2019).
- OECD. (1989). Towards an “Enterprising” Culture: A Challenge for Education and Training. Paris: OECD.
- OECD. (2009). Universities, Innovation and Entrepreneurship. Criteria and Examples of Good Practice.
- OECD. (2010). University Entrepreneurship Support. Policy Issues, Good Practices and Recommendations. A Note Prepared in November 2010 for the Directing Committee of the Local Economic and Employment Development Programme of the OECD.
- Ogbor, J. O. (2000). Mythicizing and reification in entrepreneurial discourse: Ideology-critique of entrepreneurial studies. *Journal of Management Studies* 37 (5), 605–635. DOI: 10.1111/1467-6486.00196.
- Oinonen, E. (2018) Under pressure to become – from a student to entrepreneurial self. *Journal of Youth Studies* 21 (10), 1344–1360. DOI: 10.1080/13676261.2018.1468022.
- Olaison, L. & Sørensen, B. M. (2014). The abject of entrepreneurship: failure, fiasco, fraud. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research* 20 (2), 193–211. DOI: 10.1108/IJEBR-09-2013-0143.
- Ollikainen, A. (1999). *The Single Market for Education and National Educational Policy. Europeanisation of Finnish Education Policy Discourses 1987–1997*. Koulutus sosiologian tutkimuskeskuksen raportti 49. Turku: Turun yliopisto.
- Olssen, M. & Peters, M. A. (2005). Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: From the free market to knowledge capitalism. *Journal of Education Policy* 20 (3), 313–345. DOI: 10.1080/02680930500108718.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM). (2015). Yrittäjyyden ja yrittäjämäisen asenteen tukeminen suomalaisissa korkeakouluissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:17.

- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM). (2016). Yrittäjyyden tukemisen hyvät käytänteet korkeakouluissa 2016. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:14.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM). (2017). Yrittäjyyslinjaukset koulutukseen. <https://minedu.fi/yrittajyylinjaukset> (10.1.2017).
- Opetusministeriö (OPM). (2004a). Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelma. Opetusministeriön julkaisuja 2004:18.
- Opetusministeriö (OPM). (2004b). Koulutus ja tutkimus 2003–2008. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriön julkaisuja 2004:6.
- Opetusministeriö (OPM). (2005). Yrittäjyys yliopistojen tehtävänä? Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:10.
- Opetusministeriö (OPM). (2007). Opetusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2008–2011. Opetusministeriön julkaisuja 2007:3.
- Opetusministeriö (OPM). (2008a). Koulutus ja tutkimus 2007–2012. Kehittämissuunnitelma.
- Opetusministeriö (OPM). (2008b). Opetusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelma 2009–2012. Opetusministeriön julkaisuja 2008:4.
- Opetusministeriö (OPM). (2009a). Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat. Opetusministeriön julkaisuja 2009:7.
- Opetusministeriö (OPM). (2009b). Korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistäminen. Opetusministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistämisen yhteistyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:10.
- Ozga, J. (2000). *Policy Research in Educational Settings: Contested Terrain*. Buckingham: Open University Press.
- Ozga, J. & Jones, R. (2006). Travelling and embedded policy: The case of knowledge transfer. *Journal of Education Policy* 21 (1), 1–17. DOI: 10.1080/02680930500391462.
- Palola, E. (2010). Kuilua sulkemassa: Kommunikaatio Euroopan ja eurooppalaisten välillä. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 166–189.
- Parkkari, P. (2019) *Doing Entrepreneurship Promotion: A Critical, Practice Theoretical Study of Entrepreneurship*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Patomäki, H. (2007). *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. Helsinki: WSOY.
- Peters, M. (2001). Education, enterprise culture and the entrepreneurial self: a Foucauldian perspective. *Journal of Educational Enquiry* 2 (2), 58–71.
- Peters, M. & Bulut, E. (2011). Introduction. Teoksessa Peters, M. A. & Bulut, E. (eds.) *Cognitive Capitalism, Education and Digital Labor*. New York: Peter Lung, xxv-xl.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2009). *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pittaway, L., Rodriguez-Falcon, E., Aiyegbayo, O. & King, A. (2011). The role of entrepreneurship clubs and societies in entrepreneurial learning. *International Small Business Journal* 29 (1), 37–57. DOI: 10.1177/0266242610369876.
- Potter, J. (ed.) (2008). *Entrepreneurship and Higher Education*. Paris: OECD.
- Pyykkönen, M. (2014). *Ylistetty yrittäjyys*. SoPhi (127). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pyykkönen, M. (2015). Michel Foucault – vallan, tiedon ja subjektuuden tutkija. Teoksessa Pyykkönen, M. & Kauppinen, I. (toim.) *1900-luvun ranskalainen yhteiskuntateoria*. Helsinki: Gaudeamus, 193–214.
- Pyöriä, P. & Ojala, S. (2016). Prekaarin palkkatyön yleisyys: liioitellaanko työelämän epävarmuutta? *Sociologia* 53 (1), 45–63.

- Rae, D. (2007). Connecting enterprise and graduate employability: Challenges to the higher education culture and curriculum? *Education + Training* 49 (8), 605–619. DOI: 10.1108/00400910710834049.
- Rae, D., Lynn, M., Antcliff, V. & Hannon, P. (2012). Enterprise and entrepreneurship in English higher education: 2010 and beyond. *Journal of Small Business and Enterprise Development* 19 (3), 380–401. DOI: 10.1108/14626001211250090.
- Renko, M. & Stenholm, P. (2018). Entrepreneurial identity as a key mechanism for realizing the benefits of bricolage. A paper presented at the Babson College Entrepreneurship Research Conference, June 6-9, Waterford, Ireland.
- Rinne, R. (2002). Kansallisen koulutuspolitiikan loppu? Teoksessa Honkonen, R. (toim.) *Koulutuksen lumo – Retoriikka, politiikka ja arviointi*. Tampere: Tampere University Press, 93–119.
- Rinne, R., Jauhiainen, A. & Kankaanpää, J. (2014). Surviving in the ruins of the university? Lost autonomy and collapsed dreams in the Finnish transition of university policies. *Nordic Studies in Education* 34 (3), 213–232.
- Rinne, R., Jauhiainen, A., Simola, H., Lehto, R., Jauhiainen, A. & Laiho, A. (2012). *Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana*. Kasvatusalan tutkimuksia 58. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rinne, R. & Koivula, J. (2005). The changing place of higher education and a clash of values: the entrepreneurial university in the European knowledge society. *Higher Education Management and Policy* 17 (3), 91–124.
- Rose, N. (1998). *Inventing Ourselves: Psychology, Power and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. (1999). *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Räty, H., Komulainen, K., Hytti, U., Kasanen, K., Siivonen, P. & Kozlinska, I. (2019a). University students' perceptions of their abilities relate to their entrepreneurial intent. *Journal of Applied Research in Higher Education* 11 (4), 897–909. DOI: 10.1108/JARHE-07-2018-0119.
- Räty, H., Kozlinska, I., Kasanen, K., Siivonen, P., Komulainen, K. & Hytti, U. (2019b). Being stable and getting along with others: perceived ability expectations and employability among Finnish university students. *Social Psychology of Education* 22, 757–773. DOI: 10.1007/s11218-019-09510-9.
- Saarinen, A., Salmenniemi, S. & Keränen, H. (2014). Hyvinvointivaltioista hyvinvoivaan valtioon. Hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessä diskurssissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (6), 605–618.
- Saarinen, T. (2008). Position of text and discourse analysis in higher education policy research. *Studies in Higher Education* 33 (6), 719–728. DOI: 10.1080/03075070802457090.
- Saastamoinen, M. (2010). Aktiivisen kansalaisuuden vastatulkintoja: Neuroottinen ja hylätty kansalaisuus. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 230–253.
- Savio, A. (2010). Euroopan unionin hyvinvointivaltioillistuminen. Teoksessa Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus, 145–165.
- Seuri, A. & Vartiainen, H. (2018). Yliopistojen rahoitus, kannustimet ja rakennekehitys. Talouspolitiikan arviointineuvoston taustaraportti.
- Shook, C. L., Priem, R. L. & McGee, J. E. (2003). Venture creation and the enterprising individual: A review and synthesis. *Journal of Management* 23 (3), 379–399.

- Shore, C. & Wright, S. (2016). Neoliberalisation and the “death of the public university”. Teoksessa Heatherington, T. & Zerilli, F. M. (eds.) *Anthropologists in/of the Neoliberal Academy*, 46–50.
- Siivonen, P. (2019). Pääkirjoitus. Akateeminen yrittäjyys ja yliopistojen murros. *Aikuiskasvatus* 2 (39), 90–91.
- Siivonen, P. & Brunila, K. (2014). The making of entrepreneurial subjectivity in adult education. *Studies in Continuing Education* 36 (2), 160–172. DOI: 10.1080/0158037X.2014.904776.
- Siivonen, P., Peura, K., Hytti, U., Kasanen, K. & Komulainen, K. (2019). The construction and regulation of collective entrepreneurial identity in student entrepreneurship societies. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*. DOI: 10.1108/IJEBr-09-2018-0615.
- Silvennoinen, H. & Kinnari, H. (2015). Koulutus, kilpailukyky ja hallinta. Teoksessa Teoksessa Harni, E. (toim.). *Kontrollikoulu. Näkökulmia koulutukselliseen hallintaan ja toisiin oppimiseen*. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 64–87.
- Simons, M., Haverhals, B. & Biesta, G. (2007). Introduction: The university revisited. *Studies in Philosophy and Education* 26 (5), 395–404. DOI:10.1007/s11217-007-9051-5.
- Slaughter, S. & Leslie, L. L. (1997). *Academic Capitalism. Politics, Policies and the Entrepreneurial University*. Baltimore/London: Johns Hopkins University Press.
- Suomalainen, S. & Laalo, H. (2015). Henkilökunnan näkemyksiä yrittäjyyskasvatuksen edellytyksistä yliopistossa. *Hallinnon Tutkimus* 34 (4), 297–309.
- Suomen Yrittäjät. (2019a). Opiskelijasta yrittäjäksi 2019. Korkeakouluopiskelijoiden yrittäjyys ja yrittäjyysshalukkuus.
- Suomen Yrittäjät. (2019b). Korkeakoulujen on aika havahtua yrittäjyyden läpimurtoon. Blogikirjoitus 29.10.2019. <https://www.yrittajat.fi/blogit/korkeakoulujen-aika-havahtua-yrittajyyden-lapimurtoon> (28.4.2020).
- Tapanila, K., Siivonen, P. & Filander, K. (2020). Academics’ social positioning towards the restructured management system in Finnish universities. *Studies in Higher Education* 45 (1), 117–128.
- Tervasmäki, T. & Tomperi, T. (2018). Koulutuspolitiikan arvovalinnat ja suunta satavuotiaassa Suomessa. *Niin & Näin* 25 (2), 164–200.
- Tilastokeskus. (2018). Työllisyys ja työttömyys vuonna 2018. https://www.stat.fi/til/tyti/2018/13/tyti_2018_13_2019-04-11_kat_002_fi.html (6.7.2020).
- Tilastokeskus (2020). Käsitteet. Yrittäjä. <https://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/yritylkm.html#tab1> (13.2.2020).
- Tirronen, J. (2005). *Modernin yliopistokoulutuksen lähtökohdat ja sivistyskäsitteet*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 122. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Tomperi, T. (toim.) (2009). *Akateeminen kysymys. Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta*. Tampere: Vastapaino.
- Tonttila, K. (2010). *Yrittäjyyden arvottaminen akateemisten nuorten argumentoinnissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tunstall, R. (2018). Education or exploitation? Reflecting on the entrepreneurial university and the role of the entrepreneurship educator. Teoksessa Berglund, K. & Verduijn, K. (eds.) *Revitalizing Entrepreneurship Education Adopting a Critical Approach in the Classroom*. London and New York: Routledge, 25–40.
- Unifi, Arene & Suomen Yrittäjät. (2018a). Korkeakoulujen yrittäjyys-suositukset. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry:n, Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry:n ja Suomen Yrittäjät ry:n yhteiset suositukset korkeakoulujen yrittäjyyttä edistävään työhön.
- Unifi, Arene & Suomen Yrittäjät. (2018b). Yrittäjyyden pelikirja korkeakoululle. Suositukset yrittäjyyden edistämiseksi.

- Van Gelderen, M. (2010). Autonomy as the guiding aim of entrepreneurship education. *Education & Training* 52 (8/9), 710–721. DOI: 10.1108/00400911011089006.
- Vanttaja, M. (2010). *Yliopiston villit vuodet. Suomalaisen yliopistolaitoksen muutoksia ja uudistuksia 1990-luvulta 2000-luvun alkuun*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A: 210. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Verger, A. (2014). Why do policy-makers adopt global education policies? Toward a research framework on the varying role of ideas in education reform. *Current Issues in Comparative Education* 16 (2), 14–29.
- Viren, E. & Vähämäki, J. (2015). Mitä on tietokykykapitalismi? Teoksessa Brunila, K., Onnismaa, J. & Pasanen, H. (toim.) *Koko elämä töihin. Koulutus tietokykykapitalismissa*. Tampere: Vastapaino, 25–57.
- Valtioneuvoston kanslia (VNK). (2003). Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma.
- Valtioneuvoston kanslia (VNK). (2007). Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma.
- Valtioneuvoston kanslia (VNK). (2011). Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma.
- Valtioneuvoston kanslia (VNK). (2015). Pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelma.
- Vähämäki, J. (2009). *Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokykykapitalismissa*. Helsinki: Like, Tutkijaliitto.
- Välimaa, J. (2018). *Opinteillä oppineita: suomalainen korkeakoulutus keskiajalta 2000-luvulle*. Kuopio: University Press of Eastern Finland.
- Värri, V-M. (2018). *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.
- Walters, W. (2012). *Governmentality: Critical Encounters*. London: Routledge.
- Wodak, R. & Meyer, M. (2016). Critical discourse studies: history, agenda, theory and methodology. Teoksessa Wodak, R. & Meyer, M. (eds.) *Methods of Critical Discourse Studies*. Los Angeles: Sage, 1–22.
- Ylijoki, O-H. (1998). *Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisatio*. Tampere: Vastapaino.
- Ylijoki, O-H. (2003). Entangled in academic capitalism? A case-study on changing ideals and practices of university research. *Higher Education* 45 (3), 307–335.
- Yliopistolaki 558/2009. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090558>.
- Ylöstalo, H. (2014). Työntekijäkansalaisia vai maailman muuttajia? *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 27 (4), 5–16.
- Zgaga, P. (2009). Higher education and citizenship: ‘the full range of purposes’. *European Educational Research Journal* 8 (2), 175–188. DOI: 10.2304/eej.2009.8.2.175.
- Ziman, J. (2000). *Real Science. What it Is and What it Means*. Cambridge: Cambridge University Press.

Liitteet

Liite 1. Tutkimusaineistot

Euroopan komission dokumentit

1. European Commission (EC). (2006a). Implementing the Community Lisbon Programme: Fostering entrepreneurial mindsets through education and learning. COM (2006) 33 final.
2. European Commission (EC). (2006b). The Oslo agenda for entrepreneurship education in Europe.
3. European Commission (EC). (2008). Entrepreneurship in higher education, especially within non-business students. Best procedure project. Final report of the expert group.
4. European Commission (EC). (2010). Towards greater cooperation and coherence in entrepreneurship education: Report and evaluation of the pilot action high level reflection panels on entrepreneurship education initiated by DG Enterprise and Industry and DG Education and Culture.
5. European Commission (EC) & OECD (2012). A guiding framework for entrepreneurial universities.
6. European Commission (EC). (2012a). Effects and impact of entrepreneurship programmes in higher education.
7. European Commission (EC). (2012b). Building entrepreneurial mindsets and skills in the EU.
8. European Commission (EC). (2013). Entrepreneurship education – a guide for educators. DG Enterprise and Industry.
9. European Commission (EC). (2014). Expert group on indicators on entrepreneurial learning and competence: final report. DG Education and Culture Framework Contract 02/10 - Lot 1 29 April 2014.
10. European Commission (EC). (2015). Entrepreneurship education: A road to success. A compilation of evidence on the impact of entrepreneurship education strategies and measures.

Opetusministeriön / Opetus- ja kulttuuriministeriön dokumentit

1. Opetusministeriö (OPM). (2004). Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelma. Opetusministeriön julkaisuja 2004:18.
2. Opetusministeriö (OPM). (2005). Yrittäjyys yliopistojen tehtävänä? Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:10.
3. Opetusministeriö (OPM). (2009a). Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat. Opetusministeriön julkaisuja 2009:7.
4. Opetusministeriö (OPM). (2009b). Korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistäminen. Opetusministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistämisen yhteistyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:10.
5. Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM). (2015). Yrittäjyyden ja yrittäjämäisen asenteen tukeminen suomalaisissa korkeakouluissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:17.
6. Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM). (2016). Yrittäjyyden tukemisen hyvät käytänteet korkeakouluissa 2016. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:14.
7. Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM). (2017). Yrittäjyyslinjaukset.

Muut aineistot

- Suomen Yrittäjät (SY). (2017). Yrittäjämönteinen korkeakoulutus 2025. https://www.yrittajat.fi/sites/default/files/suomi2025_yrittajamyonteinen_korkeakoulu.pdf (19.9.2017).
- Turun yliopisto (TY). 2.3.2015. Yliopisto vahvistaa yrittäjyyttä kaikissa tiedekunnissaan. <http://www.utu.fi/fi/Ajankohtaista/Artikkelit/Sivut/yliopistovahvistaa-yrittajyytta-kaikissa-tiedekunnissaan.aspx> (5.3.2015).
- Turun yliopisto (TY). 24.9.2015. Turun yliopisto vahvistaa profiiliaan yrittäjyysyliopistona. <https://www.utu.fi/fi/yksikot/tse/ajankohtaista/uutiset/Sivut/Turun-yliopisto-vahvistaa-profiiliaan-yritt%C3%A4jyysyliopistona.aspx> (16.11.2017).
- Turun yliopisto (TY). 22.9.2015. Turun yliopisto on yrittäjyysyliopisto. <http://www.utu.fi/fi/Ajankohtaista/mediatiedotteet/Sivut/turun-yliopiston-yrittajyysyliopisto.aspx> (24.5.2017).
- Turun yliopisto (TY). 10.1.2017. Voiko sivistysyliopisto olla yrittäjyysyliopisto? <https://blogit.utu.fi/utu/2017/01/10/voiko-sivistysyliopisto-olla-yrittajyysyliopisto/> (16.1.2017).
- Turun yliopiston yrittäjyysportaali. www.yrittajyysyliopisto.fi (haettu 14.2.2017).

- Opiskelijoiden kirjoitelmat kurssilta ”Corporate entrepreneurship and developing entrepreneurial mindset”
- NY Startup -kurssin opinto-opaskuvaukset
- NY Startup -kurssin tehtävänannot
- Opiskelijoiden loppuraportit NY Startup-kurssilta
- Opiskelijoiden ryhmähaastattelut NY Startup-kurssilta

Liite 2. Tehtävänannot kurssille "Corporate entrepreneurship and developing entrepreneurial mindset" (osatutkimus III)

Pre-assignment

The pre-assignment is threefold. Follow the instructions below and write your thoughts under each title (1–2 pages/title), altogether approx. 3–5 pages (font 12, line spacing 1–1,5). The pre-assignment must be submitted via Moodle by 12.9.2014. Remember to include your name and student number in the assignment document.

Pre-assignment is part of the course evaluation (weight 10%, scale 1-5). Still, there are not right or wrong answers to be evaluated, instead attention will be paid to how carefully you delve into and write your assignment.

1. Story of an entrepreneurial individual (1–2 pages)

Imagine a person who is highly entrepreneurial in everything he/she does. Write a story about this person's life; you can tell about his/her day, way of living, career, or role at work – you can use your imagination and construct your story freely. Describe your thoughts about how this person acts, how he/she thinks and what kinds of characters and skills he/she has. There are not right or wrong answers, the idea is that you describe the image and impression you have about the concept 'entrepreneurial individual'.

2. Story of an entrepreneurial organization (1–2 pages)

Imagine a firm or any organization that is filled with entrepreneurial spirit. Write a story about this organization. You can tell about its manager, employees, actions, working culture – anything you find to be relevant in an organization that is entrepreneurial. There are not right or wrong answers, the idea is that you describe the image and impression you have about the concept 'entrepreneurial organization'.

3. Am I entrepreneurial? (1–2 pages)

Do you see yourself as an entrepreneurial person? Why? Why not? Reflect the way of acting and thinking that feels natural to you in relation to the image you have about an entrepreneurial person. You might offer some examples about your everyday life (study, work, hobbies etc.).

Post-assignment

What would you write now? Please list 2-5 crucial points to each.

1. Story of an entrepreneurial individual

Imagine a person who is highly entrepreneurial in everything he/she does. Write a story about this person's life; you can tell about his/her day, way of living, career, or role at work – you can use your imagination and construct your story freely. Describe your thoughts about how this person acts, how he/she thinks and what kinds of characters and skills he/she has. There are not right or wrong answers, the idea is that you describe the image and impression you have about the concept 'entrepreneurial individual'.

2. Story of an entrepreneurial organization

Imagine a firm or any organization that is filled with entrepreneurial spirit. Write a story about this organization. You can tell about its manager, employees, actions, working culture – anything you find to be relevant in an organization that is entrepreneurial. In short: how this organization works? There are not right or wrong answers, the idea is that you describe the image and impression you have about the concept 'entrepreneurial organization'.

3. Am I entrepreneurial?

Do you see yourself as an entrepreneurial person? Why? Why not? Reflect the way of acting and thinking that feels natural to you in relation to the image you have about an entrepreneurial person. You might offer some examples about your everyday life (study, work, hobbies etc.).

Review:

Read through your assignment and review your text. Would you write similar stories now? Would you change something? Has the course widened your understanding about what it means to be entrepreneurial?

Liite 3. Tutkimuslupapyyntö

**Corporate entrepreneurship and developing entrepreneurial mindset -kurssi
(osatutkimus III)**

Dear Student,

At the Entrepreneurship unit (University of Turku, School of Economics) we are conducting research on entrepreneurship education in higher education as a part of our general research activities. We would like to ask for the students' approval to allow our researchers to use the material produced at this course also for research purposes. The purpose of the research is to deepen the understanding of entrepreneurship education in HE context and to improve teaching and learning practices. In addition, the gathered research material serves as a student feedback material and is therefore used to improve the course format for forthcoming students.

The data to be used in the research will consist of students' course writings and exercises as well as teachers' notes and reflections of group discussions and exercises. The data will be archived carefully and handled confidentially. Research findings will be reported anonymously and it will be impossible to identify students' identity from the research reports and articles. Participating in the research will not cause any harm nor extra work for the students as the material consists of the students' course assignments and exercises. Participation is voluntary.

Jarna Heinonen
Professor in Entrepreneurship
University of Turku

Hanna Laalo
M.A. (Edu), project researcher, PhD Student
University of Turku

I approve

I disapprove

Date and signature: _____

Startup-kurssi 2017 (osatutkimus IV)

Hyvät NY Startup -kurssille osallistuneet,

Pyydämme lupaa käyttää NY Startup -kurssin lopussa palauttamianne tiimiraportteja ja henkilökohtaisia loppuraportteja aineistona Turun yliopistossa tehtävässä tutkimuksessa, jossa tarkastellaan opiskelijoiden kokemuksia korkea-asteen yrittäjyyskoulutuksesta. **Tutkimukseen osallistuminen on täysin luottamuksellista ja tutkimustulokset raportoidaan anonyymisti.**

Mikäli ET HALUA, että raporttejasi hyödynnetään tutkimusaineistona, ilmoitathan asiasta vastaamalla tähän viestiin 30.9.2017 mennessä. Sinun ei siis tarvitse reagoida, mikäli raporttien hyödyntäminen tutkimustarkoituksiin on puolestasi ok.

kiitos ja hyvää kesää!

Lisätietoja tutkimuksesta antaa tohtorikoulutettava Hanna Laalo (hmlaal@utu.fi)

terveisin

Hanna Laalo, Henri Koskinen & Pekka Stenholm

Dear students of NY Startup course,

We would like to ask for your approval to allow us to use the final reports (both team and personal reports) of the NY Startup -course for research purposes at the University of Turku. The research examines students' experiences of entrepreneurship studies in higher education. **Your participation is fully confidential and the research findings will be reported anonymously.**

In case you DO NOT WANT that your reports will be utilized as research material, please inform us by replying to this message by September 30th 2017. You don't need to react if using the reports for research purposes is ok for you.

thank you and have a great summer!

Additional information about the research you may ask from doctoral candidate Hanna Laalo (hmlaal@utu.fi)

Regards,

Hanna Laalo, Henri Koskinen & Pekka Stenholm

Hanna Laalo

Hyvä NY Startup -tiimiläinen,

Teemme tutkimusta yrittäjyyden yhteiskunnallisista merkityksistä ja korkea-asteen yrittäjyyskoulutuksesta. Pyydämme suostumustanne osallistua tutkimushaastatteluun sekä lupaa käyttää tallennettua haastatteluaineistoa tutkimustarkoituksiin.

Tutkimuksen tavoitteena on lisätä tietoa yrittäjyyden ja yrittäjyyskoulutuksen kokemuksellisista ja kulttuurisista ulottuvuuksista. Haastatteluissa olemme kiinnostuneita yrittäjyyttä koskevista näkemyksistäsi sekä tiiminne toiminnasta kaikkine onnistumisineen ja ongelmineen.

Haastattelut tallennetaan, haastatteluaineisto arkistoidaan ja sitä käsitellään huolellisesti. Tutkimukseen osallistuminen ja siitä raportointi on luottamuksellista ja anonyymia. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista.

Hanna Laalo
tohtorikoulutettava
Turun yliopisto, kasvatustieteen laitos

Henri Koskinen
väitöskirjatutkija
Turun yliopisto, sosiologian laitos

Haastatteluani saa hyödyntää tutkimustarkoituksiin

Päivämäärä:

Tiimi:

Allekirjoitus ja nimenselvennys:

Startup-kurssi 2018 (osatutkimus IV)

Hyvä Startup! -kurssille osallistunut

Pyydämme lupaa käyttää Startup! -kurssin lopussa palauttamaasi raporttia aineistona Turun yliopistossa tehtävässä tutkimuksessa, jossa tarkastellaan opiskelijoiden kokemuksia korkea-asteen yrittäjyyskoulutuksesta. **Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja luottamuksellista, ja tutkimustulokset raportoidaan anonyymisti. Mikäli raporttiasi saa käyttää tutkimustarkoituksiin, pyydämme ilmoittamaan asiasta vastaamalla tähän viestiin 31.8.2018 mennessä.**

kiitos ja hyvää kesää!

Lisätietoja tutkimuksesta antaa tohtorikoulutettava Hanna Laalo (hmlaal@utu.fi)

ystävällisin terveisin

Hanna Laalo, Henri Koskinen & Pekka Stenholm

Hyvä Startup-kurssilainen,

Teemme tutkimusta yrittäjyyden yhteiskunnallisista merkityksistä ja korkea-asteen yrittäjyyskoulutuksesta. Pyydämme suostumustasi osallistua tutkimushaastatteluun sekä lupaa käyttää tallennettua haastatteluaineistoa tutkimustarkoituksiin.

Tutkimuksen tavoitteena on lisätä tietoa yrittäjyyden ja yrittäjyyskoulutuksen kokemuksellisista ja kulttuurisista ulottuvuuksista. Haastatteluissa olemme kiinnostuneita yrittäjyyttä koskevista myönteisistä ja kielteisistä näkemyksistäsi sekä kokemuksistasi startup -kurssille osallistumisesta kaikkine onnistumisineen ja ongelmineen.

Haastattelut tallennetaan ja litteroidaan, haastatteluaineisto arkistoidaan ja sitä käsitellään huolellisesti. Tutkimukseen osallistuminen ja siitä raportointi on luottamuksellista, ja tulokset raportoidaan niin, ettei haastateltavien henkilöllisyyttä voi tunnistaa. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista.

Hanna Laalo
väitöskirjatutkija
Turun yliopisto, kasvatustieteiden
laitos

Henri Koskinen
väitöskirjatutkija
Turun yliopisto, sosiologian laitos

Haastatteluani saa hyödyntää tutkimustarkoituksiin

Päivämäärä:

Allekirjoitus ja nimenselvennys:

s-posti:

Liite 4. Kutsu tutkimushaastatteluun

Startup-kurssi 2017 (osatutkimus IV)

Tutkimuskutsu

Vapaaehtoisia NY startup -kurssilaisia etsitään tutkimushaastatteluun, joka järjestetään kurssin viimeisen kerran yhteydessä 24.4. klo 18 SparkUpilla (neuvotteluhuone Trikoo). Haastattelu toteutetaan opiskelijoiden ryhmäkeskusteluna, jota tutkijat fasilitoivat. Ryhmäkeskustelun aiheena ovat kaikenlaiset – myönteiset ja kielteiset – kokemukset ja ajatukset yrittäjyydestä. Keskustelussa käsitellään mm. NY-kurssia ja tiimin toimintaa sekä yrittäjyyttä uravaihtoehtona, toimintana ja ajattelutapana.

Ryhmäkeskustelun kesto on 1–1,5 tuntia. Keskustelu taltioidaan. Aineistoa hyödynnetään kahdessa Turun yliopistossa käynnissä olevassa väitöstutkimuksessa. Tutkimukseen osallistuminen on ehdottoman luottamuksellista, ja tutkimus raportoidaan siten, ettei haastateltavia voida tunnistaa.

Haastatteluun toivotaan ennakkoilmoittautumista, mutta paikalle voi ilmaantua myös ilmoittautumatta.

Lisätietoja ja ilmoittautumiset:

Hanna Laalo
tohtorikoulutettava
hmlaal@utu.fi
Turun yliopisto, kasvatustiede

Henri Koskinen
väitöskirjatutkija
hemiko@utu.fi
Turun yliopisto, sosiologia

Startup-kurssi 2018 (osatutkimus IV)

Tutkimuskutsu

Etsimme vapaaehtoisia Startup-kurssilaisia osallistumaan tutkimushaastatteluun, joka järjestetään viimeisen kurssikerran yhteydessä ke 25.4. Hubissa (Eerikinkatu 7). Haastattelu toteutetaan opiskelijoiden ryhmäkeskusteluna, jota tutkijat fasilitoivat. Ryhmäkeskustelun aiheena ovat kaikenlaiset – myönteiset ja kielteiset – kokemukset ja ajatukset yrittäjyydestä. Keskustelussa käsitellään mm. Startup-kurssia ja tiimin toimintaa sekä yrittäjyyttä uravaihtoehtona, toimintana ja ajattelutapana. Kiihtokseksi osallistujille on luvassa Finnkinon elokuvalippu.

Ryhmäkeskustelun kesto on 1–1,5 tuntia, eikä siihen tarvitse etukäteen valmistautua. Keskustelu taltioidaan ja sitä hyödynnetään kahdessa Turun yliopistossa käynnissä olevassa väitöstutkimuksessa. Tutkimukseen osallistuminen on ehdottoman luottamuksellista, ja tutkimus raportoidaan siten, ettei haastateltavia voi tunnistaa.

Toivomme haastatteluun ennakkoilmoittautumista, mutta ilmoittautua voi myös viimeisellä kokoontumiskerralla, jolloin myös kerromme tutkimuksesta lisää. Näkemisiin tuolloin!

Lisätietoja ja ilmoittautumiset:

Henri Koskinen
tohtorikoulutettava
hemiko@utu.fi
Turun yliopisto, sosiologia

Hanna Laalo
tohtorikoulutettava
hmlaal@utu.fi
Turun yliopisto, kasvatustiede

Liite 5. Haastattelurunko

Startup-kurssi 2017 & 2018 (osatutkimus IV)

Tiedot haastateltavista

- nimi
- ikä
- tiimi
- oppilaitos
- ala

Yrittäjyys osana korkeakouluopintoja

- Kurssille tulon syyt ja odotukset
- Kokemukset kurssista
- Mitä kurssilla on oppinut; tärkein anti?
- Miten kehittäisitte kurssia?
- Tiimin toiminta: mm. mitä menestyminen edellyttää, mikä ollut haastavaa, missä onnistuttu
- Miten kurssi on vaikuttanut käsityksiin yrittäjyydestä?
- Millaiseen toimintaan ja ajatteluun kurssilla kannustetaan? Mitä opiskelijoilta odotetaan ja miltä nämä odotukset tuntuvat?
- Yrittäjyys yliopisto-opinnoissa vs. amk-opinnoissa: millainen kurssi on ollut suhteessa muihin opintoihin?

Yrittäjyys työn tekemisen tapana

- Yrittäjyys uravaihtoehtona
 - Miksi yrittäjyys kiinnostaa?
 - Millaiset asiat yrittäjyydessä puhuttelevat/vetoavat? Millaiset asiat eivät?
 - Millainen on hyvä yrittäjä?
 - Yrittäjyyden ja palkkatyön erot
 - Yrittäjyys ja muiden työllistäminen: haluaisitko palkata/työllistää muita?

- Yrittäjyyden eri muodot
 - Millainen on hyvä startup-yrittäjä? Eroaako se jotenkin yksin-/mikro-/pienyrittäjyydestä? Miten?
 - Miten itse koet hallitsevasi yrittäjyyden? Oletko/olisitko hyvä yrittäjä tai startup-yrittäjä?

**TURUN
YLIOPISTO**

ISBN 978-951-29-8128-1 PDF
ISBN 978-951-29-8129-8 Print
ISSN 0082-6995 (Painettu/Print)
ISSN 2343-3205 (Verkkajulkaisu/Online)